ORE Ośrodek Rozwoju Edukacji

ETYKA NIE TYLKO DLA SMYKA

Poradnik dla nauczycieli
edukacji wczesnoszkolnej

Praca zbiorowa pod redakcją Anny Łagodzkiej

Etyka nie tylko dla smyka

Poradnik dla nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej

Praca zbiorowa pod redakcją Anny Łagodzkiej

Ośrodek Rozwoju Edukacji
Warszawa 2015

Zespół autorski

Jadwiga Czyżewska, **Barbara Grzegorczyk**, **Krystyna Karpińska**, **Wiesława Kuban**, **Katarzyna Kuczyńska**, **Robert Lizak**, **Renata Małycha-Duda**, **Eugenia Mathea**, **Agata Muńko**, **Ewa Osiecka**, **Bożena Osik**, **Wojciech Ostrowski**, **Barbara Papierz**, **Elżbieta Pawlińska**, **Bogusława Rajska**, **Wanda Strzelec**, **Grażyna Szczepańczyk**, **Sebastian Wachowiak**, **Anna Warzocha**, **Ewa Węgrzyn-Jonek**, **Marzenna Wierzbicka**, **Lidia Wollman**

Koordynator projektu *Etyka nie tylko dla smyka*

dr Dorota Nawrat

Redakcja merytoryczna

dr Anna Łagodzka

Projekt graficzny

Studio Kreatywne Małgorzaty Barskiej

Redakcja językowa

Joanna Ksieniewicz

Redakcja techniczna

Barbara Jechalska

Publikacja powstała w ramach projektu *Etyka nie tylko dla smyka* realizowanego przez Ośrodek Rozwoju Edukacji we współpracy z Centralnym Biurem Antykorupcyjnym

© Copyright by Ośrodek Rozwoju Edukacji

Warszawa 2015

Wydanie II

ISBN 978-83-65450-45-6

Ośrodek Rozwoju Edukacji

00-478 Warszawa

Aleje Ujazdowskie 28

Spis treści

Kilka słów o poradniku i projekcie Etyka nie tylko dla smyka 7

Część 1
Kształtowanie postaw moralno-etycznych w edukacji wczesnoszkolnej 13

Rozdział 1
Konteksty pedagogiczne. Dyskursy pedagogiki wczesnoszkolnej
- *Katarzyna Kuczyńska* 15
Dyskurs funkcjonalistyczno-behawiorystyczny: Edukować to kierować 19
Dyskurs humanistyczno-adaptacyjny: Edukować to akceptować 20
Dyskurs konstruktywistyczno-rozwojowy: Edukować to organizować środowisko 21
Dyskurs konstruktywistyczno-społeczny: Edukować to współpracować 22
Dyskurs krytyczno-emancypacyjny: Edukować to skłaniać do krytycznego angażowania się 23

Rozdział 2
Edukacja interaktywna - *Katarzyna Kuczyńska* 25

Rozdział 3
Metodyka interaktywna na przykładach scenariuszy zajęć - *Sebastian Wachowiak* 31
Radość i smutek - scenariusz lekcji 34
Goście z Marsa - scenariusz lekcji 36
Latarnie miasta Człowiek - ćwiczenie 38

Rozdział 4
Etyka i moralność - konteksty filozoficzne
- *Katarzyna Kuczyńska, Wojciech Ostrowski* 41
Perspektywa historyczna 44
Podstawowe kategorie i pojęcia etyczne 47

Część 2
Materiały szkoleniowe z zakresu edukacji antykorupcyjnej dla koordynatorów projektu Etyka nie tylko dla smyka 51

Rozdział 5
Pojęcie korupcji - *Robert Lizak* 55

Rozdział 6
Sprzedajność urzędnicza - *Robert Lizak* 59

Rozdział 7
Unikanie korupcji - *Robert Lizak* 63

Rozdział 8
Zgłaszanie korupcji - *Robert Lizak* 69

Rozdział 9
Rola nauczyciela w przeciwdziałaniu korupcji - *Robert Lizak* 73

Rozdział 10
Rola dyrektora szkoły w przeciwdziałaniu korupcji - *Robert Lizak* 77

Część 3
Kształcenie zintegrowane z elementami etyki w klasach 1-3. Scenariusze zajęć 81

Rozdział 11
Edukacja polonistyczna, społeczna i etyka 83
Podejmujemy trudne decyzje - *Renata Małycha-Duda, Elżbieta Pawlińska* 85
Lubimy dawać i otrzymywać prezenty - *Renata Małycha-Duda, Elżbieta Pawlińska* . . 89
Wybieramy przewodniczącego - *Renata Małycha-Duda, Elżbieta Pawlińska* 92
Mój wybór, moja odpowiedzialność - *Elżbieta Pawlińska, Renata Małycha-Duda* . . . 96
Kupuj z głową! - *Elżbieta Pawlińska, Renata Małycha-Duda* 100
Bawmy się! - *Elżbieta Pawlińska, Renata Małycha-Duda* 103

Rozdział 12
Edukacja muzyczna, społeczna i etyka 107
O wartości współpracy - *Ewa Wearzyn-Jonek* 109
O pięknie - *Ewa Węgrzyn-Jonek* 111

Rozdział 13
Edukacja plastyczna i etyka 117
Gazetowe zakupy - *Krystyna Karpińska* 117

Rozdział 14
Edukacja społeczna 119
Co jest dla mnie ważne, a co cenne, wartościowe - *Jadwiga Czyżewska* 121
Ja i moje miejsce - *Jadwiga Czyżewska* 125
Co to znaczy być uczciwym - *Jadwiga Czyżewska* 128
Dobre uczynki - *Jadwiga Czyżewska* 131
Dwa opowiadania o tematyce antykorupcyjnej - *Jadwiga Czyżewska* 134
Biały lew - *Bożena Osik* 136
Królik i zając - *Bożena Osik* 140
Przygody królewicza Bielinka - *Bożena Osik* 143
Przygoda małej mrówki - *Bożena Osik* 146
Sprawiedliwy podział - *Bożena Osik* 149
Co to znaczy być dobrą koleżanką, dobrym kolegą - *Wanda Strzelec* 153
Kto jest moim przyjacielem - *Wanda Strzelec* 156

Rozdział 15
Ćwiczenia z zakresu edukacji społecznej, polonistycznej i etyki 159
Czy warto wzajemnie się słuchać - *Grażyna Szczepańczyk* 162
Kalendarz adwentowy - *Grażyna Szczepańczyk* 164
Razem czy samemu - *Grażyna Szczepańczyk* 166

Rozdział 16
Edukacja przyrodnicza i etyka 167
Co się dzieje zimą w lesie - *Barbara Papierz, Bogusława Rajska* 169
Znam i troszczę się - *Barbara Papierz, Bogusława Rajska* 180
Wyobraźnia to coś wspaniałego - *Barbara Papierz, Bogusława Rajska* 190
Co może mały człowiek - *Barbara Grzegorczyk* 194
Łąka - wypalanie trawy - *Lidia Wollman* 198
Wycinka drzew pod supermarket - *Lidia Wollman* 200

Rozdział 17
Edukacja matematyczna i etyka 203
Serial matematyczny - *Agata Muńko, Marzenna Wierzbicka* 205
Poznajemy mieszkańców Figurowa Geometrycznego. Scenariusz wprowadzający - *Agata Muńko, Marzenna Wierzbicka* 206
Odcinek 1. Urodziny Ćwiartka - *Agata Muńko, Marzenna Wierzbicka* 212
Odcinek 2. Śpioch Ćwiartek - *Agata Muńko, Marzenna Wierzbicka* 217
Odcinek 3. Przed sprawdzianem - *Agata Muńko, Marzenna Wierzbicka* 222
Odcinek 4. Kieszonkowe - *Agata Muńko, Marzenna Wierzbicka* 227
Odcinek 5. Dług - *Agata Muńko, Marzenna Wierzbicka* 231
Odcinek 6. Wycieczka - *Agata Muńko, Marzenna Wierzbicka* 232
Odcinek 7. W autobusie - *Agata Muńko, Marzenna Wierzbicka* 233

Rozdział 18
Zajęcia komputerowe z elementami etyki 235
Korzystamy z internetu - *Eugenia Mathea, Anna Warzocha* 237
Zmieniamy tekst utworzony w edytorze - tekstu *Eugenia Mathea, Anna Warzocha* . . . 242

Rozdział 19
Wychowanie fizyczne z elementami etyki 247
Gdy jestem uczciwy, czuję się dobrze sam ze sobą, inni mi ufają - *Ewa Osiecka* 249

Rozdział 20
Zajęcia korekcyjno-kompensacyjne dla uczniów edukacji wczesnoszkolnej, zintegrowane z etyką 255
Ćwiczenia na materiale werbalnym usprawniające percepcję słuchową ikoordynację wzrokowo-słuchowo-ruchową - *Wiesława Kuban* 257
Usprawnianie motoryki rąk - *Wiesława Kuban* 259
Usprawnianie procesu czytania - *Wiesława Kuban* 261

Rozdział 21
Zajęcia socjoterapeutyczne dla uczniów edukacji wczesnoszkolnej, zintegrowane z etyką 265
Jestem członkiem grupy - *Wiesława Kuban* 267

Aneks 270
Mały słownik wartości etycznych - *Katarzyna Kuczyńska* 270
Internetowe zasoby dydaktyczne z zakresu etyki - *Katarzyna Kuczyńska* 279

O Autorach 282

Wstęp

Wstęp

Kilka słów o poradniku i projekcie *Etyka nie tylko dla smyka*

Szanowni Państwo,

oddajemy do rąk Państwa poradnik metodyczny, który ma służyć nauczycielom edukacji wczesnoszkolnej jako pomoc lub inspiracja do wprowadzania najmłodszych uczniów w świat wartości oraz ułatwiać kształtowanie ich postaw moralno-etycznych. Współczesność niesie ze sobą coraz więcej dylematów aksjologicznych, zatem przygotowanie człowieka do świadomego podejmowania właściwych wyborów staje się priorytetem dla edukacji. Oznacza to w praktyce, w następstwie obowiązywania podstawy programowej kształcenia ogólnego włączanie zagadnień etycznych do edukacji. Odzwierciedla to nasz projekt, jak i nauczanie etyki w szkołach – czego wyrazem jest decyzja Ministra Edukacji Narodowej o wymogu organizowania lekcji etyki dla każdego ucznia na życzenie rodziców[1].

Poradnik stanowi część projektu *Etyka nie tylko dla smyka* realizowanego przez Wydział Rozwoju Kompetencji Społecznych i Obywatelskich Ośrodka Rozwoju Edukacji we współpracy z Centralnym Biurem Antykorupcyjnym. Dylematy etyczne często wiążą się z korupcją, dlatego tak ważne jest zawarcie w edukacji etycznej zagadnień antykorupcyjnych. W kwietniu 2014 roku Prezes Rady Ministrów podpisał *Rządowy Program Przeciwdziałania Korupcji na lata 2014–2019*, przygotowany przez Radę Ministrów i Ministerstwo Spraw Wewnętrznych[2]. Do szczególnych zadań tego Programu wpisano między innymi: *realizację edukacji antykorupcyjnej zgodnie z celami i treściami nauczania określonymi w podstawie programowej kształcenia ogólnego oraz upowszechnianie materiałów dydaktycznych i informacyjnych wspomagających nauczycieli w realizacji zagadnień dotyczących przeciwdziałania korupcji*[3]. Dokument ten podkreśla raz jeszcze znaczenie edukacji etycznej w budowaniu społeczeństwa demokratycznego.

Prace nad projektem rozpoczęliśmy w styczniu 2014 roku. Do współpracy zaprosiliśmy ekspertów: filozofów i etyków, którzy na co dzień uczą w szkołach różnego typu oraz konsultantów i doradców metodycznych edukacji wczesnoszkolnej. W ten sposób powstał Zespół Koordynatorów Regionalnych. Na wstępie zadaliśmy sobie kluczowe pytania: jak kształtować postawy moralno-etyczne najmłodszych uczniów, jak przekazywać treści antykorupcyjne najmłodszym uczniom. Okazało się, że próby poszukiwania odpowiedzi na te pytania generowały wciąż nowe wątpliwości i pozwalały

[1] Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 25 marca 2014 roku zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach (Dz.U. z 2014 r. poz. 478).
[2] Uchwała nr 37 Rady Ministrów z dnia 1 kwietnia 2014 roku w sprawie Rządowego Programu Przeciwdziałania Korupcji na lata 2014–2019 (M.P z 2014 r. poz. 299).
[3] Tamże, zadania 15.1 oraz 15.2.

odkrywać różnorodne poglądy, metody, rozwiązania wypracowane zarówno przez badaczy, jak i stosowane w praktyce przez nauczycieli oraz ekspertów z Centralnego Biura Antykorupcyjnego, zajmujących się edukacją antykorupcyjną. Dokonaliśmy analizy podstawy programowej dla I etapu edukacyjnego pod względem ujętych w niej celów, zadań i treści dotyczących etyki i antykorupcji. Z podstawy programowej wyłoniliśmy kluczowe dla rozwoju moralno-etycznego ucznia wartości i opracowaliśmy ich opisy. W ten sposób powstał zbiór ćwiczeń, zabaw, tekstów literackich, scenariuszy zajęć oraz wskazówek metodycznych, z których mogą skorzystać nauczyciele niebędący etykami czy filozofami. Poradnik dzięki dostarczeniu wiedzy i pomysłów służących realizacji zagadnień etycznych i antykorupcyjnych wypełnia lukę w metodyce nauczania etyki. Staraliśmy się w przejrzysty sposób wyjaśnić najważniejsze zagadnienia z tej dziedziny.

Poradnik składa się z trzech części.

Część 1. *Kształtowanie postaw moralno-etycznych w edukacji wczesnoszkolnej* traktująca o zagadnieniach etycznych w edukacji składa się z czterech rozdziałów. W pierwszym dr Katarzyna Kuczyńska opisała wybrane dyskursy pedagogiczne i na ich tle zaprezentowała różne propozycje służące kształtowaniu postaw moralno-etycznych dzieci i młodzieży, wskazując zalety i słabości tych koncepcji. Drugi rozdział dotyczy podstaw metodycznych podejścia interakcyjnego kładącego nacisk na aktywne działanie i stymulowanie samodzielności poznawczej ucznia w procesie jego rozwoju moralnego. W trzecim rozdziale Sebastian Wachowiak, praktyk podejścia interakcyjnego w edukacji, podaje przykłady twórczego wykorzystania dostępnych scenariuszy, pomocnych w opracowywaniu własnych zajęć z etyki. Czwarty rozdział autorstwa dr Katarzyny Kuczyńskiej i dr. Wojciecha Ostrowskiego zawiera wyjaśnienie czym jest etyka i jej podstawowe kategorie.

Część 2. *Materiały szkoleniowe z zakresu edukacji antykorupcyjnej dla koordynatorów w ramach projektu „Etyka nie tylko dla smyka”* opracował Robert Lizak, ekspert edukacji antykorupcyjnej Centralnego Biura Antykorupcyjnego. Autor wyjaśnia, czym jest korupcja, sprzedajność urzędnicza, w jaki sposób unikać korupcji oraz jaka jest rola nauczyciela i dyrektora szkoły w przeciwdziałaniu korupcji.

Część 3. *Scenariusze zajęć. Kształcenie zintegrowane z elementami etyki w klasach 1–3* ma charakter praktyczny – zawiera zbiór scenariuszy zajęć, tekstów i ćwiczeń. Scenariusze, napisane pod kierunkiem metodycznym dr Katarzyny Kuczyńskiej, są autorskimi pomysłami koordynatorów regionalnych. Niektóre z nich to tylko pomysły na zajęcia, ćwiczenia czy zabawy, inne obejmują cały przebieg zajęć. W niektórych scenariuszach został wyodrębniony tzw. zakamarek etyczny, czyli propozycja wprowadzenia zagadnienia etycznego do tematyki zajęć. Postanowiliśmy zachować oryginalny charakter zbioru, nie narzucając sztywnej struktury scenariuszom, tak by stanowiły dla nauczyciela raczej inspirację niż wzór postępowania dydaktycznego czy wychowawczego. Układ

scenariuszy jest podporządkowany poszczególnym obszarom kształcenia zintegrowanego. Ponadto przy każdym z nich zostały wskazane wartości, które są poznawane przez uczniów i nad którymi zastanawiają się na zajęciach. Aby ułatwić Państwu korzystanie z poradnika, każdy scenariusz został opatrzony odniesieniem do podstawy programowej kształcenia ogólnego dla I etapu edukacyjnego oraz do podstawy programowej z etyki. To może okazać się przydatne dla tych z Państwa, którzy także będą prowadzić zajęcia z etyki.

Poradnik wzbogaca aneks z *Małym słownikiem wartości etycznych*, w którym są opisane kluczowe wartości zawarte w podstawie programowej i informacja o źródłach internetowych *Internetowe zasoby dydaktyczne z zakresu etyki*.

Zapraszamy Państwa do pracy z poradnikiem oraz do podzielenia się refleksjami, sugestiami i pomysłami. Mamy nadzieję, że przedstawione propozycje będą zachętą do włączania zagadnień etycznych i antykorupcyjnych do procesu kształcenia zintegrowanego.

Dorota Nawrat

1

Kształtowanie postaw moralno-etycznych w edukacji wczesnoszkolnej

rozdział 1

Konteksty pedagogiczne. Dyskursy pedagogiki wczesnoszkolnej

Rozdział 1

Konteksty pedagogiczne. Dyskursy pedagogiki wczesnoszkolnej

Katarzyna Kuczyńska

Od ponad dwóch tysiącleci filozofia współtworzyła historię i zmieniając się wraz z nią, kształtowała idee a tym samym ludzi. W ścisłym związku z ideami filozoficznymi rozwijała się pedagogika. Założenia aksjologiczne (dotyczące przyjętych sposobów wartościowania, obowiązujących hierarchii wartości), epistemologiczne (dotyczące możliwości poznawczych człowieka), ontologiczne (dotyczące tego, co w ogóle i jak istnieje) stanowią fundament projektów wychowawczych[4]. To, jak myślimy o wychowaniu i edukacji, decyduje o podejmowanych przez nas działaniach wychowawczo-dydaktycznych.

Wyraz refleksji nad tym, jak poszczególne sposoby myślenia o nauczaniu wpływają na rozwój i możliwości życiowe uczniów, stanowi praca zbiorowa *Pedagogika wczesnoszkolna – dyskursy, problemy, rozwiązania* pod redakcją D. Klus-Stańskiej i M. Szczepskiej-Pustkowskiej[5]. Poniżej zostaną przywołane przede wszystkim wyniki badań D. Klus-Stańskiej, zamieszczone we *Wstępie* oraz rozdziale 1. tej publikacji.

Ogólny obraz polskiej edukacji wczesnoszkolnej wskazuje na dominację w jej obszarze wąsko rozumianego behawioryzmu[6], w ramach którego praktyka nauczycielska opiera się na założeniu, że zadaniem nauczyciela jest wysyłanie określonych bodźców wywołujących przewidywane reakcje uczniów (czyli wiedzę i postawy). Dowodem skuteczności procesu jest dla nauczyciela werbalne potwierdzenie ze strony ucznia (który potrafi np. podać definicję, scharakteryzować coś lub zadeklarować uznanie wskazanej wartości, co interpretuje się jako zrozumienie przez niego nauczanych zagadnień oraz przyjęcie wpajanej postawy). Wysoko zatem ceni się poprawną odpowiedź uczniowską, gdyż potwierdza ona sukces edukacyjny tak ucznia, jak i nauczyciela. Z tej perspektywy

[4] G. L. Gutek, *Filozoficzne i ideologiczne podstawy edukacji*, tłum. A. Kacmajor, A. Sulak, Gdańsk *2003.*, s. 11–21. Wśród koncepcji filozoficznych, wywierających silny wpływ na współczesne szkoły, programy kształcenia i style nauczania oraz uczenia się, G. L. Gutek (tamże, s. 19) wymienia między innymi idealizm, tomizm, realizm, naturalizm, pragmatyzm, egzystencjalizm, liberalizm, konserwatyzm, utopizm, marksizm. Z kolei A. Bronk (A. Bronk, *Pedagogika i filozofia: uwagi metafilozoficzne,* w: „Filozofia a pedagogika. Studia i szkice", red. P. Dehnel, P. Gutowski, Wrocław 2005, s. 11) podkreśla istotny udział personalizmu w aktualnych koncepcjach pedagogicznych, wymieniając wyjątkowo zasłużonych na tym polu filozofów: D. Hildebranda, E. Levinasa, G. Marcela, E. Mouniera, M. Schelera, H. Jurosa, A. Rodzińskiego, T. Stycznia, T. Ślipko, J. Tischnera, K. Wojtyłę.

[5] D. Klus-Stańska, *Dyskursy pedagogiki wczesnoszkolnej,* w: „Pedagogika wczesnoszkolna – dyskursy, problemy, rozwiązania", red. D. Klus-Stańska, M. Szczepska-Pustkowska, Warszawa 2009, s. 25–78.

[6] Poza wspomnianym *Wstępem* do pracy zbiorowej można odwołać się do *Raportu z badań 2011*, opracowanego w ramach projektu *Pozwolić uczniom myśleć:*-http://www.myslecwszkole.eu/MileniumBroszura.pdf. *Raport,* jakkolwiek miał ograniczony zasięg (dotyczył badań przeprowadzonych w szkołach podstawowych i gimnazjach powiatów gnieźnieńskiego, bez miasta Gniezna, i słupeckiego w maju i czerwcu 2011 roku), potwierdza diagnozy ogólne, wskazując na ich konkretne przejawy w praktyce edukacyjnej wybranych szkół.

kompetentnie wykształcony nauczyciel to ten, który jest wyposażony w instrukcje do nauczania, zna treści programowe, podręczniki i konspekty lekcji. Natomiast praca nauczyciela zniewolonego administracyjnie i biurokratycznie ma charakter niemal techniczny. Jego zadaniem jest sprawne przekazanie informacji oraz perswazyjnych argumentów wychowawczych.

Dlaczego warto analizować dyskursy pedagogiki? Analiza daje szansę nauczycielowi na refleksyjne, krytyczne rozumienie swojej pracy i jej uwikłania w różne konteksty społeczne. Często odkrycie niejawnych i nieuświadomionych założeń, wartości i intencji, z jakimi przystępuje do pracy, jest pierwszym krokiem do ewentualnej ich zmiany. Może umożliwić rozpoznanie, skąd bierze się rozdźwięk między deklarowanymi celami dydaktycznymi a faktycznymi skutkami praktyki pedagogicznej.

Dyskurs pedagogiki, czyli sposób rozumienia i opisu „świata szkolnego", w jakimś stopniu ów świat stwarza. Po pierwsze, przez przyjęcie określonej hierarchii wartości. Na przykład, w modelu nauczania opartym głównie na przekazie jego sens jest określony przez *nauczanie*. Nauczenie ucznia określonych treści jest najważniejsze, temu są podporządkowane inne komponenty sytuacji dydaktycznej, w tym uczeń, wraz ze swoim potencjałem osobowym, ale także nauczyciel. Jako „administrator" procesu nauczania nauczyciel planuje, inicjuje, kontroluje i ocenia, wyznacza wartościowe zachowania, wartościową wiedzę, obowiązujące normy. Zarówno uczeń, jak i nauczyciel uczestniczą w czymś, czemu powinni się podporządkować. Z kolei w ujęciu nauczania jako podmiotowego konstruowania wiedzy dominuje kategoria „uczenia się", szkoła jest terenem inicjowania znaczeń określających relację między podmiotami interakcji, a wiedza jest wytwarzana w ramach społecznych negocjacji.

Dyskursy pedagogiki wczesnoszkolnej to systemy i sytuacje wypowiedzi na tematy będące przedmiotem tej pedagogiki. Określają przede wszystkim, czym lub kim jest dziecko, na czym polega jego rozwój, do czego powinna prowadzić wczesna edukacja i jak w związku z tym powinno przebiegać nauczanie i uczenie się, program, lekcja itd. Rzeczywistość wczesnoszkolna jest zatem taka, jak o niej mówimy. Dyskurs kształtuje tożsamość społeczną ludzi weń uwikłanych. Jako nauczyciele przez praktykowanie określonego dyskursu w dużej mierze wyznaczymy obraz świata dziecka, dlatego tak ważne jest rozpoznawanie tego, co „wytwarzamy". Na przykład przez wzmacnianie mechanizmów indywidualnej rywalizacji na skutek podporządkowania edukacji osiąganiu jak najwyższych wyników na egzaminach zewnętrznych wychowujemy dzieci do świata (i tym samym współtworzymy ten świat), w którym „liczy się najlepszy", a wiedza ma charakter instrumentalny: pozwala osiągać określone gratyfikacje społeczne.

Poniżej przedstawiam, za D. Klus-Stańską, charakterystyki dyskursów wczesnej edukacji. Podzielam stronniczość badaczek w ocenie poszczególnych dyskursów, preferując te z nich, które wzmacniają –

moim zdaniem – autonomię moralną i poznawczą dzieci. Równocześnie zachęcam czytelników niniejszego tekstu do konfrontacji własnych doświadczeń i przemyśleń z przedstawionym materiałem.

Dyskurs funkcjonalistyczno-behawiorystyczny: *Edukować to kierować*

U źródeł tego dyskursu leży funkcjonalistyczne przekonanie, że instytucje społeczne mają porządkujący charakter, zapewniają ład i równowagę społeczną. Towarzyszy temu założenie o ewolucyjności zmian, czyli o tym, że rozwój dokonuje się przez kontynuację tego, co przeszłe. Funkcjonalistyczny nauczyciel nie ma i nie chce mieć udziału w ustalaniu celów edukacji. Nie kwestionuje ich zasadności, więc nie musi szukać alternatywnych, gdyby obowiązujące cele miały się okazać błędne. Realizuje wyznaczony odgórnie program nauczania, trzyma się ustalonego wzorca – konspektu lekcji, wdraża reformę, nie wyobraża sobie nauczania bez właściwego podręcznika itd. W perspektywie jednoznacznie pozytywnej oceny roli instytucji społecznych pozytywnie jest też waloryzowana instytucja szkolna. To ona gwarantuje postęp cywilizacyjny i moralny dziecka oraz całego społeczeństwa.

Behawiorystyczny komponent tego modelu to założenie, że wszystkie zmiany w zachowaniu jednostki dają się dokładnie zaplanować, wywołać i utrwalić przez konsekwentne oddziaływanie na jednostkę odpowiednimi bodźcami. W imię skuteczności procesu oddziaływania należy wdrożyć nieustanną kontrolę efektów. Bodźce dzielą się na wzmocnienia pozytywne i wzmocnienia negatywne. One oddziałują podobnie na różne jednostki.

Konsekwencje metodyczne tego modelu w edukacji wczesnoszkolnej:

- Założenie, że zmiany w uczniu dają się dokładnie zaplanować, wywołać i utrwalić przez odpowiednie bodźce na lekcji, prowadzi do silnej koncentracji na obserwowalnych zachowaniach uczniów. Uczniowie krok po kroku muszą demonstrować operacje umysłowe, które zostały zamierzone w konspekcie lekcji przez czynności werbalne (np. podanie definicji, wyliczenie) lub pozawerbalne (np. wskazanie elementów papierowych w zbiorze). Precyzyjnie sformułowane cele operacyjne wyznaczają przebieg zajęć i stanowią kryterium oceny efektywności pracy nauczyciela. Dlatego potwierdzenie ich realizacji (choćby deklaratywne, np. wypowiedź „sądzę, że Krzyś nie powinien zabrać bez pytania piórnika Zosi” traktuje się jako potwierdzającą, że jej autor zrozumiał, że nie wolno sobie przywłaszczać cudzej własności) okazuje się w praktyce najważniejsze: w krótkiej jednostce czasowej lekcji praca nauczyciela skupia się na uzyskaniu jak największej liczby (najczęściej werbalnych) „potwierdzeń” realizacji celów lekcji.
- Ciągła kontrola każdej czynności uczniów w klasie, formułowanie szczegółowych poleceń w ćwiczeniach odnośnie sposobu ich wykonania.

- Konspekt lekcji to projekt sekwencji bodźców zewnętrznych stanowiących zasadniczy warunek zmiany zachowań uczniów, tym samym wykształcony nauczyciel, profesjonalista, potrafi opracować konspekt lekcji i postępować ściśle według niego.
- Treści zajęć dzielimy na małe części: tematy, etapy lekcji, ćwiczenia.
- Oczekuje się, że w tych samych warunkach zewnętrznych różni uczniowie powinni osiągnąć te same rezultaty.
- Niechęć do nabywania przez uczniów kompetencji szkolnych poza szkołą (mogą one zaburzać rytm szkolnej edukacji, na przykład wtedy, gdy jedno dziecko potrafi już czytać a pozostałe nie).

W takim modelu rozwój dziecka jest ujmowany liniowo i wzrostowo, określają go mierzalne standardy. Osobowy rozwój, postęp, wzrost etc. to cel procesów edukacyjno-wychowawczych. Ów postęp jest wyznaczony przez nabywanie coraz to bardziej złożonych kompetencji (np. od sprawnej komunikacji w języku ojczystym, po znajomość jego złożonych reguł gramatycznych; od prostych operacji arytmetycznych na obiektach fizycznych, po działania o wysokim stopniu abstrakcyjności). „Logika" edukacji w służbie postępu okazuje się jednak w tym modelu zwodnicza. Postęp staje się wartością nadrzędną, przestaje określać ludzką zdolność do poszerzania swoich umiejętności, zdobywane kompetencje przestają być ważne same w sobie, liczą się jako wskaźniki postępu, czyli skuteczności procesu nauczania, jako takie podlegające administracyjnej kontroli. Administracyjna kontrola jest skuteczna przy ujednoliceniu standardów; potwierdzenie uzyskania określonych kompetencji zostaje ujęte w schemat jednoznacznych wypowiedzi i czynności, których wygłoszenie i wykonanie przez ucznia pozwala zdiagnozować poziom jego rozwoju, jak też ocenić jakość pracy nauczyciela. Proces edukacyjny w przedstawionym modelu jakkolwiek oparty na szlachetnych intencjach w praktyce okazuje się pogonią za wysokimi wynikami w rozmaitych formach wewnętrznych i zewnętrznych egzaminów.

Model ten nie spełnił pokładanych w nim nadziei, jednak prostsze od zrezygnowania z niego w powszechnym systemie edukacji okazało się łagodzenie jego opresyjności przez manipulację kategoriami pojęciowymi zaczerpniętymi z innych dyskursów (np. autorytarne metody wychowawcze nazywa się wsparciem pedagogicznym, pogadankę – dialogiem lub dyskusją).

Dyskurs humanistyczno-adaptacyjny: *Edukować to akceptować*

Ten rodzaj dyskursu zrodził się jako opozycja w stosunku do korekcyjno-interwencyjnych działań wychowawczych wobec dzieci. Sformułował hasło: pozostawić dzieciom dzieciństwo. Dyskurs ten jest oparty na zaufaniu do instynktu społecznego dzieci, które wyrasta z przekonania o wrodzonej, spontanicznej zdolności dzieci do przestrzegania obowiązujących norm społecznych przy zachowaniu swojej indywidualności. W jego obrębie zakłada się, że rozwój dzieci jest spontaniczny i jako taki

nie wymaga wyraźnej interwencji dorosłych, nie potrzebuje wzorców ani perswazyjnego nacisku. Dzieci potrzebują od dorosłych przede wszystkim akceptacji, szacunku i miłości. Tym samym proces wychowawczy nie jest kontrolowany przez czujnego nauczyciela, lecz wspierany przez uważnego opiekuna, który wzmacnia naturalne cechy dziecięce: spontaniczność, naturalność, kreatywność, emocjonalność, bogatą wyobraźnię.

U źródeł tego modelu tkwią koncepcje filozoficzno-psychologiczne J. J. Rousseau, A. Maslowa i C. Rogersa. Wiedza, którą buduje dziecko, to przede wszystkim samowiedza. Pedagog wspiera intra- i interpersonalne kompetencje dziecka, więc powinien przede wszystkim być empatyczny, komunikatywny. Musi dysponować samowiedzą. W tym ujęciu wiedza przedmiotowa schodzi na dalszy plan.

Dyskurs humanistyczno-adaptacyjny w Polsce jest obecny głównie w szkolnictwie niepaństwowym, natomiast w edukacji publicznej dominuje w przedszkolach. W edukacji wczesnoszkolnej nierzadko deformuje się, ogranicza i infantylizuje treści programowe. Dzieci otrzymują wizję świata przekłamaną, uproszczoną i wyidealizowaną. „Chroni się" dzieci obrazem świata niekonfliktowego, łatwego do opanowania dzięki zasadom dobrego wychowania i przystosowania się do pełnienia tradycyjnych ról społecznych (dyskurs humanistyczno-adaptacyjny okazuje się sojusznikiem lub nawet łagodniejszą wersją dyskursu funkcjonalistyczno-behawioralnego). Przygotowuje do życia w świecie, którego nie ma. Wśród pozytywnych efektów tego modelu można wskazać u dziecka wzrost poczucia sprawstwa, gotowości do wchodzenia z osobistą perspektywą w relacje z zastaną rzeczywistością, co w sprzyjających okolicznościach może przyczynić się do wzrostu samodzielności poznawczej i moralnej oraz przekroczenia wyidealizowanego obrazu świata na rzecz podejścia krytycznego.

Dyskurs konstruktywistyczno-rozwojowy: *Edukować to organizować środowisko*

Oparta o analizę poprzednich modeli krytyka warunków uczenia się i tworzenia wiedzy zaowocowała nowym dyskursem, zakorzenionym w psychologii poznawczej J. Piageta, zaliczanej do podejść zwanych konstruktywizmem. Główne założenie nowego dyskursu dotyczyło procesów poznawczych: wiedza jednostki jest tworzona drogą jej osobistych działań badawczych oraz weryfikacji hipotez i teorii, obejmuje także przechodzenie od pojęć potocznych do pojęć naukowych. Konstruktywizm zakłada niepowtarzalność umysłowych obrazów świata i unikatowość strategii poznawczych. Uczenie się to aktywna, eksploracyjna, samodzielna koncepcyjnie i decyzyjnie konstrukcja oraz rekonstrukcja modeli rzeczywistości. Dotyczy zarówno ucznia, jak i nauczyciela. Tym samym podstawowa sytuacja edukacyjna w tym modelu to rozwiązywanie problemów, w toku którego podmiot nadaje znaczenia rzeczywistości. Wynikające z tego konsekwencje dydaktyczne wskazują, że uczeń powinien mieć możliwość samodzielnego rozwiązywania realnych problemów intelektualnych i praktycznych. Jedyne

sensowne poznawczo nadawanie znaczeń to nadawanie znaczeń samodzielne. Nauczyciel jest organizatorem środowiska, w którym przebiega uczenie się. Dowartościowany został także błąd: popełnianie błędów to ważny i naturalny element procesu badawczego (uczenia się). Samodzielność dotyczy także rozwoju moralnego i powstawania u dziecka zinterioryzowanych norm moralnych; dzieci powinny mieć zapewnione warunki współpracy i podejmowania decyzji, w tym także wchodzenia w sytuacje konfliktowe, oraz możliwość poszukiwania rozwiązań dla tych konfliktów bez interwencji dorosłych, dzięki czemu rozwiną myślenie moralne.

Dyskurs ten jest zbieżny z ideologią liberalną i procesami demokratyzacji, jego krytycy wskazywali jednak na nadmierną indywidualizację i osłabienie rozwoju komunikacyjno-argumentacyjnego bycia z innymi.

Dyskurs konstruktywistyczno-społeczny: *Edukować to współpracować*

Podobnie jak w poprzednim, tak i w tym modelu czyni się konstruktywistyczne założenie, że jednostka jest aktywna w procesach postrzegania rzeczywistości i nadawania jej znaczeń. Dodatkowo jednak akcentuje się rolę pomocowo-interwencyjnych działań dorosłego eksperta i rolę języka jako medium przekazu kultury. Znaczenia wytwarzane przez dziecko to efekt negocjacji społecznej. Są zatem wyraźnie zindywidualizowane, ale zawsze osadzone w określonym kontekście kulturowym. Moralne przekonania kształtują się w oparciu o właściwe dla danej wspólnoty uznane normy i wartości, w toku negocjacji społecznych wytwarzanych w trakcie zajęć. Dzięki temu umożliwia się dziecku krytyczną analizę tych norm w tym przewartościowanie.

Teoretyczne podstawy tego podejścia tkwią w teorii strefy rozwoju aktualnego i strefy najbliższego rozwoju Lwa Wygotskiego. Strefa rozwoju aktualnego to taka, w której dziecko porusza się zupełnie samodzielnie, natomiast strefa najbliższego rozwoju to taka, w której dziecko do rozwiązywania zadań potrzebuje niewielkiego wsparcia eksperta. Tym samym uznaje się za zasadną w procesie dydaktycznym dyskretną obecność nauczyciela, który doradza jako osoba „wiedząca lepiej”. Dorosły, na podstawie diagnozy tego, co dziecko już potrafi, doprowadza do spotkania jego znaczeń ze znaczeniami kulturowo usankcjonowanymi. W nowszych wersjach tego dyskursu miejsce nauczyciela zajmuje coraz częściej rówieśnik. Pracę projektuje się w małych zespołach. Zdaniem rzeczników tego modelu konstruowana w takich warunkach wiedza ma inną strukturę i lepsze umocowanie w systemie już posiadanych przez uczniów pojęć niż wiedza przekazywana przez nauczyciela.

Dyskurs krytyczno-emancypacyjny: *Edukować to skłaniać do krytycznego angażowania się*

Teoretyczne źródła dyskursu krytyczno-emancypacyjnego to socjologiczne teorie konfliktu, nowa socjologia wiedzy, pedagogika krytyczna, emancypacyjna i pedagogika oporu. Dla wymienionych formacji humanistycznych są kluczowe kategorie dominacji i wyzwolenia odwołujące się do koncepcji przemocy symbolicznej Pierre'a Bourdieu. Według tego filozofa przemoc symboliczna jest wpisana we wszystkie procesy socjalizacyjne. Polega na rzadko uświadamianych, miękkich formach przemocy, które służą utrwalaniu dominacji warstw uprzywilejowanych i uzyskiwaniu przez nie lepszego dostępu do atrakcyjnych dóbr. Obraz świata przekazywany w edukacji publicznej jako obiektywny jest w istocie modelem legitymizującym określony porządek społeczny, w którym klasy podporządkowane uczy się akceptować swoje podporządkowanie jako naturalne i prawidłowe.

W dyskursie pedagogicznym wyróżnia się dwie wersje opresyjności: autorytarną i złagodzoną. W wersji autorytarnej obowiązuje przekazywanie znaczeń zastanych, zakaz odstępstw od obowiązujących norm. W wersji łagodnej dopuszcza się negocjowanie znaczeń, ich zmianę międzyosobową i międzypokoleniową. Przedmiotem krytyki jest przede wszystkim wersja twarda i jej destrukcyjne skutki dla rozwoju dziecka, w tym narzucanie mu tożsamości związanej z interesami określonej grupy społecznej. Zwolennicy dyskursu krytyczno-emancypacyjnego zakładają, że rozwój dziecka uruchamia się i dynamizuje przez rozwiązywanie dylematu między tendencją do współpracy a spontanicznym oporem, potrzebą opieki a szukaniem własnej mocy sprawczej, między dążeniem do aprobaty społecznej a potrzebą poczucia odrębności. Konsekwencją tego jest projektowanie edukacji jako praktycznej obecności w świecie. Dzieci uczą się od samego początku być krytyczne, zaangażowane, odpowiedzialne za swoje działania i ich konsekwencje. Szkoła jest częścią świata: dziecięca aktywność w obrębie działań szkolnych nie jest projektem, próbą lub ćwiczeniem działań w świecie, ale bezpośrednim oddziaływaniem na rzeczywistość. Uczniowie mają prawo do własnych osądów i krytyki tego, co uważają za niesprawiedliwe i krzywdzące. Kształtują w sobie wrażliwość na stereotypy społeczne i nawykowe myślenie o innych. Ważnymi zagadnieniami podejmowanymi w ramach projektów emancypacyjnych są prawa człowieka, trudne problemy społeczne i związane z nimi kontrowersje. Pedagogika jest tutaj etyką w praktyce.

Podsumowanie rozdziału 1

Wśród wymienionych odmian dyskursu wczesnej edukacji najpowszechniej reprezentowany w Polsce jest dyskurs funkcjonalistyczno-behawiorystyczny. Równolegle występuje dyskurs humanistyczno-adaptacyjny.

Dyskurs funkcjonalistyczno-behawiorystyczny przejawia się w organizacji publicznego systemu oświaty (np. podstawa programowa bardzo rygorystycznie wyznacza kolejność nabywania wiedzy i określonych umiejętności przez polskich uczniów, skuteczność działań nauczycielskich jest weryfikowana przez system egzaminów wewnętrznych i zewnętrznych, nierzadko poczucie zdrowego rozsądku i realne rozpoznanie przez nauczyciela potrzeb edukacyjnych jego podopiecznych musi ustępować przed administracyjnie wyznaczonymi zadaniami).

Dyskurs humanistyczno-adaptacyjny jest bardziej popularny w przedszkolach, wychowaniu rodzinnym i środowisku części przedstawicieli klasy średniej.

Dyskurs konstruktywistyczny występuje na poziomie retoryki i deklaracji edukacyjnych. Za jego przejaw można uznać wprowadzenie gimnazjalnego projektu edukacyjnego. Dyskurs krytyczno-emancypacyjny bywa zwalczany przez najbardziej konserwatywne kręgi jako przykład antyedukacji, źródło amoralnej postawy roszczeniowej młodych ludzi, braku szacunku dla tradycji narodowych czy też hedonistycznego nastawienia do życia. Tak negatywna ocena dyskursu krytyczno-emancypacyjnego ma swoje źródło przede wszystkim w niezrozumieniu postulatów tego dyskursu, jak też w głęboko osadzonym w naszej kulturze wychowawczej przeświadczeniu, „że dzieci i ryby głosu nie mają", które nie sprzyja przekroczeniu wskazanej ignorancji.

Przedstawione modele dyskursów, jak też zawarta w niniejszym podsumowaniu synteza, mają z istoty swej charakter uogólniający. Oznacza to, że przedstawiają ogólną panoramę edukacyjną, kosztem indywidualnych przedsięwzięć edukacyjnych, które stanowią wyraz poszukiwań i innowacji pedagogicznych, przekraczających ograniczenia dyskursu funkcjonalistyczno-behawiorystycznego[7] w edukacji wczesnoszkolnej.

[7] Wśród licznych przykładów można wskazać: publikację D. Klus-Stańskiej *W nauczaniu początkowym inaczej. Scenariusze lekcji*, Kraków 2003; działalność i publikacje Stowarzyszenia Edukacji Filozoficznej PHRONESIS (http://phronesis.org.pl/ – dostęp 20 VII 2014 r.); projekt filozoficznych warsztatów dla uczniów szkół wrocławskich: *Jestem z Wrocławia, więc myślę*: (http://www.nauczaniefilozofii.uni.wroc.pl/index.php/mlodzi-obywatele-kultury – dostęp 20 VII 2014 r.).

rozdział 2

Edukacja interaktywna

Rozdział 2

Edukacja interaktywna[8]

Katarzyna Kuczyńska

Model nauczania, który jest zorganizowany wokół percepcji gotowych reprezentacji (wyników), w psychologii nazywa się behawioralnym. Model alternatywny, który docenia i eksponuje dochodzenie do wyniku (proces) na gruncie psychologii określa się poznawczym (behawioralnym), natomiast w teorii edukacji – interakcyjnym (interaktywnym)[9]. Jego źródła teoretyczne tkwią w psychologii poznawczej J. Piageta, teorii L. Wygotskiego oraz koncepcji J. Brunera. Zasadnicza różnica między modelem behawioralnym a interakcyjnym tkwi w odmiennych sposobach rozumienia procesu uczenia się i tym samym charakteru uzyskiwanej w tym procesie wiedzy. Edukacja szkolna organizowana w oparciu o założenia nowszego, drugiego modelu rozwojowego przynosi inne efekty: poddawane jej dzieci inaczej myślą, działają, porządkują dane, zdobywają informacje, rozwiązują problemy, formułują wypowiedzi argumentacyjne i inne, planują swoją pracę, niż ich behawiorystycznie ukształtowani rówieśnicy[10]. Model interakcyjny zakwestionował bierny status poznającego podmiotu – poznawcze czynności umysłowe są aktywnym interpretowaniem, modyfikowaniem i rekonstruowaniem informacji oraz doświadczeń. Wiedza to nie budowany przez pokolenia uczonych „prawdziwy" obraz świata, ale wypracowywane w zderzeniu ze światem konceptualizacje, które mają charakter dynamiczny, kontekstualny i zindywidualizowany. Konceptualizacje są wypracowywane przez działanie oraz kontakt z innymi ludźmi, ich poglądami oraz z uobecniającymi się w nich elementami dorobku cywilizacyjno-kulturowego.

Proces uczenia się jest charakterystyczny dla umysłu ludzkiego i polega na konfrontacji ze światem w celu zrozumienia go oraz optymalnego w nim działania. Stąd w modelu behawioralnym uprzywilejowane dydaktycznie wyizolowane środowisko szkolne okazuje się przeciwrozwojowe. Pożądanym środowiskiem uczenia się jest to, które dostarcza materiału do badania i eksploracji. Do ich konstytutywnych elementów należą samodzielnie formułowane przez ucznia błędne hipotezy i wadliwe pojęcia. Rozwój dokonuje się także przez dostrzeżenie własnych błędów i ich poprawianie.

[8] Charakterystyka dwóch podejść do edukacji została oparta na obserwacjach autorki oraz uzupełniona lekturą: D. Klus-Stańska, J. Kruk, *Tworzenie warunków dla rozwojowej zmiany poznawczej i konstruowania wiedzy przez dziecko* [w:] *Pedagogika wczesnoszkolna – dyskursy, problemy, rozwiązania*, red. D. Klus-Stańska, M. Szczepska-Pustkowska, Warszawa 2009, s. 457–504. Niniejszy fragment pochodzi z mojej pracy doktorskiej, pt.: *Paideia filozoficzna. O rodzajach kompetencji filozoficznych, zasadności oraz możliwości ich powszechnego kształcenia*, obronionej w 2012 roku w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Wrocławskiego, dotychczas w całości nie publikowanej.

[9] Nie wszystkie pomysły i praktyki, które obdarza się dzisiaj mianem „interaktywnych" zasługują na tę nazwę, ponieważ proste elementy interaktywności mogą towarzyszyć także nauczaniu behawioralnemu; wprowadzanie interaktywności do szkół często jest powierzchowne (kojarzone np. z interaktywną tablicą).

[10] D. Klus-Stańska, J. Kruk, *Tworzenie warunków..., dz. cyt., s. 465.*

Równocześnie poznawaniu czegoś przedmiotowego towarzyszy kształtowanie się trwałych strategii poznawczych, a także kompetencji późniejszego aktywizowania wiedzy. Bierne przyswajanie informacji pozwala przyswajać sobie umiejętność „odtwarzania cudzej wiedzy" kosztem samodzielności intelektualnej, podczas gdy współwypracowywane treści powracają w kontekście poszukującym, wraz z „odruchem" badawczym.

Uznanie tezy o specyficznych dla każdej jednostki optymalnych okolicznościach nabywania wiedzy i kompetencji poznawczych prowadzi do postulatu indywidualizacji procesu nauczania, czyli dostosowania go do osobistych strategii poznawczych ucznia. Tymczasem indywidualizacja nauczania nie jest aspołeczna; respektowanie jednostkowości i oryginalności procesów poznawczych dziecka ma się dokonywać w grupie. Właśnie grono rówieśnicze odzwierciedla warunki rzeczywistych relacji społecznych i komunikacyjnych, budowanych w ramach nieustannych negocjacji znaczeń i konfrontowania różnych obrazów świata. Dlatego praca w małych zespołach uczniowskich stanowi naturalny kontekst dla procesu indywidualizacji, a dzięki różnorodności dzieci zostaje naruszona ich równowaga poznawcza (zderzają się z odmiennymi interpretacjami rzeczywistości). Osiągany w ten sposób konflikt poznawczy, poczucie rozbieżności między dotychczasowym rozumieniem a doświadczaną sytuacją, stanowi główny czynnik zmian rozwojowych. Zadaniem nauczyciela jest zatem organizowanie sytuacji konfliktu poznawczego, inicjowanie go, a nie zamykanie „jedynie słusznymi" rozwiązaniami. W związku z tym nauczyciel powinien wypełniać lekcje zadaniami i pytaniami problemowymi, ściśle związanymi z „warunkami wyjściowymi" zajęć: kondycją poznawczą uczniów. Tak rozumiany proces edukacji jest z istoty swej elastyczny i nie poddaje się powszechnej algorytmizacji.

Specyfika nauczania moralności tkwi w jej na wskroś wychowawczym charakterze[11]*,* a *paideia nie ogranicza się do wpojenia kilku podstawowych zasad moralnych, ale przede wszystkim jest próbą pobudzenia człowieka (tj. jego intelektu i wyobraźni, wrażliwości i uczuciowości) do życia moralnego*[12]. Nauczyciel powinien zatem starać się docierać zarówno do obszarów poznawczych, jak też emocjonalnych oraz wolitywnych ucznia. Do kluczowych celów edukacji etycznej należy przygotowanie uczniów do rozumienia wartości, dostrzegania praktycznych możliwości ich realizacji oraz wynikających z tej realizacji konsekwencji, do świadomego i odpowiedzialnego podejmowania decyzji ze względu na wartości. Nie można tego dokonać bez odwołania się do potocznych doświadczeń ucznia, ponieważ kształcenie moralno-etyczne dotyczy życia codziennego, konkretnych działań i wyborów oraz stojących u ich źródeł określonych przekonań. Metodyka interaktywnej edukacji etycznej umożliwia autentyczne zaangażowanie dzieci w proces ich kształcenia i wychowania,

[11] E. Podrez, (1997), *Trzy filozoficzne projekty etycznej paidei: Sokratejski, Platoński i Nietzscheański,* [w:] Z. Sareło (red.), *Etyka w szkole. Jak nauczać,* Warszawa 1997, s. 11.
[12] Tamże, s. 12.

stwarzając przestrzeń do doświadczania dynamicznej struktury świata i wiedzy. Umieszczając uczniów w sytuacjach moralnego problemu, umożliwia im zarówno samodzielne poszukiwanie rozwiązań, jak też kształci postawę gotowości do dostrzegania oraz świadomego przekraczania zastanych problemów, uczy rozpoznawania wielu wymiarów danego zagadnienia, wykraczania poza dotychczasowe wyobrażenia o tym, co możliwe i pożądane. W ramach interaktywnej edukacji etycznej dzieci uczą się nie tylko postaw moralnych, ale także regularnego zastanowienia się nad nimi.

Systematyka i różnice w scharakteryzowanych modelach[13]

ELEMENTY SYTUACJI DYDAKTYCZNEJ	CECHY CHARAKTERYSTYCZNE	
	Model behawioralny	Model interakcyjny
NAUCZYCIEL	Dysponuje „prawdziwą” wiedzą, a jego zadanie polega na przekazaniu jej uczniom. Pracuje zgodnie z odgórnie zaplanowanym programem i wedle określonych, powszechnych procedur metodycznych, jest zdyscyplinowany i spełnia narzucone mu wymogi.	Inspiruje procesy poznawcze uczniów przez inicjowanie konfliktu poznawczego: aranżowanie odpowiednich doświadczeń, formułowanie problemów i pytań. Samodzielnie opracowuje programy nauczania, dostosowane do indywidualnych potrzeb uczniów, jest elastyczny i twórczy.
UCZEŃ	Ma odbierać, przyswajać i jak najwierniej odtwarzać informacje pochodzące od nauczyciela, z podręcznika lub innego uznanego źródła wiedzy.	Poznaje świat przez aktywne działania w nim i samodzielnie formułuje sądy-hipotezy o świecie. „Cudza wiedza” jest ważna w tych procesach, ale należy ją, podobnie jak „swoją”, krytycznie analizować i problematyzować.
POMOCE DYDAKTYCZNE	Wspierają zapamiętywanie informacji: mają charakter ilustracyjny (plansze, szablony, multimedialne prezentacje itd.), poglądowy.	Są elementem naturalnego i społeczno-kulturowego środowiska (np. lekcje w muzeum, w lesie, materiały prasowe, interaktywne programy komputerowe itd.).
PRZEBIEG ZAJĘĆ	Szczegółowo zaplanowany, przewidywalny dla ucznia i nauczyciela. Dominuje przekaz wiadomości, odpowiednio ustrukturowanych.	Dynamiczny: podporządkowany aktywności uczniów, z wytyczonymi celami. Działania edukacyjne realizuje się w postaci projektów uczniowskich.

[13] Opracowanie własne na podstawie: D. Klus-Stańska, J. Kruk, *Tworzenie warunków...*, s. 457–504.

rozdział 3

Metodyka interaktywna na przykładach scenariuszy zajęć

Rozdział 3

Metodyka interaktywna na przykładach scenariuszy zajęć

Sebastian Wachowiak

Jako nauczyciel przekonany o potrzebie kształcenia etycznego w okresie nauczania wczesnoszkolnego zetknąłem się z podręcznikiem Marka Gorczyka *Etyka – chcemy być lepsi*[14]. Napotkałem wtedy sporo problemów, podążając za zawartą w książce przewodnią myślą dydaktyczną. Według autora książki, jak można wnioskować z celów, jakie sobie stawia, i z przedstawionych przez niego propozycji lekcji, dzieci trzeba nauczyć przede wszystkim tego, by były grzeczne i kulturalne. Wierzę jednak, że można zrobić więcej. Przede wszystkim ze względu na fakt, iż sytuacje moralne nie mają charakteru rutynowego wymagają każdorazowego, samodzielnego przemyślenia, jak postąpić tu i teraz. Nie da się tego zastąpić tylko nauczeniem dzieci posłuszeństwa wobec oczekiwań społecznych. Nie jest więc istotne, czy dzieci mówią „dzień dobry!" w odpowiednim momencie. Dużo ważniejsze wydaje się to, czy wierzą w sens relacji międzyludzkiej otwartej na komunikację, która może się wyrażać m.in. w zachowaniach grzecznościowych. Podążając za przeczuciem, że jest możliwa jakościowa zmiana (w stosunku do strategii sugerowanej przez autora książki) nauczania etyki w szkole, postanowiłem dokonywać adekwatnych cięć praktycznych w konkretnych miejscach propozycji M. Gorczyka. Przyjąłem trojaką strategię[15]:

- dokonywać zmian w gotowych scenariuszach lekcji zaproponowanych przez autora książki;
- wprowadzać inne teksty literackie niż niektóre zawarte w książce, cechujące się wysokim poziomem podawczości i, moim zdaniem, stanowiące formę przemocy intelektualnej kierującej się przeciwko wolności myślenia dzieci;
- tworzyć zupełnie nowe ćwiczenia i lekcje, opierając się na celach lekcji wyznaczonych przez M. Gorczyka.

Poniżej, po tym wstępnym komentarzu, przedstawiam przykłady trzech sposobów dokonywania zmian.

Mając krytyczny stosunek do podręcznika, należy jednak uwzględnić kontekst, w jakim powstał ten materiał. Przede wszystkim program jest jedyną taką pozycją dla nauczycieli klas 1–3. W dodatku wydaje się jedynie urozmaiceniem podstawowego programu dla tych klas, więc ma z założenia wspierać podręcznik. Biorąc pod uwagę ogólne nacechowanie kształcenia wczesnoszkolnego tendencjami adaptacyjnymi, trudno byłoby do niego włączyć program etyczny o skrajnie odmiennej

[14] M. Gorczyk, (2003), *Chcemy być lepsi*, Wrocław: Siedmioróg.

[15] Ponieważ książka Gorczyka jest jedynym podręcznikiem do nauczania etyki na I poziomie edukacyjnym, zupełne porzucenie go nie jest decyzją łatwą dla początkującego nauczyciela.

charakterystyce. Sądzę, że autorowi mógł przyświecać cel wzbogacenia zwykłych zajęć tematyką etyczną tak, by nie wchodziła z nimi w sprzeczność. Co również istotne, podręcznik ma być odpowiedzią na zdiagnozowany przez autora marazm w sprawie zajęć z etyki na tym etapie kształcenia. To, jak można się domyślać, pierwszy bodziec do poprawy zastanej sytuacji. Warto więc rozumieć moje krytyczne uwagi raczej jako kontynuację intencji M. Gorczyka, by poprawiać stan zajęć etycznych w nauczaniu wczesnoszkolnym. Na koniec przykuwa uwagę fakt, że jego program jest kierowany do nauczycieli nauczania początkowego, którzy niekoniecznie mają przygotowanie filozoficzne. Tłumaczy to być może, dlaczego nauczyciel nauczania początkowego nie posiada satysfakcjonującej filozofa o nastawieniu praktycznym głębi filozoficznej i filozoficznej obudowy dydaktycznej (w myśl tego, że filozofia sama z siebie zawsze ma walor edukacyjny). Natomiast poprzestaje na tradycyjnych środkach, znanych wielu nauczycielom nauczania wczesnoszkolnego. Pozwala to na swoistą przystępność, łatwość w adaptacji do programu realizowanego na co dzień przez nauczycieli.

Radość i smutek – scenariusz lekcji

Poniżej zostaną przedstawione propozycje zmian w scenariuszu lekcji nr 35 z książki M. Gorczyka *Chcemy być lepsi.* Propozycja ta ma na celu przekierowanie toku myślenia autora tak, by zajęcia bezwzględnie afirmujące radość i ukazujące smutek jako coś, co trzeba niwelować (problem, który należy rozwiązać), uwzględniały osobistą ekspresję dzieci będącą odtąd podstawową formą ich uczestnictwa. To one decydują, czy od czasu do czasu jest potrzebny w ich krainie deszcz i jak nań reagować, czy żyją „słonecznie" i czy chcą tak właśnie żyć. Rezygnuje się tutaj także z ostatniego ćwiczenia (w scenariuszu zajęć: piątego), które w założeniu jest wyrazem aprobaty dla tryumfu radości nad smutkiem. Ostatecznym wyrazem tej tendencji autora lekcji jest zostawienie na końcu tylko uśmiechniętej kartonowej buźki, rzekomego śladu wiodącego do lekcji zatytułowanej: Czy warto być optymistą? Pytanie to jest zresztą pozorne, skoro cała lekcja zmierza ku jednej właściwej odpowiedzi. Ponadto pytanie odwołuje się do korzyści płynących z radości („czy warto..."), pomijając jej bezwarunkową, autoteliczną wartość. Autor scenariusza najwyraźniej promuje konformizm, co ujawnia się zwłaszcza w zaplanowanym pytaniu: Czy zachowanie pogody ducha i poczucia humoru ułatwia bycie lubianym?

Cele tej lekcji wg autora

- Uwrażliwienie dzieci na smutek i przygnębienie innych ludzi, poszukiwanie form pomocy ludziom smutnym.
- Ukazanie doniosłej roli radosnej, pełnej życia postawy w stosunku do spraw codziennych i pokonywania trudności życiowych.

Proponowany zmodyfikowany scenariusz zajęć[16]

1. Dzieci (bądź prowadzący) czytają tekst *I z czego tu się cieszyć?* Służy on do wprowadzenia problematyki smutku i radości, ich obecności w naszym życiu. Po przeczytaniu tekstu warto zainicjować krótką rozmowę, która zostanie następnie pogłębiona za pośrednictwem zabawy, za pomocą pytań oraz dodatkowej dyskusji:
   - Czy bywają w waszym życiu takie chwile, że czujecie się smutni?
   - Czy to jest coś złego?
   - Czy taki smutek zawsze zależy tylko od nas?
   - Czy chcielibyście, żeby w takim momencie ktoś was pocieszył, jak dziewczyny chłopców w opowiadaniu?
   - Czy są sytuacje, gdy – będąc smutnymi – wolicie zostać sami?
2. Dzieci wcielają się w osoby przedstawiające pogodę: w pierwszej kolejności rysują planszę z pogodą w świecie „Jankolandii", „Michałolandii" (nazwy światów pochodzą od imion dzieci) itp. Następnie przedstawiają ją kolegom, stylizując wypowiedź na prezenterów prognozy pogody, którzy zostali postawieni przed nietypowym zadaniem opowiedzenia o danej krainie i pogodzie, jaka w niej zazwyczaj panuje. Pogoda ma w ogólności wyrażać utrzymujący się zazwyczaj nastrój dzieci oraz obszary życia, w których ulega on zmianom, przesunięciom. To jednak do dzieci należy interpretacja głównej metafory. Jej wstępna niejasność może zostać przez nauczyciela wykorzystana, by zmotywować uczestników zajęć do pracy hermeneutycznej, to znaczy, rozjaśnienia funkcjonalności samej metafory, której impulsem da się uczynić pierwsze zdanie niniejszego akapitu (może ono pełnić funkcję polecenia wymagającego dodatkowych wyjaśnień). Podstawowym aspektem ich prezentacji powinno być jednak wyjaśnienie, dlaczego akurat taka pogoda panuje w ich świecie, czym jest spowodowana i jak się to objawia. Dzieci mogą bawić się swoimi prezentacjami, wykorzystując wszelkie zjawiska atmosferyczne jako znaczniki własnego nastroju. Co istotne, to do nich należy określenie, co to znaczy dobra pogoda, a co zła i czy występują jakieś stany przejściowe.

Rozmowa

Warto zainicjować rozmowę, wspierając się pytaniami:

- Jaka pogoda dominuje w waszym kraju? Jakie zjawiska poza tym w nim występują?
- Czy występują jakieś różnice między poszczególnymi regionami? Z czego one wynikają?
- W jaki sposób można wpłynąć na pogodę we własnym kraju? Czy istnieją jakieś powody, by w ogóle to robić?

[16] Z zachowaniem wskazanych przez M. Gorczyka celów lekcji.

- Czy można to zrobić w cudzym kraju? W jakich ewentualnie sytuacjach można to zrobić, a w jakich nie?
- Czy zdarza się nieświadomie wpływać na pogodę w cudzym kraju?
- Czy pojawia się w waszych krainach czasem gorsza pogoda? Jaki jest wasz stosunek do niej?
- Czy uważacie, że może ona być jakoś potrzebna waszej krainie? Jeśli tak, to jak?
  Jak wpływa na waszą krainę dobra pogoda? Jakim sprawom sprzyja?
- Czy staracie się jakoś podtrzymywać dobrą pogodę w waszych krainach? Jak to robicie? Dlaczego?

Goście z Marsa – scenariusz lekcji

W tym scenariuszu, zachowując cele lekcji nr 1 z książki M. Gorczyka *Chcemy być lepsi*[17], korzystam z tekstu niezależnego od książki, który wprowadzi uczniów w problematykę etyczną. Propozycje metodyczne autora podręcznika zostaną zastąpione działaniami związanymi z jego lekturą.

Cele lekcji

- Dzieci rozumieją, co jest przedmiotem etyki.
- Wiedzą, jakie jest znaczenie słowa etyka (bez podawania definicji).
- Potrafią odróżnić problematykę etyczną od innej.

W ramach zajęć autor książki proponuje przyporządkowywanie do poszczególnych kategorii (matematyka, przyroda, sport, język itp.) karteczek z wypisanymi wyrazami z różnych dziedzin wiedzy (drzewa, zwierzęta, figury geometryczne, litery, nazwy sportów itp.). Dla słów, które nie znajdą się w żadnej z kategorii, autor rezerwuje dziedzinę ETYKA. Mają się w niej znaleźć słowa takie jak: odwaga, prawdomówność, uczciwość, sprawiedliwość, dobroć, bezinteresowność, tolerancja. Wątpliwości budzi patos powyższych wyrazów oraz to, że są one raczej obce dzieciom, nazbyt poważne i abstrakcyjne. Autor zdaje się zakładać, że dzieci doświadczają świata przez pojęcia, zapominając, że każde z tych pojęć realizuje się jakoś w codzienności (także dziecięcej). Ponadto dzieci wykonują tu pracę odkrywców ustalonego wcześniej porządku.

Moim zdaniem etyka zawiera w sobie pewien wspólny zakres tematyczny, ale zawsze jest etyką dla kogoś. Każdy z nas, przy swojej wrażliwości, inaczej odczuwa wagę różnych tematów, które nazwalibyśmy etycznymi. Zaproponowany przeze mnie tekst ma zmotywować dzieci do aktywnego podejścia do właśnie przez nie rozpoznawanej tematyki etycznej. To one tworzą listę problemów, którymi zajęłaby się nauka potrzebna Marsjanom. Przy tym opierają się na wstępnym, ogólnym wyczuciu, czym jest zło. Wybrany przeze mnie tekst różni się od tekstów w książce M. Gorczyka tym,

[17] M. Gorczyk, dz. cyt., s. 129–130.

że jedynie intonuje pewną problematykę, nie objaśniając jej do reszty, nie zaprzepaszczając możliwości jej przemyślenia przez dzieci.

Tekst *Goście z Marsa*

Pewnego dnia dwóch Marsjan: Flip i Flop, wylądowało w moim ogrodzie. Flip i Flop są dość podobni do nas. Też mają: oczy, uszy, usta, nos, dwie ręce, dwie nogi.

Flip i Flop proponują mi przejażdżkę po mieście w swoim latającym spodku. Wchodzimy zatem do środka pojazdu i startujemy. Latając wokoło, patrzymy przez okno w kabinie na miasto widoczne pod nami.

Flip i Flop sprawili, że latający spodek jest niewidzialny, więc nikt nie widzi, jak szybujemy ponad dachami. Krążymy nad miastem i patrzymy na gołębie. W pewnym momencie, gdy lecimy nad wąską uliczką na obrzeżach miasta, coś przykuwa moją uwagę. Widzę, że jakiś młody człowiek próbuje wyrwać torebkę kobiecie, która wraca do domu z zakupów. Szybko pokazuję tę scenę Marsjanom.

– Patrzcie! – mówię. – Ten człowiek próbuje ukraść kobiecie torebkę. To jest złe!

Flip i Flop wyglądają na zdziwionych. Flop mówi: A, tak, złe. Nie rozumiemy waszego mówienia, że coś jest dobre albo złe. Proszę, pokaż nam to zło.

Gdzie jest zło?

– Spójrzcie! – mówię, wskazując na rabusia. – Czy nie widzicie, że to, co robi ten człowiek, jest złe?

Ale Flip i Flop nie widzą zła w tym, co on robi.

– Nie – odpowiada Flop. – Mamy dokładnie takie same oczy jak wasze. Ale naszym zdaniem wasze mówienie o widzeniu zła jest bardzo dziwne. My po prostu nie widzimy tego, co wy Ziemianie nazywacie złem. Prosimy, pokaż nam, gdzie jest to zło?

Marsjanie wpatrują się we mnie, czekając na odpowiedź. Nie jestem całkiem pewien, o co im chodzi. Więc Flop ciągnie dalej:

– Mamy pięć zmysłów, tak jak wy. Tak samo widzimy i słyszymy. Mamy podobny węch i smak. Mamy też zmysł dotyku, tak jak wy. Ale przy pomocy naszych pięciu zmysłów nie potrafimy dostrzec tej rzeczy, którą nazywacie złem. […] Chcielibyśmy wiedzieć: gdzie jest to zło? Prosimy, wskaż je nam. Wyjaśnij nam, w jaki sposób wy ludzie wykrywacie to zło. Którym ze zmysłów je postrzegacie?[18]

Pytania do rozmowy o tekście

Dzieci mogą wejść w rolę naukowców, którzy są pionierami nowej nauki. Zebrały się na Wielkiej Konferencji Naukowej i muszą odpowiedzieć sobie na pewne pytania, by stworzyć podwaliny nowej nauki:

- Dlaczego Marsjanie nie rozumieli Ziemianina?

[18] Cyt. za: S. Law, (2007), *Wycieczki filozoficzne*, przeł. W. Turopolski, Warszawa: Studio Emka, s. 150–152.

- W jaki sposób dostrzega się zło? Jak ty próbowałbyś wyjaśnić problem Flipowi i Flopowi?
- Czy do zbadania problemów, na które zwraca uwagę tekst, są potrzebni jacyś naukowcy, którzy mogliby je objaśniać również Marsjanom?
- Czym by się zajmowała nauka tworzona przez tych naukowców? Jakie tematy by zgłębiała? Czy ta tematyka przejawia się jakoś w naszym życiu? W jaki sposób?
- Co ta nauka miałaby robić z tymi przejawami: porządkować je, klasyfikować, oceniać, tłumaczyć?
- Czym wreszcie różniłaby się ta nauka np. od nauki o przyrodzie, od historii, od dokonywania wynalazków? Jakimi tematami z kolei by się nie zajmowała?
- Czy zło ma jakieś swoje przeciwieństwo? Czy to, co jest mu przeciwne, również mogłoby stać się tematem rozważań tych naukowców?
- Jak można by tę naukę nazwać? Czy da się namalować jej przedmiot?

Ćwiczenie kończące zajęcia

Dzieci zachęcone zostają do stworzenia podstawowego narzędzia, jakie będą wykorzystywali nowi naukowcy. Niech będzie to „złomierz". Na podstawie dotychczasowej dyskusji i tekstu dzieci decydują, w jaki sposób miałby pracować taki „złomierz".

Pytania do rozmowy po ćwiczeniu

- Czy zło w ludzkim świecie przejawia się w różny sposób?
- Co może być złe? W razie problemów można podać dzieciom przykłady: złe buty (źle uszyte), zły człowiek (rozgniewany), zły czas (nieodpowiedni lub zbyt słaby w jakimś wyścigu) i zły czyn (niemoralny).
- Które zło mierzyłby nasz „złomierz", które by pasowało do nowo stworzonej nauki? Czym wyróżnia się takie zło?

Latarnie miasta Człowiek – ćwiczenie

Poniższe ćwiczenie może zostać wykorzystane w ramach lekcji nr 26: *O tak zwanym wtrącaniu się w nie swoje sprawy i o bezpiecznych feriach* (Marek Gorczyk, *Etyka – chcemy być lepsi*, s. 170–171) lub jako jej uzupełnienie na odrębnej jednostce lekcyjnej. Odnosi się ono do punktu w podstawie programowej: „uczeń zastanawia się nad tym, na co ma wpływ, na czym mu zależy, do czego może dążyć, nie krzywdząc innych […]" (Treści nauczania – wymagania szczegółowe na koniec klasy 3. szkoły podstawowej. 11. Etyka, ppkt 2.).

Tekst *Latarnie miasta Człowiek*

Wyobraźcie sobie człowieka jako miasto. Bo człowiek jest jak miasto: nieustanny ruch (płacz, śmiech i nasze myśli), korki, blokady (to, czego się wstydzimy, ale i nasze lęki, czyli wtedy, gdy mówimy lub

myślimy: „nie zrobię tego, bo się boję"), tu zielone światło, tam czerwone (coś jest dobre, a coś złe). I przede wszystkim – Człowieka zamieszkują różni ludzie, bo przecież do tak wielu z nich mamy jakiś stosunek: jednych kochamy, innych nienawidzimy, itd. Gdybyś był za to odpowiedzialny, w jakich miejscach oświetliłbyś latarniami miasto Człowiek, a w jakich nie?

Dzieci w ramach tego ćwiczenia mają za zadanie zastanowić się nad tym, co jest dla drugiego człowieka na tyle prywatne, intymne bądź po prostu „własne", że nie można się w to wtrącać czy ingerować. Nie można o to pytać i potajemnie dowiadywać się o tym.

Dzieci dostają mapy miasta w zarysie: można je ściągnąć z internetu lub po prostu, nawet powierzchownie, narysować i powielić, by zadbać w ten sposób o przejrzysty układ dzielnic i ulic. Mapa taka powinna dać się podzielić na około 8-10 rejonów i być dość zróżnicowana (bramy, zbiorniki wodne, świątynie, fabryki). Wstępnie dzieci dzielą miasto na dzielnice z pomocą nauczyciela wyświetlającego mapę przy użyciu rzutnika. Starają się wyznaczyć dzielnice w zgodzie z „ludzkimi" sprawami, tzn. tak, by odzwierciedlały one potoczne, życiowe doświadczenie człowieka (czy – specyfikując – dziecka), np. centrum, rynek – moje stosunki z ludźmi: miłość, kłótnie, rozmowy; obrzeża – moje zainteresowania po lekcjach; brama – moje słowa, wypowiedzi; jakiś zbiornik wodny i przyboczne tereny – moja wyobraźnia, itp. Gdy zadba się o zrozumienie przez dzieci centralnej metafory człowieka jako miasta, to powinny sobie już dalej poradzić. Jeśli temat ma być pogłębiony, można w każdej z dzielnic nazwać też dwie, trzy ulice (np. jak wyżej: dla dzielnicy „moje stosunki z ludźmi" kolejne ulice to: miłość, kłótnie, rozmowy). Gdy już klasa ustali jednoznacznie, w jaki sposób dzieli miasto na dzielnice, każde dziecko ma obowiązek wyznaczyć, gdzie postawiłoby latarnię oświetlającą dany rejon czy ulicę. Postawienie latarni przez symboliczne namalowanie w danym punkcie mapy jakiegoś światła oznacza uznanie danego miejsca za dostępne publicznie, tzn. za coś, o czym mogą wiedzieć inni i do pewnego stopnia (mniej lub bardziej) wtrącać się w to, bo również i ich to dotyczy. Rysunki-latarnie mogą być oczywiście większe i mniejsze, by wyrazić stopień otwartości danego obszaru życia. Mogą to być zróżnicowane źródła światła, np. latarnie uliczne, które oświetlają coś, upubliczniając całkowicie, czyli wszystkim; lampka z osobistym wyłącznikiem, która może być włączona na moje życzenie – dany obszar udostępniam, jeśli chcę i temu, komu chcę; świeczka to coś, co ma być lekko zaznaczone, przyciągać wzrok, ale nie nasycać go całkiem, to ma być tajemnica, którą drugi człowiek pragnie odkrywać. Rodzaje oświetleń mogą wprowadzić same dzieci. Ważne, by wiedzieć, co każdy z nich oznacza i by nie było ich nazbyt wiele.

Po narysowaniu swoich lamp i innych źródeł światła dzieci wymieniają się w parach lub trójkach mapami i konfrontują swoje pomysły.

Dyskusja

- Czy są w mieście miejsca, których nie wolno oświetlić latarnią pod żadnym pozorem? Dlaczego nie? Co mogłoby się stać, gdyby się je jednak oświetliło?
- Czy są miejsca, które powinny być oświetlone, i nie ma co do tego większych wątpliwości? Dlaczego powinny być oświetlone? Co by się stało, gdyby nie zostały one oświetlone?
- W odniesieniu do obu pytań – które to rejony?
- Czy między waszymi rysunkami są jakieś różnice? Z czego one wynikają? Można również omówić każdy rejon z osobna, uwzględniając tym samym jego specyfikę.

Uwagi końcowe

Wyobrażam sobie przebieg tej lekcji na boisku szkolnym. Po rozrysowaniu kredą na pewnym obszarze nieco uproszczonego schematu miasta, podzieleniu go na dzielnice i ich nazwaniu, dzieci same mogłyby stać się latarniami lub innymi źródłami światła. Stanąwszy na danym obszarze, oświetliłyby go. Wymagałoby to jednak dobrej i centralnej koordynacji działań, sprawiedliwego podziału ról tak, aby każdy uczeń mógł się wykazać oraz większej ilości czasu. Niestety to osłabiłoby osobisty, indywidualny udział każdego dziecka.

rozdział 4

Etyka i moralność – konteksty filozoficzne

Rozdział 4

Etyka i moralność – konteksty filozoficzne

Katarzyna Kuczyńska, Wojciech Ostrowski

Ludzie nie tylko działają, ale także nieustannie oceniają działania zarówno swoje, jak i innych, a także skutki owych działań. Zakres, charakter i kryteria ocen są bardzo zróżnicowane. Na przykład sądy oceniamy ze względu na tzw. kryterium epistemologiczne, posługując się pojęciami *prawda* i *fałsz*. Z kolei wiele rzeczy oceniamy posługując się kryteriami estetycznymi, tzn. używając pojęć *piękno* i *brzydota*. Natomiast jednym z najczęściej spotykanych sposobów oceniania jest ocena moralna. Aby ją sformułować, są potrzebne podstawowe pojęcia *dobro* i *zło.*

Człowiek jako istota refleksyjna dąży do tego, by pojęcia i kryteria używane w aktach oceny uczynić jasnymi i zrozumiałymi. W kulturze europejskiej głównym obszarem uprawiania refleksji mającej na celu sformułowanie jasnych, uniwersalnych zasad oceny była filozofia. W ramach filozofii pytano więc o znaczenie i kryteria *prawdy, piękna, dobra*.

Filozoficzna refleksja o ocenach moralnych zrodziła się w kulturze i filozofii starożytnej Grecji. Biorąc pod uwagę znaczenie źródłowe terminu *etyka* (*etyka* od *ethos* już w Grecji starożytnej oznaczała zespół wartości czy też cnót, które powinny towarzyszyć ludzkiemu działaniu) i jego późniejszą ewolucję, a zwłaszcza oddzielenie znaczeniowe pojęcia etyka od pojęcia moralność, możemy etykę określić jako *wiedzę o moralności*, a więc wiedzę o kryteriach, sposobach, zasadach dokonywania ocen moralnych.

Głównym podziałem etyki jest podział na tzw. etykę opisową, metaetykę oraz etykę normatywną.

Etyka opisowa, zwana również etyką deskryptywną, to wiedza, której przedmiotem są istniejące niegdyś lub współcześnie reguły, wartości, dylematy moralne. Opisuje i wyjaśnia to, co ludzie faktycznie czynią, dokonując ocen moralnych, a także to, jak rozumieją mechanizm własnych ocen. Do etyki opisowej można więc zaliczyć wiedzę z zakresu historii moralności, socjologii moralności czy psychologii moralności, ponieważ zadaniem tych nauk jest m. in. właśnie opis i wyjaśnienie faktów moralnych.

Etyka normatywna, zwana również etyką właściwą, swoim przedmiotem czyni postulaty dotyczące oceniania moralnego. Zajmuje się więc nie tym, jak jest, a tym, jak być powinno, artykułując, argumentując i uprawomocniając określone wartości, obowiązki i normy moralne, rozwijając je niekiedy w skomplikowane kodeksy postępowania etycznego.

Metaetyka to dział etyki, którego przedmiotem są pewne cechy języka i metod stosowanych w etyce, natura wypowiedzi etycznych, metody argumentacji etycznej itp.

W literaturze filozoficznej spotyka się liczne określenia etyki normatywnej.

Maria Ossowska etykę nazywa *dyscypliną głoszącą, co jest dobre i co jest złe moralnie* [...] *zalecającą, co się powinno robić i czego należy unikać*[19].

Tadeusz Styczeń określa etykę jako *dyscyplinę filozoficzną, obejmującą zespół zagadnień moralności* w relacji *do moralnego dobra i zła;* (która) *określa istotę powinności moralnej człowieka oraz jej szczegółowej treści (słuszności moralnej) i ostatecznie wyjaśnia fakt moralnego działania; ponadto wskazuje genezę zła moralnego i sposoby jego przezwyciężania*[20].

Autorzy *Atlasu filozofii* mówią o etyce, *dotyczącej dobra, które powinno kierować zachowaniem i postępowaniem ludzi. Jej celem jest wskazanie metodycznie sprawdzonych podstaw dla sprawiedliwego, rozumnego i sensownego działania oraz (wspólnego) życia. Zasady i podstawy etyki powinny być powszechnie ważne i racjonalnie przekonywujące, bez powoływania się na zewnętrzne autorytety i konwencje, dlatego wobec panującej moralności zajmuje ona krytyczne, nadrzędne stanowisko*[21].

Magdalena Środa za etykę normatywną uważa *zbiór różnych koncepcji filozoficznych, których celem jest formułowanie odpowiedzi na pytania: co jest dobrem i złem, co jest naszą powinnością, jak osiągnąć szczęście, czym jest cnota*[22].

Perspektywa historyczna

Filozofia nie jest ani najstarszym, ani jedynym sposobem poszukiwania reguł moralnego postępowania. Spotykamy takie reguły wcześniej, często w postaci usankcjonowanych religijnie nakazów lub zakazów regulujących różne obszary aktywności człowieka.

Próby formułowania i uzasadniania reguł moralnego postępowania podjęto już we wczesnych szkołach filozoficznych, np. pitagorejskich. Rozwiniętą refleksję o moralności zawdzięczamy natomiast filozofom żyjącym w piątym i czwartym wieku p.n.e.: Sokratesowi, Platonowi i Arystotelesowi. Sokrates w stworzonej przez siebie szkole *intelektualizmu etycznego* ugruntowuje wagę racjonalnej refleksji w poszukiwaniu odpowiedzi na fundamentalne pytanie etyczne – czym jest dobro moralne. Według samego Sokratesa dobrem najwyższym jest *cnota* utożsamiana z wiedzą. Bycie dobrym (sprawiedliwym, mężnym itp.) w pierwszym rzędzie zależy od posiadania wiedzy o dobru

[19] M. Ossowska, *Podstawy nauk o moralności,* Warszawa 1957, s. 16.
[20] T. Styczeń, *ABC etyki,* Lublin 1983, s. 5.
[21] P. Kunzmann, M. Burkard F. Wiedemann, *Atlas filozofii,* Warszawa 1999, s. 13.
[22] M. Środa, *Etyka dla myślących. Podręcznik dla szkół ponadpodstawowych,* Warszawa 2010, s. 20.

(sprawiedliwości, męstwie), a postępować dobrze (sprawiedliwie) oznacza oprzeć swoje działanie na tej wiedzy. Myśl Sokratesa będzie miała zasadnicze znaczenie dla europejskiej tradycji etycznej, ponieważ idące jego śladem doktryny etyczne skoncentrują się w pierwszym rzędzie na pytaniu o dobro najwyższe, zakładając możliwość znalezienia racjonalnej i uniwersalnej odpowiedzi.

Platon, uczeń Sokratesa, formułuje bardziej rozwiniętą koncepcję etyczną, będącą częścią pełnego systemu filozoficznego. Dzięki temu problemy etyczne, w pierwszym rzędzie kwestia „czym jest dobro", uzyskują bogatą argumentację i mogą być rozumiane w kontekście innych założeń filozofa. Z punktu widzenia Platona dobro ma charakter transcendentny[23], a wiedza o nim jest niezbędna do życie zgodnego z najwyższą cnotą – cnotą mądrości, a także pozostałymi trzema cnotami głównymi: męstwem, umiarkowaniem (wstrzemięźliwością, rozwagą) i sprawiedliwością.

Według Platona, podobnie jak u Sokratesa, poznanie dobra (posiadanie wiedzy etycznej) jest warunkiem dobrego życia. Nadrzędną rolę spełnia cnota mądrości, która pozwala panować nad tym, co nierozumne, przemieniając ślepe emocje w cnotę męstwa, a nieograniczoną pożądliwość dóbr materialnych (zmysłowych) w cnotę umiarkowania.

W systemie filozoficznym Arystotelesa znajdujemy nowy kierunek myśli etycznej. Niezależnie jednak od nowości, trzeba podkreślić, że Arystoteles kontynuuje podstawowy wątek tradycji sokratejsko-platońskiej – postulat podporządkowania tego, co w człowieku nierozumne – rozumowi. Arystoteles stawia także pytanie o dobro najwyższe. Odpowiedź, której udziela, wiąże dobro najwyższe ze szczęściem *(eudaimonia),* wprowadzając tym samym na stałe do tradycji refleksji etycznej pojęcie szczęścia. Szczęście dla Arystotelesa to właśnie życie rozumne, a w szczególności życie poświęcone bezinteresownemu poznaniu prawdy (*bios theoretikos*). Zdobywanie wiedzy teoretycznej Arystoteles uważał za ostateczny cel życia ludzkiego. Każdy, kto oddaje się temu zadaniu, osiąga cnoty intelektualne (mądrość, rozsądek itp.). Arystoteles jednak wychodził z założenia, że życie ma wiele wymiarów i różne są potrzeby człowieczej natury, stąd zarówno nikt nie może żyć wyłącznie jako poszukiwacz wiedzy, jak też nie wszyscy ludzie w jednakim stopniu mogą poświęcić się poszukiwaniu wiedzy. Na tej podstawie filozof wyróżniał cnoty związane z różnymi wymiarami życia praktycznego. Cnota męstwa to sposób zachowania, który znajdujemy jako tzw. *złoty środek* między skrajnościami, czyli w przypadku tej cnoty między tchórzostwem a zuchwałością. Cnota sprawiedliwości to umiejętność znalezienia środka między stratą a zyskiem, cnota szczodrości leży między skąpstwem a marnotrawstwem, cnota przyjaźni – między pochlebstwem a wrogością, itd. Koncepcja *złotego środka* jako rozumnie ustalanej jakości naszego zachowania ugruntowuje w filozofii i etyce charakterystyczną dla starożytnej kultury zasadę umiaru.

[23] *Transcendentny* oznacza w tym kontekście: istniejący poza światem (empirycznym).

Późniejsze etyczne szkoły starożytności będą dawać różne odpowiedzi na pytanie o dobro najwyższe. W szkole epikurejskiej[24] będzie ono wiązane z *przyjemnością*, której miara powinna być rozumnie ustalana, jako że rozum będzie, zdaniem Epikura, tym narzędziem, które pozwala człowiekowi odróżnić przyjemności godne i niegodne wyboru. Dla stoików[25] szczęście będzie tożsame z cnotą pojmowaną jako umiejętność życia rozumnego, niezależnego od zmiennych okoliczności i obojętnego wobec nietrwałych dóbr i potrzeb.

W kulturze i filozofii chrześcijaństwa okresu klasycznego, tj. okresu późnej starożytności i średniowiecza, refleksja etyczna zachowuje wiele wątków i propozycji wcześniejszych, zakorzeniając je jednocześnie w filozoficznym fundamencie chrześcijaństwa – teocentryzmie. Etyka teocentryczna upatruje w Bogu osobowym, ujmowanym jako stwórcę i cel świata, źródła wartości i norm moralnych. Bóg jest więc dobrem najwyższym, szczęściem oraz celem ludzkiego życia. Współczesnym kierunkiem kontynuującym teocentryczną tradycję etyczną jest *personalizm.*

W nowożytnej oraz współczesnej refleksji etycznej znajdujemy szereg prób dotyczących rozwiązania tradycyjnego zadania etyki, to znaczy znalezienia odpowiedzi na pytanie o dobro najwyższe. Widoczną tendencją etyki nowożytnej jest przeświadczenie, że źródła norm moralnych należy poszukiwać w obrębie różnie ujmowanych właściwości jednostki ludzkiej. Ilustracjami owej tendencji mogą być systemy takie jak *utylitaryzm*, określający dobro najwyższe jako pożytek czy też korzyść dla jednostki i zbiorowości, system etyczny Immanuela Kanta[26] i różne wersje tzw. *etyki życia*. Z drugiej strony spotykamy próby nowego zinterpretowania zadań i możliwości etyki, czerpiące inspiracje z różnych orientacji teoretyczno-filozoficznych. Istotna staje się zwłaszcza kwestia badania statusu pojęć oraz sądów etycznych. W tej kwestii warto przywołać myśl etyczną wywodzącą się z filozofii pozytywistycznej, w której odrzucono możliwość uprawiania etyki normatywnej i ograniczono refleksję etyczną do opisu (deskrypcji) faktów moralnych.

We współczesnej refleksji etycznej pojawiają się problemy nowe, dotychczas nieobecne, bądź obecne jedynie jako szczególne wątki systemów klasycznych. Przykładem może być etyka środowiskowa, podejmująca moralny aspekt relacji człowieka ze środowiskiem przyrodniczym, etyka praw człowieka, etyka polityki, etyka globalna, etyka feminizmu itp., co wskazuje na bogactwo współczesnej refleksji etycznej[27].

[24] Epikur, filozof grecki (341–2170 p.n.e.). Twórca teorii atomistycznej oraz oryginalnego systemu etyki.
[25] Stoicyzm, szkoła filozoficzna i etyczna obecna w różnych okresach rozwoju myśli starożytnej od 300 r. p.n.e.
[26] Immanuel Kant (1724–1804) filozof schyłku Oświecenia, twórca m.in. oryginalnej koncepcji etycznej.
[27] Patrz np. P. Singer (red.), *Przewodnik po etyce*, tłum. W. Bober i in., Warszawa 1998, 2002, 2005, 2009.

Podstawowe kategorie i pojęcia etyczne

Podstawowe kategorie etyczne stanowi zespół pojęć, które są trwale obecne w refleksji etycznej i budują język etyki oraz których interpretacje stanowią kryterium podziałów na stanowiska i szkoły w obrębie etyki. Podstawowe kategorie etyczne to: dobro, zło, szczęście, norma, wartość. Oprócz nich do kategorii etycznych można zaliczyć także następujące: ocena, powinność, sankcja, wzór (ideał), sumienie, odpowiedzialność oraz szereg innych. Omówimy najważniejsze z nich.

Większość aktów oceniania jest podejmowana w codziennym życiu niejako automatycznie, bez zdawania sobie sprawy z samego procesu oceniania. Przyjrzenie się temu procesowi daje możliwość pełniejszego zrozumienia go a tym samym bardziej świadomego wyboru moralnego. Jest to szczególnie ważne w tak zwanych sytuacjach dylematycznych, czyli sytuacjach konfliktu wartości.

Akt oceny moralnej można przedstawić jako współwystępowanie trzech podstawowych elementów: wartość – norma – sankcja.

Wartość moralna to fundamentalna kategoria etyczna. Ujmując rzecz najprościej, **wartość pozytywna** oznacza to, co przyjmujemy jako godne wyboru i czego obecność powinna być maksymalizowana. **Wartość negatywna** oznacza natomiast to, co przyjmujemy jako niegodne wyboru, czego obecność jest niepożądana lub przynajmniej powinna być minimalizowana. Dobro moralne i zło moralne to najczęściej spotykane pojęcia oddające naturę wartości etycznych. W systemach etycznych spotkamy próby ściślejszej interpretacji owych pojęć. Nawiązując do przywoływanych wcześniej systemów etycznych, możemy powiedzieć, że na przykład dla Arystotelesa miarą dobra czynu będzie to, czy służy on szczęściu człowieka. Z punktu widzenia utylitarysty dobro będzie tożsame z pożytkiem itd. **Powinnością moralną** (obowiązkiem) człowieka jest więc takie działanie, które maksymalizuje dobro lub minimalizuje zło, definiowane w określony sposób w danej myśli etycznej.

Doktryny etyczne operują często wartościami uporządkowanymi w złożone, wielopoziomowe systemy. W takich systemach można wyróżnić wartości autonomiczne, czyli te, które są samocelowe (autoteliczne) i w stosunku do których pozostałe wartości są wartościami pochodnymi, wtórnymi. Wartości pochodne są niekiedy ujmowane w stosunku do autonomicznych jako środki do celu. Takie układy nazywa się **hierarchią wartości.** W systemach wartości można także wyróżnić wartości właściwe konkretnemu typowi (obszarowi) aktywności ludzkiej. Przykładem takiej wartości jest cnota oszczędności charakterystyczna dla etosu gospodarowania, zwłaszcza we wczesnym stadium kultury mieszczańskiej, opiekuńczość w odniesieniu do nauczyciela itp.

Ucieleśnieniem pozytywnych wartości jest **ideał moralny** (mędrca, mężnego wojownika, dobrego gospodarza, spolegliwego opiekuna itp.) personifikowany często w postaciach mitycznych lub literackich. Postaci te uosabiają dobro (cnoty, zalety) moralne w stopniu najwyższym, natomiast ich

postępowanie w konkretnych sytuacjach stanowi wzorzec realizacji dobra moralnego. Wzory osobowe często zakorzeniają się w kulturze, stanowiąc jej trwały element. Przykładami długo obecnych w kulturze wzorów osobowych mogą być postaci Hektora, Franciszka z Asyżu, Korczaka, Małego Księcia i in. W świecie instytucji podobną funkcję pełnią **standardy moralne**. Są to kodyfikacje, które instytucje bądź grupy zawodowe przyjmują jako wyznaczniki swej działalności, pozwalające na osiąganie wysokiego poziomu jakości moralnej.

Norma moralna to nakaz lub zakaz określonego postępowania, który ma na celu realizację (maksymalizację) wartości pozytywnej lub też minimalizację wartości negatywnej. W każdej normie można odkryć określoną wartość. Fakt, że norma odnosi się do wartości, nie wyróżnia jednak normy etycznej, ponieważ wartości obecne są także w normach prawnych, zwyczajowych lub normach religijnych. Wynika stąd, że te same wartości mogą być chronione przez różne normy.

Zarówno norma prawna jak i norma moralna operują sankcją. **Sankcje** na ogół dzieli się na pozytywne (nagrody) i negatywne (kary), a także na wewnętrzne i zewnętrzne. W normach prawnych spotykamy sankcje zewnętrzne i negatywne. W normach moralnych natomiast prymat mają sankcje wewnętrzne, zarówno negatywne jak i pozytywne. Sankcja wewnętrzna jest związana z uświadomieniem sobie moralnego aspektu danego zachowania i polega na określonym stanie **sumienia**, zwanym niekiedy wyrzutami sumienia (sankcja wewnętrzna negatywna) lub też aprobatą (spokojem) sumienia (sankcja wewnętrzna pozytywna). Tego rodzaju sankcja może być całkowicie niezależna od możliwych sankcji zewnętrznych. Świadomość moralna, sumienie jest wówczas jedynym arbitrem w kwestii moralnej oceny danego zachowania (czynu). Postawa tego rodzaju nazywana jest niekiedy wiernością wobec wartości, wiernością wobec własnego sumienia, wiernością samemu sobie, itp., które to sformułowania mają podkreślać niezależność wewnętrznej sankcji moralnej od czynników (sankcji) zewnętrznych, na przykład opinii czy ostracyzmu środowiska bądź odpowiedzialności prawnej. Rodzaj sankcji odgrywa także rolę kryterium odróżnienia norm moralnych i obyczajowych. Wydaje się, że normom obyczajowym towarzyszą z reguły sankcje zewnętrzne występujące w postaci specyficznej reakcji otoczenia (środowiska) na naruszenie normy. Przykładem może być negatywna opinia, ale także wykluczenie ze społeczności lokalnej, utrata pozytywnego wizerunku, prestiżu itp.

Normy zawarte w jednym z systemów – prawnym, moralnym lub obyczajowym – nierzadko nakładają się na normy innego z tych systemów, zwłaszcza w przypadku ochrony szczególnie istotnych w danej kulturze wartości. Takie wartości jak życie, własność czy zdrowie podlegają ochronie wielostronnej, będąc przedmiotem zarówno norm moralnych, jak prawnych i obyczajowych. Dlatego odróżnienie w codzienności, np. normy moralnej od obyczajowej, może nastręczać trudności. Warto jednak zdawać sobie sprawę z tego, że istnieje możliwość takiego odróżnienia, gdyż nawet jeśli *nie zabijaj* lub *nie kradnij* można odnaleźć zarówno w kodeksie etycznym, jak i obyczajowym oraz prawnym, to

przecież poznanie tego, że odwołują się one do innych sankcji lub uzasadnień, pozwala na bardziej świadome podejmowanie aktów oceny moralnej i kształtowanie dojrzałości moralnej.

Obok wymienionych wyżej systemów normatywnych istnieją także systemy (kodeksy) religijne, które charakteryzują się tym, że nadając moc obowiązywania własnym normom, odwołują się do źródeł i sankcji nadprzyrodzonych. Także tutaj granice między systemami nie są ostre, spora część norm zawartych w systemach religijnych chroni te same wartości, które są podstawą innych systemów regulujących postępowanie. W tym przypadku mamy do czynienia z jednością wartości, której towarzyszy jednakże pluralizm uzasadnień. W szczególności należy pamiętać, że zakres norm religijnych i moralnych może pokrywać się z punktu widzenia człowieka wierzącego, natomiast z punktu widzenia człowieka niezwiązanego z daną religią, część istniejących w niej norm może być moralnie obojętna, część natomiast może nie być obojętna, lecz zupełnie inaczej ugruntowana czy argumentowana.

Podsumowanie rozdziału 4

Wielki współczesny etyk profesor Jacek Filek twierdzi, że *paradoksalność etyki jako wyodrębnionej dziedziny filozoficznej bierze się tedy z tego, iż wszędzie tam, gdzie filozofia występuje z należną jej powagą i wymaganym radykalizmem, sama jest już »etyczna«, jest wręcz etyką […] Oto podstawowe – w źródłowym tego słowa znaczeniu – problemy filozofii i tym samym etyki: skończoność i związana z nią wolność*[28]. Mówiąc prościej, podstawą etyczności człowieka jest jego wolność, za korzystanie z której ponosi odpowiedzialność. Warunkiem ponoszenia odpowiedzialności moralnej jest dysponowanie określonym systemem wartości i norm, a także sumieniem jako obszarem, na którym dokonuje się ocena moralna. Zdolność do odpowiedzialności moralnej wiąże się również z tym, że osoba, aby być odpowiedzialna, musi być wolna w sensie posiadania możliwości wyboru danego postępowania. Proces kształcenia etyczno-moralnego wiąże się zatem z rozbudzaniem świadomości wypracowanych kulturowo systemów wartości i norm, ale także z rozwijaniem umiejętności świadomego i wolnego podejmowania decyzji w odniesieniu do nich. Interaktywne metody w edukacji etycznej są niezbędne dla kształcenia podmiotów moralnych, czyli osób dokonujących wolnych wyborów ze względu na uznane przez siebie wartości. Umożliwiają interakcję pomiędzy tym, co dotychczas kultura i społeczeństwo wypracowały, a tym, co pojedynczy człowiek jako wyjątkowa i niepowtarzalna osoba uzna za najbardziej godne wyboru. Ponadto, w odróżnieniu od uspołeczniania, które wdraża wyłącznie do uznania i praktykowania określonych postaw moralnych, interaktywna edukacja etyczna kształtuje także postawy etyczne, czyli kompetencje związane z refleksją nad moralnością.

[28] J., Filek, *Filozofia jako etyka*, http://www.tezeusz.pl/cms/tz/index.php?id=289 (dostęp 30.06.2014 r.).

2

Materiały szkoleniowe
z zakresu edukacji antykorupcyjnej
dla koordynatorów projektu edukacyjnego
Etyka nie tylko dla smyka

Wprowadzenie do części 2

Czego Jaś się nie nauczy,

tego Jan nie będzie umiał.

Szanowni Państwo,

rozdział, który oddaję do rąk Państwa, został opracowany w ramach porozumienia o współpracy między Centralnym Biurem Antykorupcyjnym (CBA) i Ośrodkiem Rozwoju Edukacji (ORE) ukierunkowanym na realizację pilotażowego projektu edukacyjnego *Etyka nie tylko dla smyka*. Spróbuję wyjaśnić Państwu, jaką funkcję w przedmiotowym projekcie pełnią CBA i ORE, uczniowie i rodzice, a przede wszystkim nauczyciele.

Centralne Biuro Antykorupcyjne jest służbą specjalną powołaną do zwalczania korupcji, w szczególności w instytucjach państwowych i samorządowych, a także do zwalczania działalności godzącej w interesy ekonomiczne państwa. Zadania CBA polegają na nadzorowaniu zachowania zgodnego z prawem organów władzy publicznej i ich przedstawicieli, w tym nauczycieli i szkoły. Funkcjonariusze CBA sprawdzają, czy urzędnicy wykonują swoje obowiązki w sposób uczciwy, rzetelny i bezstronny na rzecz państwa, czyli dla dobra wspólnego. Wiele informacji, które pojawia się na temat funkcjonowania CBA dotyczą w dużej mierze działalności o charakterze represyjnym, czego przykładem jest zatrzymanie osoby. Zanim jednak dojdzie do tego typu zdarzeń, CBA podejmuje szereg innych działań. Centralne Biuro Antykorupcyjne realizuje zadania w następującej kolejności: rozpoznawanie, zapobieganie, wykrywanie i ściganie. Korupcja jest jak choroba, dlatego też szczególną uwagę przykładamy do jej przeciwdziałania.

W jaki sposób przeciwdziałamy korupcji? Sposobów jest wiele, ale kwestią podstawową jest podnoszenie wiedzy na temat korupcji i zmiana postaw wobec niej. Staramy się kształtować w tym temacie świadomość obywateli. Chcemy pomóc w lepszym zrozumieniu, w którym momencie zachowanie może zostać potraktowane jako zdarzenie korupcyjne, jak uniknąć tego typu zdarzeń oraz w jaki sposób postępować w przypadku ich zaistnienia. Wszystko to prowadzi do wniosku, że naszym celem jest pomoc w dokonywaniu właściwych wyborów.

Centralne Biuro Antykorupcyjne stara się dotrzeć do jak najszerszego grona odbiorców, wykorzystując różne kanały komunikacji. Jednym z nich jest realizacja projektu *Etyka nie tylko dla smyka*. Współpraca CBA i ORE jest szczególna, ponieważ grupa docelowa odbiorców jest grupą wyjątkową. Są nimi uczniowie klas 1–3 szkół podstawowych. Jednak jak sama nazwa projektu wskazuje, jest on skierowany nie tylko do uczniów, ale również, a może i przede wszystkim, do nauczycieli i rodziców. Mamy również świadomość, że rola rodziców w kształtowaniu postaw etyczno-moralnych jest fundamentalna. W tym niezwykle trudnym zadaniu rodziców wspierają nauczyciele, a CBA wspólnie

z ORE podjęło próbę wsparcia nauczycieli. Ze strony CBA wsparcie to polega na przekazaniu podstawowej wiedzy na temat korupcji.

Na nauczycielach jako grupie odbiorców zależy nam w szczególności, ponieważ to oni są dla wielu uczniów nie tylko mistrzami, autorytetami i wychowawcami, ale i pierwszymi „urzędnikami", czyli przedstawicielami władzy publicznej. Można przyjąć, że nauczyciele są pierwszymi osobami, które kreują obraz urzędnika państwowego. W imieniu państwa polskiego nauczyciele przyznają swoim uczniom wiele praw, ale także nakładają na nich pewne obowiązki. W ten sposób przygotowują niejako uczniów do zachowania zgodnego z zachowaniem określonym w przepisach prawa. Jednocześnie nauczyciele mają ogromny wpływ na kształtowanie zachowań uczniów w obszarach, w których sposób zachowania nie został określony w przepisach prawa. Obszar ten jest szczególny, ponieważ w sytuacji, gdy zachowanie nie zostało określone w przepisach prawa, obywatel musi posłużyć się właściwą normą moralną, a wtedy tylko przestrzeganie norm moralnych gwarantuje społeczeństwu dalsze funkcjonowanie.

Zadaniem nauczycieli jako przedstawicieli państwa jest więc ukształtowanie postaw etyczno-moralnych uczniów w sposób zgodny z interesem publicznym, czyli dobrem wspólnym. Można to osiągnąć nie tylko przez przekazywanie uczniom wiedzy o ich prawach i obowiązkach, konsekwencjach niewywiązania się z nich, ale przede wszystkim przez stanowienie dla nich dobrego przykładu. Dlatego treści zawarte w niniejszym rozdziale są skierowane do nauczycieli, którzy mając świadomość należytego zachowania, będą dobrym przykładem dla swoich uczniów.

Wierzymy, że dzięki Wam – nauczycielom, dotrzemy do wielu tysięcy uczniów, i poinformujemy ich o negatywnym zjawisku, jakim jest korupcja. Przekazanie tej wiedzy może ich ochronić w przyszłości przed konsekwencjami korupcji. Być może wielu z nich zostanie urzędnikami i przedsiębiorcami. Może to oznaczać, że pewnego dnia spotkają się z korupcją. Zjawiskiem, które jest jak bezwzględna choroba. Mamy nadzieję, że dzięki naszemu wspólnemu wysiłkowi uda nam się ukształtować świadomość uczniów – obywateli, w taki sposób, aby skutecznie uniknęli zdarzeń korupcyjnych lub wyszli z nich zwycięsko.

Robert Lizak

rozdział 5

Pojęcie korupcji

Rozdział 5

Pojęcie korupcji

Robert Lizak

Definicję prawną korupcji zawarto w ustawie o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym[29].

Korupcją, w rozumieniu ustawy o CBA, jest czyn:

- polegający na obiecywaniu, proponowaniu lub wręczaniu przez jakąkolwiek osobę, bezpośrednio lub pośrednio, jakichkolwiek nienależnych korzyści osobie pełniącej funkcję publiczną dla niej samej lub dla jakiejkolwiek innej osoby, w zamian za działanie lub zaniechanie działania w wykonywaniu jej funkcji;
- polegający na żądaniu lub przyjmowaniu przez osobę pełniącą funkcję publiczną bezpośrednio, lub pośrednio, jakichkolwiek nienależnych korzyści, dla niej samej lub dla jakiejkolwiek innej osoby, lub przyjmowaniu propozycji lub obietnicy takich korzyści, w zamian za działanie lub zaniechanie działania w wykonywaniu jej funkcji;
- popełniany w toku działalności gospodarczej, obejmującej realizację zobowiązań względem władzy (instytucji) publicznej, polegający na obiecywaniu, proponowaniu lub wręczaniu, bezpośrednio lub pośrednio, osobie kierującej jednostką niezaliczaną do sektora finansów publicznych lub pracującej w jakimkolwiek charakterze na rzecz takiej jednostki, jakichkolwiek nienależnych korzyści, dla niej samej lub na rzecz jakiejkolwiek innej osoby, w zamian za działanie lub zaniechanie działania, które narusza jej obowiązki i stanowi społecznie szkodliwe odwzajemnienie;
- popełniany w toku działalności gospodarczej obejmującej realizację zobowiązań względem władzy (instytucji) publicznej, polegający na żądaniu lub przyjmowaniu bezpośrednio lub pośrednio przez osobę kierującą jednostką niezaliczaną do sektora finansów publicznych lub pracującą w jakimkolwiek charakterze na rzecz takiej jednostki, jakichkolwiek nienależnych korzyści lub przyjmowaniu propozycji lub obietnicy takich korzyści dla niej samej lub dla jakiejkolwiek innej osoby, w zamian za działanie lub zaniechanie działania, które narusza jej obowiązki i stanowi społecznie szkodliwe odwzajemnienie.

Jak widać, definicja ta jest dość skomplikowana. Dlatego warto również przywołać definicję słownikową. Według Słownika języka polskiego, korupcja oznacza zepsucie, demoralizację społeczną i przekupstwo.

[29] Zob. art. 1 ust. 3a ustawy z dnia 9 czerwca 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym (Dz.U. z 2014 r. poz. 1411, z późn. zm.).

Korupcja może dotyczyć wielu sfer życia, charakteryzując się przy tym wielością form. Przykładami mogą być: korupcja urzędnicza, polityczna lub gospodarcza. Na korupcję urzędniczą składają się takie przestępstwa, jak np.: sprzedajność urzędnicza, przekupstwo, płatna protekcja i handel wpływami.

Przestępstwa dotyczące korupcji urzędniczej zostały wprowadzone w celu ochrony prawidłowego funkcjonowania instytucji państwowych i samorządu terytorialnego, oraz dobrego imienia tych podmiotów. Do tego typu instytucji należy również szkoła.

Ponieważ materiał ten został opracowany w dużej mierze dla nauczycieli, to uwaga zostanie skupiona tylko na jednym z wymienionych przestępstw, a mianowicie na sprzedajności urzędniczej. Nauczyciel i dyrektor szkoły mogą stać się podmiotami przestępstwa sprzedajności urzędniczej, popełniając czyn polegający na przyjęciu korzyści majątkowej lub osobistej w związku z pełnieniem przez nich tych funkcji.

rozdział 6

Sprzedajność urzędnicza

Rozdział 6

Sprzedajność urzędnicza

Robert Lizak

Sprzedajność urzędnicza polega na:

- przyjęciu korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy;
- przyjęciu korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy za zachowanie stanowiące naruszenie przepisów prawa;
- uzależnieniu wykonania czynności służbowej od otrzymania korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy;
- żądaniu korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy

w związku z pełnieniem funkcji publicznej.

Sprawcą przestępstwa sprzedajności urzędniczej może być tylko **osoba pełniąca funkcję publiczną**, którą jest:

- funkcjonariusz publiczny;
- członek organu samorządowego;
- osoba zatrudniona w jednostce organizacyjnej dysponującej środkami publicznymi, chyba że wykonuje wyłącznie czynności usługowe;
- inna osoba, której uprawnienia i obowiązki w zakresie działalności publicznej są określone lub uznane przez ustawę lub wiążącą Rzeczpospolitą Polską umowę międzynarodową[30].

Przyjęcie korzyści polega na wzięciu lub odebraniu czegoś. Przyjęcie korzyści może przybrać postać materialną (np. banknoty wręczone do rąk) albo niematerialną (np. przelew na rachunek bankowy). Przyjęcie korzyści oznacza, że przestępstwo zostało dokonane. Nawet jeżeli osoba pełniąca funkcję publiczną zwróci korzyść, nie mogą mieć zastosowania przepisy regulujące dobrowolne odstąpienie od usiłowania[31]. Przestępstwo zostało już dokonane i w grę wchodzi jedynie podstawa do nadzwyczajnego złagodzenia kary ze względu na postawę sprawcy[32].

Korzyść majątkowa to zysk w zakresie dóbr materialnych. Korzyść ma charakter majątkowy, gdy ma wartość ekonomiczną, czyli taką, której wielkość może być wyrażona w pieniądzu, a ponadto za pomocą danego dobra można zaspokoić określoną potrzebę materialną. Może wyrażać się zwiększeniem aktywów, czyli przysporzeniem majątku lub zmniejszeniem pasywów majątkowych,

[30] Zob. art. 115 par. 13 ustawy z dnia 6 kwietnia 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553, z późn. zm), zwanej dalej „k.k.".
[31] Zob. art. 15 par. 1 k.k.
[32] Zob. art. 60 par. 2 pkt 2 k.k.

oznaczającym zmniejszenie obciążeń lub uniknięcie strat. Dla zakwalifikowania korzyści majątkowej jako łapówki nie ma znaczenia **wartość korzyści majątkowej**.

Korzyść osobista to pożytek niemający charakteru majątkowego, tzn. nieprzeliczalny na pieniądze.

Przyjęcie obietnicy polega na zaakceptowaniu złożonej propozycji. Stwierdzenie, że doszło do przyjęcia obietnicy może być utrudnione ze względu na formę lub sposób jej akceptacji.

Obietnica jest rozumiana jako zapewnienie zrobienia, załatwienia lub wręczenia komuś czegoś.

Zachowanie stanowiące naruszenie przepisów prawa obejmuje wszelkie obowiązujące normy prawne, w tym również takie, które wynikają z aktów normatywnych o charakterze wewnętrznym.

Uzależnienie wykonania czynności służbowej od otrzymania korzyści albo jej obietnicy polega na zrozumiałym przekazaniu informacji, że czynność zostanie wykonana dopiero wtedy, gdy urzędnik otrzyma korzyść albo obietnicę jej otrzymania.

Czynność służbowa to każda czynność mieszcząca się w granicach uprawnień i obowiązków osoby pełniącej funkcję publiczną.

Żądanie korzyści polega na stanowczym, zdecydowanym lub kategorycznym żądaniu czegoś przez osobę pełniącą funkcję publiczną. Różnica między uzależnieniem wykonania czynności służbowej a żądaniem korzyści polega na tym, że uzależnić od czegoś wykonanie czynności można tylko przed podjęciem tej czynności, natomiast żądanie korzyści może się pojawić w każdej fazie dokonywania czynności służbowej: przed, w trakcie i po jej wykonaniu.

Związek z pełnieniem funkcji publicznej to stosunek między zachowaniem korupcyjnym a pełnieniem funkcji publicznej. Nie musi się on wiązać z konkretną decyzją w sprawie. Może polegać na zapewnieniu sobie przychylności osoby pełniącej funkcję publiczną, na którą liczy udzielający korzyści w przyszłości.

W odpowiedzialności karnej za sprzedajność urzędniczą nie ma znaczenia okoliczność, że korzyść w rezultacie odniosła nie sama osoba pełniąca funkcję publiczną, lecz inny podmiot. **Korzyść majątkowa lub osobista** może być udzielona sprawcy przestępstwa korupcyjnego lub **na rzecz kogo innego** (np. członka rodziny lub innej osoby przez niego wskazanej)[33].

[33] Zob. art. 115 par. 4 k.k.

rozdział 7

Unikanie korupcji

Rozdział 7

Unikanie korupcji

Robert Lizak

W wielu przypadkach korupcja zaczyna się od przyjmowania drobnych upominków. Jeżeli nauczyciel chce pozostać bezstronny i obiektywny, to nie może przyjmować prezentów.

Odmowa przyjęcia prezentu pozwoli nauczycielowi pozostać uczciwym i wolnym. Jest to o wiele więcej warte niż jakikolwiek prezent. Tylko ścisłe rozdzielenie interesów osobistych i służbowych pozwoli nauczycielowi zapewnić swobodę podejmowania decyzji. Prezenty tę swobodę naruszają.

Czasami silna wola nie wystarczy do odrzucenia propozycji przyjęcia prezentu. Nauczyciel powinien starać się przewidywać tego typu sytuacje i ich unikać. Można tego dokonać, prosząc o pomoc koleżankę lub kolegę. Pomoc ta może polegać chociażby na wspólnym uczestniczeniu w spotkaniu z rodzicami konkretnego ucznia.

Ważne jest, aby od początku stworzyć odpowiednie relacje z uczniami i ich rodzicami. Nauczyciel nigdy nie powinien sprawiać wrażenia, że jest otwarty na przyjmowanie prezentów, nawet drobnych. Jeżeli nauczyciel przyjmie prezent i w związku z tym ma wątpliwości, powinien poinformować o tym dyrektora szkoły.

Niełatwym zadaniem stojącym przed nauczycielami jest **rozdzielenie kontaktów służbowych i prywatnych**. Trudno jest odmówić udzielenia pomocy osobie, z którą ma się doskonałe kontakty prywatne. Należy pamiętać, że relacje prywatne nie mogą wpłynąć na sposób wykonywania obowiązków służbowych przez nauczyciela. Każdy ma prawo żądać od nauczyciela, aby był uczciwy i bezstronny. Nie należy tracić czujności i warto sprawdzać, czy prywatne interesy nauczyciela lub jego bliskich nie pozostają w konflikcie z jego obowiązkami służbowymi. Jeżeli nauczyciel uzna, że istnieje konflikt interesów, powinien poinformować o tym dyrektora szkoły.

Przeciwdziałanie nieuczciwym zachowaniom, w tym korupcji, dotyczy również dyrektorów szkół. Dyrektorzy powinni dawać przykład i pokazywać swoim nauczycielom, że nie tolerują ani nie wspierają korupcji, a także sami jej nie ulegają. Zarówno zachowania niewłaściwe i naganne dyrektorów, jak i nauczycieli powinny być nagłaśniane.

Mamy świadomość, że w Polsce istnieje zwyczaj wręczania nauczycielom przez uczniów i ich rodziców okazjonalnych dowodów wdzięczności w postaci kwiatów albo innych symbolicznych upominków. W związku z tym nasuwa się pytanie, czy takie okazjonalne dowody wdzięczności mogą stanowić korzyść majątkową w rozumieniu przestępstwa sprzedajności urzędniczej. Takie dobra materialne jak

upominki są często wręczane nauczycielom przez uczniów lub ich rodziców w związku z obchodami Dnia Nauczyciela, rozpoczęcia i zakończenia roku szkolnego, a także innych uroczystości szkolnych lub nauczycielskich.

Sąd Najwyższy uznał, że jeżeli tego rodzaju świadczenia, dokonywane zbiorowo (uczniowskie zbiórki pieniężne) lub indywidualnie mają charakter dobrowolny, nie wykraczają poza przyjęte zwyczajowo ramy, są współmierne do ich symbolicznego wyrazu i mają na celu wyłącznie uznanie oraz wdzięczność za trud nauczycielski, to traktowanie ich jako łapówek nie byłoby uzasadnione[34]. Sąd Najwyższy dodał, że mogą one natomiast mieć charakter łapówkowy, jeżeli wykraczają poza wymienione ramy, zwłaszcza wtedy, gdy ich wartość materialna nie jest znikoma i odbiega od pojęcia symbolu.

Jednocześnie Sąd Najwyższy zaznaczył, że granica między dopuszczalnym upominkiem a niedopuszczalną łapówką nie jest ani ścisła, ani łatwa do ustalenia i może być dokonywana tylko dla każdego wypadku indywidualnie. Nie jest to zadanie łatwe, gdyż z jednej strony nie można sankcjonować zakamuflowanego łapownictwa, zarówno biernego, jak i czynnego, z drugiej strony jednak trzeba uważać, aby pochopnymi czy uproszczonymi ocenami nie wyrządzić krzywdy danemu środowisku nauczycielskiemu lub jego poszczególnym przedstawicielom[35].

W przekonaniu CBA wyznaczenie granicy między łapówką a upominkiem jest właściwie niemożliwe. Nie można więc opracować katalogu łapówek. Jeżeli nie można opracować takiego katalogu, to oznacza, że nie można określić korzyści, które można przyjmować. W związku z tym CBA rekomenduje nie przyjmować prezentów w związku z realizacją zadań przez nauczyciela. Jeżeli jest już to konieczne, to zgodnie z wywodem Sądu Najwyższego, niech te upominki mają charakter dobrowolny, oficjalny, okolicznościowy, symboliczny, a ich wartość nie przekroczyła symbolicznego wyrazu.

Według CBA są jeszcze co najmniej dwa inne powody, dla których rekomendujemy, aby nauczyciele nie przyjmowali prezentów. Po pierwsze, korupcja najczęściej zaczyna się od drobnych upominków. Po drugie, CBA prowadzi działania edukacyjno-informacyjne skierowane do urzędników, których celem jest zmiana ich świadomości. Dokładniej, zmiana przyzwyczajeń urzędników polegająca na nieprzyjmowaniu już więcej prezentów w zamian za załatwienie sprawy. Wydaje się, że proceder ten wywodzi się z okresu PRL-u i w obecnych czasach nie tylko jego istota i cel straciły znaczenie, ale również jest to proceder nieakceptowany społecznie. Jak już wspomniano, nauczyciel jest pierwszym urzędnikiem dla ucznia. Ważne jest więc, aby najpierw w świadomości ucznia, a później dorosłego obywatela, nie pozostał obraz wręczanych upominków. Zresztą nie sposób nie wspomnieć, że celem

[34] Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 26 lutego 1988 r., sygn. VI KZP 34/87, OSNKW 1988/5-6/40.
[35] Tamże.

projektu *Etyka nie tylko dla smyka* jest kształtowanie postaw etyczno-moralnych uczniów klas 1–3 szkół podstawowych, a w konsekwencji przeciwdziałanie korupcji w ich życiu dorosłym.

Jeżeli nauczyciel ma wątpliwości, jak się zachować, powinien odpowiedzieć sobie na poniższe pytania:

- Czy powinienem przyjąć prezent za wykonanie czynności, która należy do moich obowiązków?
- Czy powinienem wręczyć prezent nauczycielowi w sytuacji, w której to ja występuję jako rodzic?
- Jaki jest powód wręczenia prezentu?
- Czy przyjmując prezent, mogę wpłynąć na zmniejszenie zaufania do szkoły jako instytucji, którą reprezentuję?
- Czy przyjmując prezent, mogę stworzyć wrażenie, że przyjmuję również łapówki?

rozdział 8

Zgłaszanie korupcji

Rozdział 8

Zgłaszanie korupcji

Robert Lizak

Istnieje pięć powodów, dla których warto zgłaszać korupcję.

Pierwszym powodem jest **społeczny obowiązek zawiadomienia o przestępstwie**. Polska jest państwem prawa, w którym postępujemy na podstawie i w granicach prawa. Dlatego też na wszystkich osobach przebywających na terytorium Polski spoczywa społeczny obowiązek zawiadomienia o przestępstwie. Obowiązek ten dotyczy każdego, kto dowiedział się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu, w tym korupcji.

Drugim powodem jest istnienie **prawnego obowiązku zawiadomienia o przestępstwie**. Obowiązek ten spoczywa na instytucjach państwowych i samorządowych, które w związku ze swą działalnością dowiedziały się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu. Nie ulega wątpliwości, że szkoła zalicza się do tego typu instytucji. Prawny obowiązek ciąży na dyrektorze szkoły lub osobie, która według przepisów wewnętrznych zobowiązana została do informowania organów ścigania o przestępstwie. Niewypełnienie prawnego obowiązku zawiadomienia o przestępstwie może powodować odpowiedzialność karną, jak za działanie na szkodę interesu publicznego lub prywatnego w wyniku niedopełnienia obowiązku[36].

Trzecim powodem jest **ochrona samego siebie**. Jeżeli nie zgłosisz faktu zaistnienia przestępstwa korupcyjnego, możesz narazić się na odpowiedzialność karną. Każda osoba, która złoży ci propozycję korupcyjną, może zgłosić ten fakt organom ścigania i nie ponieść odpowiedzialności. Nie podlega karze sprawca przestępstwa przekupstwa, jeżeli korzyść majątkowa lub osobista albo ich obietnica zostały przyjęte przez osobę pełniącą funkcję publiczną, a sprawca zawiadomił o tym fakcie organ powołany do ścigania przestępstw i ujawnił wszystkie okoliczności przestępstwa, zanim organ ten o nim się dowiedział[37]. Regulacja ta, została wprowadzona w celu rozerwania solidarności między uczestnikami zdarzenia korupcyjnego. Pomimo, że jej wprowadzenie ułatwia walkę z korupcją, to warto zauważyć, że może być nadużyta i stanowić źródło problemów dla osób uczciwych. Nauczyciel może się przed tym ochronić, zgłaszając fakt zaistnienia zdarzenia korupcyjnego. Niezgłoszenie faktu zaistnienia przestępstwa korupcyjnego może być wykorzystane w celu szantażu. Dlatego niezwykle jest istotne unikanie tego typu zdarzeń.

[36] Zob. art. 231 par. 1 k.k.
[37] Zob. art. 229 par. 6 k.k.

Czwartym powodem jest **ochrona kolegów i koleżanek**. Jeżeli nauczyciel nie przyjął korzyści albo jej obietnicy, ale też nie zgłosił faktu zaistnienia przestępstwa, osoba korumpująca może próbować wręczyć korzyść innemu nauczycielowi. Zgłoszenie faktu zaistnienia przestępstwa może ochronić nie tylko nauczyciela, ale również jego współpracowników.

Wreszcie piątym powodem jest **pomoc organom ścigania w zwalczaniu korupcji**. Zgłaszając fakt zaistnienia przestępstwa korupcyjnego, nauczyciel może pomóc organom ścigania w uzyskaniu dowodów jego popełnienia.

rozdział 9

Rola nauczyciela w przeciwdziałaniu korupcji

Rozdział 9

Rola nauczyciela w przeciwdziałaniu korupcji

Robert Lizak

Świadomość korupcji

Mając świadomość, czym jest korupcja, która jest niczym innym jak nieuczciwym zachowaniem, nauczyciel może jej uniknąć. Dlatego ważne jest, aby nie tylko nauczyciel był świadomy, ale również uświadamiał uczniów na czym polega korupcja, nieuczciwe zachowanie oraz jakie mogą być ich skutki. Należy pamiętać, że dla wielu uczniów nauczyciel stanowi przykład do naśladowania. Nie tylko jako nauczyciel, ale również jako człowiek. Nauczyciel nie może skutecznie przekazać wzorca uczciwego zachowania, będąc samemu nieuczciwym.

Rozmowy o zagrożeniu korupcją

Nauczyciel powinien regularnie rozmawiać ze swoimi uczniami o zagrożeniach korupcją, z którymi się spotykają lub mogą spotkać się w przyszłości. Rozmowa ułatwi uczniom zidentyfikowanie obszarów zagrożonych. Nauczyciel wspólnie z uczniami powinien przeanalizować również takie zagrożenia, które już wystąpiły. Na podstawie analizy nauczyciel pomoże im wskazać, jak należy się zachować. Wszystko po to, aby w przyszłości uniknąć jakichkolwiek zagrożeń korupcją.

Obserwacja symptomów korupcji

Istnieje wiele symptomów nieuczciwego zachowania, które można zaobserwować u rodziców uczniów. Nie zawsze zaobserwowanie takiego symptomu, chociażby jednego, oznacza, że można mieć do czynienia z korupcją. W takich sytuacjach należy odwoływać się do zdrowego rozsądku.

Zapobieganie korupcji

Nauczyciel jest zobowiązany do działania zgodnego z zasadami etyki zawodowej oraz do zapobiegania nieuczciwemu zachowaniu, w tym korupcji. Ten obowiązek do działania zgodnego z zasadami etyki ma nauczyciel wobec dyrektora szkoły, jak i uczniowie wobec nauczyciela.

Reagowanie na korupcję

W przypadku uzasadnionego podejrzenia nieuczciwego zachowania ucznia lub rodziców, nauczyciel powinien zareagować adekwatnie do sytuacji. Powinien on dokonać oceny sytuacji na podstawie okoliczności konkretnego przypadku. Brak reakcji może szkodzić nie tylko wizerunkowi nauczyciela, ale również narażać nauczyciela na odpowiedzialność dyscyplinarną lub karną.

Stosowanie nadzoru

Nadzór należy do podstawowych obowiązków jako nauczyciela. Dlatego też nie może zapominać o sprawowanym nadzorze dydaktycznym, wychowawczym i opiekuńczym. Brak nadzoru może prowadzić do zgubnych skutków, w szczególności w obszarach zagrożonych korupcją.

Informowanie o korupcji

Jeżeli w związku z realizacją obowiązków nauczyciel dowiedział się o nieuczciwym zachowaniu ucznia, innego nauczyciela lub rodzica, to powinien o tym poinformować dyrektora szkoły. Informowanie o nieuczciwym zachowaniu nie jest donosicielstwem, ale działaniem dla dobra wspólnego.

rozdział 10

Rola nauczyciela w przeciwdziałaniu korupcji

Rozdział 10

Rola dyrektora szkoły w przeciwdziałaniu korupcji

Robert Lizak

Dyrektor szkoły odgrywa bardzo ważną rolę w przeciwdziałaniu korupcji. Po pierwsze, dyrektor szkoły stanowi przykład nie tylko dla nauczycieli, ale również dla uczniów i ich rodziców. Po drugie, dyrektor szkoły odpowiada za dydaktyczny i wychowawczy poziom pracy szkoły i nauczycieli. Po trzecie, dyrektor szkoły udziela niezwykle istotnego wsparcia jako przełożony w przeciwdziałaniu korupcji.

Dyrektor szkoły odgrywa również istotną rolę w kształtowaniu postaw i zachowań moralno-etycznych nauczycieli, uczniów i rodziców. Jest w stanie to osiągnąć przez:

- zapoznanie nauczycieli z prawami i obowiązkami, a za ich pośrednictwem uczniów i rodziców;
- wprowadzenie jasnych, spójnych i zrozumiałych zasad etyki;
- promowanie standardów uczciwego postępowania;
- wytyczenie zasad postępowania w relacjach nauczyciel-uczeń i nauczyciel-rodzic;
- uwzględnienie wartości etycznych w procesie zarządzania;
- wprowadzenie skutecznych mechanizmów egzekwowania odpowiedzialności za zachowania nieetyczne i niezgodne z prawem;
- wymierzenie kar adekwatnie, konsekwentnie, bez zbędnej zwłoki i bez wyjątków.

Wspólne działania dyrektora szkoły i nauczycieli

Dyrektor powinien dążyć do stosowania w szkole zasad bezstronności, rzetelności i uczciwości. Poważną przeszkodą stojącą na drodze do realizacji powyższego celu stanowi korupcja. Jednym ze sposobów jej pokonania jest wprowadzenie polityki antykorupcyjnej. Politykę antykorupcyjną w szkole można rozumieć jako zespół działań mających na celu przeciwdziałanie korupcji. Politykę tę można określić w formie pisemnej, ale nie jest to konieczne. Ważne jest, aby dyrektor szkoły wspólnie z nauczycielami wyznaczył określone standardy postępowania w placówce.

Standardy postępowania w szkole powinny określać zakres stosunków międzyludzkich, w szczególności sposobu postępowania dyrektora szkoły z nauczycielami, uczniami i ich rodzicami. W ten sposób można mieć realny wpływ na kształtowanie kultury organizacyjnej szkoły. Chodzi tu o wyznaczanie społecznie pożądanego wzorca zachowań.

Przyjęcie i realizowanie polityki antykorupcyjnej nie jest dowodem na to, że w szkole istnieje korupcja. Wprost przeciwnie, świadczy o tym, że problem korupcji nie jest pomijany i szkoła potrafi uniknąć lub podejmuje próbę jego uniknięcia.

Realizacja zadań z zakresu etyki i przeciwdziałania korupcji

Jeżeli jest taka możliwość, dyrektor szkoły powinien wyznaczyć osobę odpowiedzialną za realizowanie zadań z zakresu etyki i przeciwdziałania korupcji. Na taką osobę można nałożyć przykładowe zadania:

- kontaktowanie się z dyrekcją, nauczycielami i rodzicami w celu doradztwa z zakresu przeciwdziałania korupcji;
- przyjmowanie sygnałów o zdarzeniach korupcyjnych lub innych nieprawidłowościach w szkole;
- organizowanie szkoleń z zakresu etyki i przeciwdziałania korupcji;
- współpraca z organami ścigania;
- prowadzenie z udziałem uczniów działalności edukacyjnej i informacyjnej z zakresu przeciwdziałania korupcji.

Podnoszenie świadomości dyrektora szkoły i nauczycieli z zakresu etyki i przeciwdziałania korupcji

Kolejnym istotnym elementem polityki antykorupcyjnej jest ciągłe podnoszenie świadomości dyrektora szkoły i nauczycieli, w szczególności przez regularne organizowanie szkoleń lub dyskusji na temat przeciwdziałania korupcji.

Jeżeli w szkole doszło do zdarzenia korupcyjnego, należy o tym poinformować nauczycieli. Należy im wyjaśnić zaistniałą sytuację oraz należy niezwłocznie podjąć kroki zaradcze mające na celu uniknięcie takich samych lub podobnych zdarzeń w przyszłości.

W przypadku uzasadnionego podejrzenia zaistnienia zdarzenia korupcyjnego związanego z działalnością szkoły jako instytucji, zgodnie z art. 304 par. 2 kodeksu postępowania karnego, na dyrektorze szkoły spoczywa obowiązek niezwłocznego zawiadomienia o tym organów ścigania. Jest to prawny obowiązek, a więc jego niewypełnienie może skutkować odpowiedzialnością karną.

4to3

Kształcenie zintegrowane z elementami etyki w klasach 1–3
Scenariusze zajęć

rozdział 11

Edukacja polonistyczna, społeczna i etyka

Rozdział 11

Edukacja polonistyczna, społeczna i etyka

Podejmujemy trudne decyzje – scenariusz zajęć w klasach 2–3

Renata Małycha-Duda, Elżbieta Pawlińska

Wartości: SPRAWIEDLIWOŚĆ, UCZCIWOŚĆ

Cele ogólne

Uczeń:

- rozwija umiejętności językowe;
- zastanawia się nad obowiązkami i zobowiązaniami wynikającymi z przyjaźni;
- uświadamia sobie nieuczciwość w faworyzowaniu przyjaciół lub członków rodziny w sytuacji, kiedy należy próbować podjąć sprawiedliwe decyzje.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- słucha i rozumie wypowiedzi nauczyciela;
- rozumie tekst czytany po cichu;
- odpowiada na pytania nauczyciela dotyczące tekstu;
- zastanawia się nad tym, co powinien, a czego nie powinien robić dla przyjaźni;
- bierze udział w dyskusji;
- formułuje propozycje sprawiedliwego postępowania;
- odgrywa scenki dramowe;
- wymyśla zakończenie opowiadania.

Odniesienie do podstawy programowej

Edukacja polonistyczna. Uczeń: 1a) uważnie słucha wypowiedzi i korzysta z przekazywanych informacji; 1b) [...] czyta i rozumie teksty przeznaczone dla dzieci i wyciąga z nich wnioski; 3a) tworzy wypowiedzi w formie ustnej i pisemnej: kilkuzdaniową wypowiedź, krótkie opowiadanie [...]; 3c) uczestniczy w rozmowach, także inspirowanych literaturą: zadaje pytania, udziela odpowiedzi, prezentuje własne zdanie [...].

Edukacja społeczna. Uczeń: 1) odróżnia dobro od zła, stara się być sprawiedliwym i prawdomównym [...].

Etyka. Uczeń: 2) zastanawia się na tym, na co ma wpływ, na czym mu zależy, do czego może dążyć, nie krzywdząc innych [...].

Formy pracy

Indywidualna, zbiorowa, grupowa, jednolita, zróżnicowana.

Metody i techniki

Słowne, problemowe – aktywizujące: drama, dyskusja.

Materiały dydaktyczne

Kartki z tekstem zadań do ćwiczeń dramowych, duże arkusze papieru, kredki świecowe, tekst opowiadania.

Przebieg zajęć

1. Zabawa *Jaki powinien być przyjaciel?*

   Praca w grupach. Wspólne narysowanie przyjaciela na dużym arkuszu. Zapisanie jego cech. Oglądanie rysunku, odczytywanie wyrazów. Porównywanie cech: sprawdzanie, które pojawiły się najczęściej.

2. Rozmowa na temat przyjaźni (zaakcentowanie podmiotowości w przyjaźni).
   - Czy przyjaciel może wykorzystywać przyjaciela, tak jak wykorzystujemy rzeczy? Na przykład: Chcę się wyszaleć, wykorzystuję do tego rolki albo rower. Chcę, żeby mi było ciepło – korzystam z ulubionej kurtki.
   - Czy tak samo „korzystam” z przyjaźni i przyjaciela?
   - Czym się różni zabawa z przyjacielem od zabawy piłką?

3. Zabawa *Jakim jestem przyjacielem?*

   Nauczyciel zapowiada pracę w grupach; wybór przewodniczących grup, losowanie zadania. Odczytywanie zadań, dyskusja na temat zachowania wobec przyjaciela. Przewidywanie dalszego ciągu wydarzeń. Odgrywanie scenek dramowych.

   Przykładowe zadania:
   - Twój przyjaciel nie wykonał pracy zadanej w szkole i chce powiedzieć pani, że twoją pracę wykonaliście razem. Co zrobisz?
   - Twój przyjaciel specjalnie popchnął na przerwie koleżankę, ty to zauważyłeś. Co zrobisz?
   - Twój przyjaciel obiecał, że przyniesie do szkoły nową grę. Dzieci ustaliły już kolejność rozgrywek. Na drugi dzień nie dotrzymał słowa. Dzieci są zawiedzione i gniewają się. A ty, co zrobisz?

Podsumowaniem pracy uczniów będzie stwierdzenie, że jednym ze składników przyjaźni jest uczciwa postawa wobec drugiego człowieka, mówienie prawdy.

4. Zapowiedź pracy z tekstem. Ciche czytanie opowiadania, w którym brakuje tytułu i zakończenia.

Kilka dni temu w drugiej klasie pojawiła się nowa dziewczynka. Zosia była bardzo zadowolona, że będzie się uczyć razem ze swoimi kuzynami – Piotrkiem i Pawłem. Przeprowadziła się do nowego domu i odwiedzała chłopców nawet po lekcjach. Zosia szybko zapoznała się z dziećmi w klasie, a koleżanki chętnie bawiły się z nią na przerwach.

Pewnego dnia po zajęciach plastycznych pani poprosiła, aby dzieci dokładnie obejrzały wszystkie prace, a potem wybrały takie, które mogą zostać wysłane na konkurs. Pierwsza wybierała Zosia. Zdążyła jeszcze przypomnieć Pawłowi, że po lekcjach spotykają się u babci, i zaczęła oglądać prace. Podniosła malunek Piotrka i powiedziała, że jest najładniejszy. Następny był Paweł. Chłopiec długo się zastanawiał i w końcu wybrał pracę Łukasza. Wtedy Zosia zaczęła płakać, a potem powiedziała Pawłowi, że się na niego gniewa. Tak bardzo chciała przecież wziąć udział w tym konkursie…

5. Sprawdzenie poziomu rozumienia tekstu przez zadawanie pytań.

Próba odpowiedzi na pytania:

- Jak miała na imię nowa dziewczynka?
- Dlaczego musiała zmienić szkołę?
- Kogo w klasie już znała?
- Jak dzieci przyjęły nową koleżankę?
- Kto wybierał prace na konkurs?

6. Rozmowa na temat postępowania bohaterów opowiadania.

Próba odpowiedzi na pytania:

- Dlaczego Zosia zaczęła płakać?
- Kiedy ludzie płaczą?
- Czy Paweł zrobił coś złego, skrzywdził Zosię?
- Czy zdarza się ludziom płacz pomyłkowy albo złość pomyłkowa?
- Co powinien wtedy zrobić Paweł?
- Czy Paweł powinien zmienić swoją decyzję pod wpływem płaczu Zosi i jej wypowiedzi?
- Dlaczego uważasz, że tak? Dlaczego uważasz, że nie?
- Czy to, że Zosia jest kuzynką Pawła, powinno mieć wpływ na decyzję wyboru jej pracy?
- Czym powinien kierować się Paweł, wybierając pracę na konkurs?

- Czy ktoś próbował zmusić was poprzez płacz, złość albo obrażanie się do zmiany swoich decyzji?
- Czy ktoś z was próbował w ten sposób załatwiać swoje sprawy?

Nauczyciel zwraca uwagę na odróżnianie sytuacji, kiedy płacz ma związek z nami jako osobami, a kiedy jest sposobem załatwiania spraw, czyli wykorzystywania ludzi jak rzeczy.

Jeżeli dzieci nie będą umiały nazwać takiego zachowania, nauczyciel wyjaśnia, że to jest manipulacja. Nie można jej się poddawać i robić czegoś wbrew sobie. Trzeba też pamiętać o lojalności, ale nie takiej „nieuczciwej lojalności", która wymierzona jest w nas jako przyjaciół. Ktoś, kto wymaga bezwarunkowej lojalności, traktuje swojego przyjaciela jak rzecz.

7. Nadanie tytułu i wymyślanie zakończenia opowiadania. Praca indywidualna.

8. Odczytywanie zdań. Ocena pracy uczniów.

9. Zabawa: *Wymyślanie nazw rzeczy, jakimi ludzie się stają, kiedy inni próbują ich wykorzystać*.
Przykład:
„Przytakiwacz Doskonały"– gdy koleżanka oczekuje, że zawsze będziemy przyznawać jej rację. Odwołanie się do zdań w ćwiczeniu drugim: *Jakim jestem przyjacielem?* Odczytywanie zdań i wymyślanie nazw. Na przykład w pierwszym zdaniu: „Robotnik Osobisty" – kiedy ktoś chce, żebyśmy zawsze dzielili się z nim swoją pracą. Po wymyśleniu nazw dzieci układają zdania i mówią na głos, na przykład: Jestem twoją przyjaciółką (lub: koleżanką), ale nie jestem „Przytakiwaczem Doskonałym".

10. Podsumowanie zajęć.

UWAGI O REALIZACJI

- Informacje uczniów na temat próby manipulacji przez rówieśników i dorosłych mogą być dla nauczyciela inspiracją do projektowania kolejnych zajęć o tej tematyce.
- Przypominamy uczniom, że trzeba przedstawić innym swoje kryteria albo wspólnie je ustalić, gdy dokonujemy w klasie jakichś wyborów.

Lubimy dawać i otrzymywać prezenty – scenariusz zajęć w klasach 1–3

Renata Małycha-Duda, Elżbieta Pawlińska

Wartości: UCZCIWOŚĆ, SZCZODROŚĆ

CELE OGÓLNE

Uczeń:

- doskonali umiejętności słuchania i porozumiewania się;
- rozwija umiejętności współdziałania i współpracy;
- wdraża się do zachowań akceptowanych społecznie;
- zastanawia się nad różnicą między dawaniem czegoś a sprzedawaniem.

CELE SZCZEGÓŁOWE

Uczeń:

- słucha wypowiedzi rówieśników i opowiadania nauczyciela;
- odpowiada na pytania dotyczące tekstu;
- bierze udział w rozmowie;
- ocenia postępowanie bohatera;
- definiuje pojęcie „prezent” lub „podarunek”;
- rozumie różnice między obdarowywaniem a kupowaniem;
- formułuje propozycje uczciwego zachowania się w konkretnej sytuacji;
- odgrywa scenki dramowe;
- układa zdanie z rozsypanki wyrazowej;
- zgodnie współpracuje w grupie.

ODNIESIENIE DO PODSTAWY PROGRAMOWEJ

Edukacja polonistyczna. Uczeń: 3c) uczestniczy w rozmowach, także inspirowanych literaturą: zadaje pytania, udziela odpowiedzi, prezentuje własne zdanie i formułuje wnioski [...].

Edukacja społeczna. Uczeń: 1) odróżnia, co jest dobre, a co złe w kontaktach z rówieśnikami i dorosłymi; 2) odróżnia dobro od zła, stara się być sprawiedliwym i prawdomównym; nie krzywdzi innych, pomaga słabszym i potrzebującym; 3) zna podstawowe relacje między najbliższymi [...]; ma rozeznanie, że pieniądze otrzymuje się za pracę; rozumie, co to jest sytuacja ekonomiczna rodziny i wie, że trzeba do niej dostosować swe oczekiwania.

Etyka. Uczeń: 7) przestrzega reguł obowiązujących w społeczności dziecięcej [...] oraz świecie dorosłych [...].

FORMY PRACY

Indywidualna, zbiorowa, grupowa.

METODY I TECHNIKI

Słowne, problemowe – aktywizujące: drama, dyskusja, definiowanie pojęć.

MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

Przedmioty – ulubione prezenty przyniesione przez dzieci, rozsypanka wyrazowa, kartka formatu A3.

PRZEBIEG ZAJĘĆ

1. Oglądanie ulubionych prezentów przyniesionych do szkoły przez uczniów. Ustalenie, z jakiej okazji dzieci je otrzymały i kto był darczyńcą. Próba odpowiedzi na pytania:
   - Dlaczego ludzie dają sobie prezenty?
   - Co jest potrzebne, żeby móc dać komuś prezent, żeby coś komuś podarować?

   Nauczyciel nawiązuje do istotnego wątku w dobie konsumpcjonizmu: żeby sprawić komuś prezent, potrzebne są nie tylko pieniądze, ale też własny czas i wysiłek – jak np. wtedy, gdy dzieci wykonują własnoręcznie prezent lub przygotowują przedstawienie dla babci – a przede wszystkim trzeba chcieć sprawić komuś przyjemność. Nauczyciel zadaje uczniom pytania:
   - Czy ważne jest, od kogo dostajemy prezenty (podarunki)?
   - Jaki byłby świat, w którym nikt nie dawałby prezentów?
2. Próba zdefiniowania pojęcia „prezent” lub „podarunek”.

   Podział dzieci na grupy. Każda grupa otrzymuje kartkę formatu A3 z wypisanym pośrodku wyrazem „Prezent”. Dzieci piszą na niej wyrazy lub zdania bądź rysują obrazki wyjaśniające, co to jest prezent. Przedstawienie efektów pracy grupowej.
3. Wysłuchanie opowiadania, rozmowa z elementami dyskusji i scenki dramowe. Nauczyciel zapowiada swoją czynność i opowiada o Jałokimie.

   Pewnego razu w małym miasteczku pojawił się Jałokim. Przedstawiał się jako brat-bliźniak świętego Mikołaja. Chodził do ludzi, którzy dostali prezenty od Mikołaja i żądał za nie zapłaty. Tłumaczył, że brat bardzo się spieszył i zapomniał o pobraniu pieniędzy za prezenty. Twierdził, że wszyscy ludzie oczekują zapłaty za prezenty, które dają, tylko czasami o tym zapominają.

   Odpowiedzi uczniów na pytania, które zadaje nauczyciel:
   - Czy dzieci uwierzyły Jałokimowi?
   - Co byś mu powiedział, gdyby pewnego dnia zapukał do twoich drzwi? – próby odegrania scenek dramowych.
   - Jaka jest różnica między obdarowywaniem a sprzedawaniem?

4. Układanie zdania z rozsypanki wyrazowej.

dużo	**radości.**	**Prezenty**	**nam**	**sprawiają**

Przepisywanie zdania; wyszukiwanie i kolorowanie samogłosek.

5. Podsumowanie zajęć.

UWAGI O REALIZACJI

- Przed realizacją zajęć nauczyciel prosi, żeby dzieci przyniosły ulubione prezenty, które dostały nawet już dawno temu, ale sprawiają im dużo radości. Wcześniej musi rozpoznać, czy dzieci mogą przynieść prezenty, by nie doprowadzić do dyskryminacji biedniejszych osób. Alternatywą może być narysowanie ulubionych prezentów.
- Nie zapoznajemy uczniów z pojęciem anagramu. Możemy jednak zwrócić uwagę na sposób odczytywania liter w wyrazach: **Mikołaj – Jałokim**.
- Zgromadzone przedmioty można wykorzystać do zajęć matematycznych, organizując ćwiczenia z klasyfikacji ilościowej lub jakościowej.

Wybieramy przewodniczącego – scenariusz zajęć w klasach 2–3

Renata Małycha-Duda, Elżbieta Pawlińska

Wartość: UCZCIWOŚĆ

CELE OGÓLNE

Uczeń:

- rozwija umiejętności językowe;
- wdraża się do zachowań uczciwych i akceptowanych społecznie;
- zastanawia się nad przyczynami i skutkami nieuczciwego zachowania;
- uświadamia sobie nieuczciwość przekupstwa;
- uświadamia sobie możliwości osiągania tych samych celów uczciwymi środkami zamiast przekupstwem.

CELE SZCZEGÓŁOWE

Uczeń:

- rozumie czytany po cichu tekst;
- odpowiada na pytania nauczyciela dotyczące tekstu;
- ocenia postępowanie bohatera;
- bierze udział w dyskusji;
- formułuje i zapisuje propozycje uczciwego zachowania się w konkretnej sytuacji, odgrywa scenki dramowe.

ODNIESIENIE DO PODSTAWY PROGRAMOWEJ

Edukacja polonistyczna. Uczeń: 1b) [...] czyta i rozumie teksty przeznaczone dla dzieci i wyciąga z nich wnioski; 3) tworzy wypowiedzi, a) w formie ustnej i pisemnej: kilkuzdaniową wypowiedź, krótkie opowiadanie, krótki opis, list prywatny, życzenia, zaproszenie; 3c) uczestniczy w rozmowach, także inspirowanych literaturą: zadaje pytania, udziela odpowiedzi, prezentuje własne zdanie i formułuje wnioski [...].

Edukacja społeczna. Uczeń: 2) odróżnia dobro od zła, stara się być sprawiedliwym i prawdomównym; 6) zna prawa ucznia i jego obowiązki (w tym zasady bycia dobrym kolegą), respektuje je; uczestniczy w szkolnych wydarzeniach.

Etyka. Uczeń:_2) zastanawia się na tym, na co ma wpływ, na czym mu zależy, do czego może dążyć, nie krzywdząc innych.

FORMY PRACY

Indywidualna, zbiorowa, grupowa, jednolita, zróżnicowana.

METODY I TECHNIKI

Słowne, problemowe – aktywizujące: drama, dyskusja, dywanik pomysłów.

MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

Kartki z tekstem, mazaki, arkusze papieru, plakaty z autoprezentacją kandydatów do samorządu szkolnego.

PRZEBIEG ZAJĘĆ

1. Rozmowa na temat organizacji życia klasowego w nowym roku szkolnym. Oglądanie plakatów z autoprezentacją kandydatów do samorządu szkolnego klas starszych (przejście po korytarzach szkoły lub oglądanie plakatów wcześniej zgromadzonych przez nauczyciela).

2. Rozmowa na temat funkcji przewodniczącego szkoły.

   Próba odpowiedzi na pytania:

   - Dlaczego niektórzy uczniowie chcą być przewodniczącym szkoły?
   - Czy to źle, że ktoś ma potrzebę bycia ważnym?
   - Jakie cechy powinien mieć kandydat?
   - Jakie umiejętności?

3. Zapowiedź pracy z tekstem. Ciche czytanie tekstu *Wybieramy przewodniczącego*.

   3 września

   Dzisiaj pani powiedziała, że niedługo będziemy wybierać przewodniczącego klasy. Ale nie możemy tak od razu wybrać. Musimy się dobrze zastanowić, a potem będzie głosowanie. Na karteczkach napisze-my imię i nazwisko kandydata. Kto będzie miał najwięcej głosów, zostanie przewodniczącym. Tak bym chciał wygrać te wybory! Przewodniczący to przecież zastępca pani. Co tu zrobić?

   5 września

   Wymyśliłem! Sposób jest całkiem prosty: poprosiłem wszystkich kolegów, żeby na mnie głosowali. Aby ich bardziej zachęcić, rozdałem im wszystkie naklejki z piłkarzami. A jak wygram, to obiecałem, że dostaną jeszcze te malutkie autka, których mi tak zazdrościli. Chciałem też dać naklejki Kaśce, bo ona zbiera je razem z bratem. Jak usłyszała, o co ją proszę, to się obraziła i jeszcze coś burczała pod nosem. Ale co tam, już wyobrażam sobie dzień wyborów, jak pani do mnie mówi: „Kuba, dostałeś najwięcej głosów. Będziesz przewodniczącym naszej klasy”.

7 września

Wybory już się odbyły. Wygrałem, bo koledzy mnie nie zawiedli. Ale byłem szczęśliwy! Aż tu nagle wstaje Kaśka i … Szkoda gadać. Nawet nie chce mi się o tym pisać…

4. Sprawdzenie poziomu rozumienia tekstu.

Próba odpowiedzi na pytania:

- Jak można nazwać tę wypowiedź?
- Kto jest autorem tego pamiętnika?

5. Podział klasy na grupy. Odgrywanie scenek dramowych ilustrujących moment ogłoszenia wyniku wyborów.

6. Rozmowa na temat postępowania głównego bohatera i jego rówieśników.

Próba odpowiedzi na pytania:

- Jak zachował się Kuba? Jak byście nazwali takie zachowanie?
- Co zaproponował Kuba w zamian za głosowanie na niego w wyborach?
- Czym były naklejki (a potem autka): prezentami czy zapłatą?
- Czym się różni kupowanie w sklepie od kupowania głosów przez Kubę?
- Czy Kasia słusznie postąpiła? Dlaczego tak uważasz?
- Jak zachowali się koledzy Kuby?
- Jak myślicie, czy powinni postąpić inaczej?
- Dlaczego uważasz, że powinni postąpić inaczej?
- Jak mogli się zachować koledzy, gdy usłyszeli propozycję Kuby?
- Co mógł zrobić Kuba zamiast przekupienia kolegów?

7. Praca w grupach. Propozycje pracy dla poszczególnych grup:

- zredagowanie listu do Kuby;
- zapisanie dobrych rad dla bohatera – dywanik pomysłów;
- opracowanie komiksu;
- zapisanie listy pytań, jakie można zadać Kubie.

Dzieci mogą same podjąć decyzje, które zadanie wybierają.

8. Przedstawienie wyników pracy przez poszczególne grupy.

9. Rozmowa z dziećmi o sytuacjach, w których ktoś próbował ich przekupić, albo kiedy dzieci same w ten sposób próbowały załatwiać lub załatwiały swoje sprawy. Zapisanie na kartkach, czego dotyczyła nieuczciwa propozycja. Zebranie kartek (w kolejnych dniach można powrócić do tych zapisów w celu ich analizy oraz odegrania scenek dramowych). Określenie, co byłoby kupowane

w nieuczciwy sposób, a co miało być zapłatą. Zwrócenie uwagi na sposób właściwego, to znaczy uczciwego, zachowania się w takich sytuacjach.

10. Podsumowanie zajęć. Uzupełnianie zdań:

- Na dzisiejszych zajęciach dowiedziałem się …
- Teraz wiem, że… Najbardziej podobało mi się….

UWAGI O REALIZACJI

- Punktem wyjścia do realizacji wyżej opisanych ćwiczeń może być scenariusz „Lubimy dawać i otrzymywać prezenty", ponieważ zasadne jest przeprowadzenie przedtem ćwiczeń na temat prezentów. Scenariusz o wyborach przewodniczącego można potraktować jako ich kontynuację.
- Możliwy jest inny wariant zapoznania dzieci z tekstem: rozdajemy tekst bez zakończenia. Zadajemy pytanie o postępowanie chłopców. Czy posłuchali propozycji Kuby? Czy pomogli mu wygrać wybory? Jak chłopcy zachowali się, gdy usłyszeli, o co ich prosi? Odegranie scenek dramowych.
- W rozmowie z dziećmi przypuszczalnie pojawi się problem chęci bycia kimś ważnym – jest to cecha każdego człowieka. Należy zwrócić uwagę na uczciwe sposoby osiągania sukcesu dzięki swoim umiejętnościom, pracy czy działaniu na rzecz innych.
- W ramach edukacji matematycznej można zaplanować obliczenia kalendarzowe, uzupełniamy poprawny zapis daty (brakuje roku).

Mój wybór, moja odpowiedzialność – scenariusz zajęć w klasach 2–3

Elżbieta Pawlińska, Renata Małycha-Duda

Wartość: ODPOWIEDZIALNOŚĆ ZA SIEBIE

Cele ogólne

Uczeń:

- kształtuje umiejętności słuchania innych i skutecznego porozumiewania się oraz współdziałania;
- wskazuje wpływ autorytetu na własny rozwój;
- inicjuje proces odpowiedzialnego samowychowania;
- uświadamia sobie różnice między dobrym a złym wzorem.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- odpowiada na pytania związane z tekstem;
- gromadzi, analizuje i porządkuje informacje;
- dostrzega pozytywne i negatywne cechy zachowania;
- wskazuje, czym należy się kierować przy wyborze wzoru do naśladowania;
- dokonuje samooceny;
- współdziała w grupie;
- wyciąga wnioski;
- definiuje pojęcie autorytetu.

Odniesienie do podstawy programowej

Edukacja polonistyczna. Uczeń: 1) korzysta z informacji: a) uważnie słucha wypowiedzi i korzysta z przekazywanych informacji; 3) tworzy wypowiedzi, a) w formie ustnej i pisemnej: kilkuzdaniową wypowiedź, krótkie opowiadanie [...]; 3c) uczestniczy w rozmowach, także inspirowanych literaturą: zadaje pytania, udziela odpowiedzi, prezentuje własne zdanie i formułuje wnioski [...].

Edukacja społeczna. Uczeń: 1) odróżnia dobro od zła, stara się być sprawiedliwym i prawdomównym; nie krzywdzi innych, pomaga słabszym i potrzebującym.

Etyka. Uczeń: 2) zastanawia się nad tym, na co ma wpływ, na czym mu zależy, do czego może dążyć, nie krzywdząc innych [...].

Formy pracy

Indywidualna, grupowa, zbiorowa.

METODY I TECHNIKI

Praca z tekstem, metody słowne i problemowe.

MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

Tekst: Maria Ewa Letki *To ja, żaba*, „Świerszczyk" 06/2010, s. 16–20; arkusz szarego papieru, flamastry, małe kartki samoprzylepne.

PRZEBIEG ZAJĘĆ

1. Nauczyciel zaprasza do wysłuchania tekstu.

   Wszyscy bardzo lubili żabę i jej wieczorne „rechu, rechu, kum, kum, kum" dolatujące od strony stawu. Uważali jednak, że brzydkie z niej stworzenie i postanowili trochę to zmienić. Dlatego też pewnego dnia, kiedy żaba wybrała się na przechadzkę, pasąca się na polu koza zawołała:

   – Wydaje mi się, że do twarzy byłoby ci z kozią brodą! Mam w krzakach zapasową. – I zanim żaba zdążyła pomyśleć, koza skoczyła w krzaki i po sekundzie wróciła z zapasową kozią bródką. Przyczepiła ją żabie i aż zabeczała z zachwytu:

   – Przepięknie! Idź, przejrzyj się w stawie.

   Żaba poskakała do stawu. W wodzie zobaczyła odbicie wystraszonej żaby z białą, kozią bródką.

   –- Nie podobam się sobie – szepnęła, ale ponieważ nie chciała sprawiać kozie przykrości, powiedziała słabym głosem:

   – Jesteś bardzo miła, kozo – i poskakała dalej.

   – Hej, żabo! – zawołała stokrotka. – A może chciałabyś mój różowy kapelusz? Mam kilka…

   Żaba włożyła kapelusz stokrotki i poszła przejrzeć się w stawie.

   – Czy żaba, której odbicie widzę, to jestem ja? – zapytała sama siebie. Ponieważ jednak nie chciała sprawiać przykrości stokrotce, więc rzekła: – Bardzo ładny kapelusz.

   Poskakała dalej i nagle natknęła się na zająca.

   – Chciałbym coś dla ciebie zrobić, moja żabko – powiedział uprzejmie. – I już nawet wiem co! Dam ci swoje zapasowe uszy. Chcesz?

   –- Czy ja wiem? – westchnęła żaba.

   Zając już, już chciał jej przyczepić uszy, ale żaba zawołała:

   – Nie chcę twoich uszu, koziej brody, i kapelusza stokrotki! Nie chcę ptasich skrzydeł, krowiego ogona, końskiej grzywy i wszystkiego innego, co nie jest żabie, żabie i jeszcze raz żabie!!!

   Żaba oddała kozie bródkę, stokrotce kapelusz, a zającowi poradziła, aby zapasowe uszy schował dla kogoś, kto będzie ich potrzebował. Potem poskakała do stawu, z zadowoleniem przyjrzała się swojemu odbiciu i powiedziała:

   – Poznaję. To ja, żaba. Rechu, rechu, kum, kum, kum.

2. Swobodne wypowiedzi dzieci na temat wysłuchanego tekstu.

- Kto jest bohaterem opowiadania?
- Jak oceniły zwierzęta żabę?
- Jakie postanowienie miała żaba?
- Co zaproponowała jej koza?
- Jak zachowała się żaba?
- Co było później? Kto podarował kolejny prezent?
- Jak zareagowała na propozycję zająca?
- Dlaczego żaba nie przyjęła prezentów?
- Czy każdy z nas chciałby, tak jak żabka, być po prostu sobą?

3. Ćwiczenie *Jacy jesteśmy*.

Dzieci na karteczkach samoprzylepnych wypisują po dwie, trzy cechy, jakie mają.

Na dużym plakacie jest narysowana droga, która rozgałęzia się na dwie mniejsze. Na głównej drodze dzieci przyklejają swoje karteczki. Nauczyciel może pogrupować je i omówić.

4. Praca w dwóch grupach.

Dzieci otrzymują karteczki w dwóch kolorach, np. żółte i zielone lub różowe i niebieskie. Pierwsza i druga grupa pracują naprzemiennie, rozwiązując problemy: pierwsza grupa – ***„Jacy chcemy być?”***. Następnie druga grupa – ***„Jacy nie powinniśmy być?”***. Wspólna dyskusja ma za zadanie sprawdzenie, w których punktach obie grupy miały podobne zdanie, a w których się różniły.

Pierwsza grupa. ***Jacy chcemy być?*** Dzieci wypisują na karteczkach określenia i przyklejają na jedną drogę.	Druga grupa. ***Jacy nie powinniśmy być?*** Dzieci wypisują na karteczkach określenia i przyklejają na drugą drogę.
Na kim wzorowaliście się, wypisując określenia? Co sprawia, że ktoś staje się wzorem? Jak inaczej można nazwać taki wzór do naśladowania?	Czy przedstawione określenia opisują dobry czy zły wzór? Po czym można się zorientować, że ten wzór nie jest dobry? Jakie konsekwencje wynikałyby z takiego zachowania?

5. Podsumowanie.

„Nikt nie jest samotną wyspą". Każdy z nas żyje wśród ludzi, którzy mają duży wpływ na to, jak się zachowujemy i co jest dla nas ważne.

Zastanówcie się i powiedzcie:

- Kto wywarł największy wpływ na to, jacy teraz jesteście?
- Kogo chcecie naśladować i dlaczego?

Moim wzorem lub, inaczej, autorytetem jest ....., bo ..... .

Zapisanie wniosku do zeszytu, np.:

Autorytet to człowiek cieszący się dużym poważaniem ze względu na swoją wiedzę lub postawę moralną, mający wpływ na postawy i myślenie innych ludzi, to często chodząca encyklopedia.

UWAGI O REALIZACJI

Tekst M.E. Letki *To ja, żaba* czyta nauczyciel lub dobrze czytający uczeń. Pytania do tekstu sprawdzają stopień jego zrozumienia, rozwijają język wypowiedzi, pobudzają dziecko do samooceny i refleksji nad własną tożsamością: Jaki jestem? Jaka jestem? Podziału na grupy dokonuje nauczyciel, biorąc pod uwagę liczebność klasy; mogą to być mniejsze 4 grupy. Efektem zajęć powinno być budowanie u dzieci poczucia odpowiedzialności za siebie, za dokonywanie własnych wyborów autorytetów. Podczas zajęć zainicjowany zostanie proces przygotowujący do odpowiedzialnego samowychowania.

Metody ewaluacji efektów kształcenia: obserwacja, prezentacja wyników pracy grupy, dyskusja, samoocena.

Kupuj z głową! – scenariusz zajęć w klasie 1

Elżbieta Pawlińska, Renata Małycha-Duda

Wartość: UMIAR

Cele ogólne

Uczeń:

- kształtuje umiejętności słuchania innych i skutecznego porozumiewania się;
- rozwija wyobraźnię, fantazję i wrażliwość (współodczuwania, współprzeżywania);
- kształtuje postawy odpowiedzialności i umiaru w spełnianiu oczekiwań;
- kształtuje umiejętności pracy w zespole.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- analizuje i porządkuje informacje;
- rozwija ekspresję werbalną, wykonuje pracę plastyczną zgodnie z podaną instrukcją;
- odkrywa własne możliwości twórcze oraz kreatywność;
- współpracuje w zespole;
- wykazuje śmiałość w prezentowaniu własnych pomysłów i rozwiązań;
- odkrywa sposoby manipulowania odbiorcą podczas prezentowania reklamy;
- wyciąga wnioski dotyczące wpływu reklamy na odbiorców;
- przyjmuje odpowiedzialność za siebie.

Odniesienie do podstawy programowej

Edukacja polonistyczna. Uczeń: 1) korzysta z informacji: b) rozumie sens kodowania oraz dekodowania informacji; odczytuje uproszczone rysunki, piktogramy, znaki informacyjne [...]; 3) tworzy wypowiedzi, a) w formie ustnej i pisemnej [...]; 3c) uczestniczy w rozmowach [...]: zadaje pytania, udziela odpowiedzi, prezentuje własne zdanie i formułuje wnioski [...].

Etyka. Uczeń: 2) zastanawia się na tym, na co ma wpływ, na czym mu zależy, do czego może dążyć, nie krzywdząc innych [...].

Formy pracy

Indywidualna, zbiorowa, grupowa.

Metody i techniki

Metody słowne, twórczego myślenia, problemowe.

MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

Materiały reklamowe, karteczki z napisami, papier plakatowy, pisaki, pastele, farby, plansza z tabelą.

PRZEBIEG ZAJĘĆ

1. Nauczyciel zaprasza dzieci do kręgu. Na dywanie rozkłada reklamy, które promują różne produkty, usługi i zawierają logo lub slogan reklamowy. Prowadząc rozmowę, pyta, jakie wrażenie wywołują. Dzieci swobodnie wypowiadają się na temat wybranej reklamy, następnie odczytują i omawiają informację o produkcie lub usłudze, np.: ciasteczka wyglądają smakowicie, lalka jest pięknie ubrana i umalowana, samochód jest szybki i dobrze wyposażony itp.

   Rozmowa:

   - Do kogo kierowana jest reklama?
   - W jaki sposób zachęca się odbiorcę?
   - Jakie słowa są najczęściej używane w reklamach?

2. Nauczyciel prowadzi rozmowę na temat źródeł, w których można zobaczyć reklamę: telewizja, internet, radio.
   - Jaka reklama wzbudza zainteresowanie?
   - Co najczęściej jest reklamowane np. w telewizji?
   - Czy to, co reklamuje się w telewizji, internecie, radiu, może tak bardzo zainteresować, że koniecznie wszyscy chcą to kupić?

3. Ćwiczenie *Superokazja.* Nauczyciel objaśnia, na czym będzie polegało ćwiczenie.

   Praca w grupach. Każda grupa losuje karteczkę z nazwą produktu, który będzie sprzedawać. Niestety, sprzedający dowiadują się, że podczas produkcji wystąpił błąd i ich towar ma wygląd bardzo nietypowy dla danego rodzaju przedmiotów. Zadaniem każdej grupy jest przedstawienie tego produktu w taki sposób, żeby świetnie się sprzedał – zareklamowanie go.

   Przykłady:

   Lalka – z włosami z drucików;

   Pluszowy miś – z końskim ogonem;

   Rower – w cekiny;

   Komputer – ze szkła

4. Przedstawienie i omówienie wyników pracy poszczególnych grup:
   - Czy wszystkim udało się zareklamować towar?
   - Co było najtrudniejsze w tym zadaniu?
   - Jak sądzicie, czy reklama zawsze oferuje produkt, który jest nam potrzebny?

5. Nauczyciel: Zastanowimy się i ocenimy, co w reklamie jest dobre, pozytywne i jakie niedobre, negatywne skutki może ona powodować. Każda grupa otrzyma do wypełnienia tabelę.

REKLAMA	
Co jest dobre?	**Co jest niedobre?**

Po wypełnieniu tabel następuje ich odczytanie oraz porównanie i omówienie wyników pracy grup.

6. Nauczyciel proponuje wspólne opracowanie krótkich wskazówek, które pomogą właściwie reagować na reklamę: KUPUJ Z GŁOWĄ! – NASZE RADY.
   Proponowane hasła są zapisywane na plakacie.

7. Podsumowanie zajęć.
   W czasie dzisiejszych zajęć ….

UWAGI O REALIZACJI

Zaproponowane przez nauczyciela reklamy muszą być dzieciom bliskie (dotyczyć przedmiotów lub usług, które mają związek z ich życiem, doświadczeniami), a także ciekawe – żeby zainspirowały ich do dłuższych wypowiedzi. Propozycje do ćwiczenia „Superokazja” mogą być inne, ważne jednak, by odbiegały od rzeczywistości i motywowały do twórczych rozwiązań. Efektem zajęć powinno być budowanie u dzieci poczucia odpowiedzialności i umiaru w spełnianiu własnych oczekiwań; ponadto dzieci powinny zdawać sobie sprawę z manipulacyjnego charakteru reklam oraz podjąć próby demaskowania go.

Metody ewaluacji efektów kształcenia: obserwacja, prezentacja wyników pracy grupy, dyskusja, samoocena.

Bawmy się – scenariusz zajęć w klasach 2–3

Elżbieta Pawlińska , Renata Małycha-Duda

Wartości: WSPÓŁPRACA, WSPÓLNOTOWOSĆ, EMPATIA

Cele ogólne

Uczeń:

- wzbogaca osobowość przez rozwijanie wrażliwości i empatii;
- kształtuje postawy prospołeczne;
- zdobywa pewność siebie i poczucie bezpieczeństwa w grupie;
- rozwija umiejętność wypowiadania się na określony temat.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- potrafi improwizować;
- uważnie słucha i odpowiada na pytania;
- umie rozmawiać o swoich uczuciach i emocjach;
- gromadzi, analizuje, porządkuje informacje;
- tworzy wypowiedzi w formie ustnej i pisemnej;
- odkrywa własne możliwości twórcze;
- współpracuje w zespole;
- wykazuje śmiałość w przedstawianiu własnych pomysłów i rozwiązań.

Odniesienie do podstawy programowej

Edukacja polonistyczna. Uczeń: 3) tworzy wypowiedzi: a) w formie ustnej i pisemnej: kilkuzdaniową wypowiedź, krótkie opowiadanie, krótki opis, list prywatny, życzenia, zaproszenie; b) dobiera właściwe formy komunikowania się w różnych sytuacjach społecznych; c) uczestniczy w rozmowach [...]: zadaje pytania, udziela odpowiedzi, prezentuje własne zdanie i formułuje wnioski; poszerza zakres słownictwa i struktur składniowych.

Etyka. Uczeń: 7) przestrzega reguł obowiązujących w społeczności dziecięcej (grzecznie zwraca się do innych, współpracuje w zabawach i w sytuacjach zadaniowych) [...].

Formy pracy

Praca grupowa, praca indywidualna.

METODY I TECHNIKI

Metoda zabawy, metody słowne, twórczego myślenia, problemowe.

MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

Teksty piosenek: *Nie chcę cię znać*, *Dwóm tańczyć się zachciało*, *Łabędzie*; dwa duże koła, kolorowe karteczki samoprzylepne; przepisy kulinarne – po jednym na grupę; papier plakatowy, pisaki.

PRZEBIEG ZAJĘĆ

1. Nauczyciel zaprasza dzieci do kręgu, dzieli zespół na trzy grupy. Każda z grup otrzymuje tekst piosenki, który ma zaprezentować z odpowiednim ruchem.

   Pierwsza grupa. *Nie chcę cię znać*

   Nie chcę cię, nie chcę cię, nie chcę cię znać! – dzieci stoją na wprost siebie i odpychają się na niby.

   Chodź do mnie, chodź do mnie, rączkę mi daj! – zapraszają się skinieniem.

   Prawą mi daj, lewą mi daj. – podają sobie prawą rękę.

   I już się na mnie nie gniewaj! – 2 razy podają sobie lewą rękę i obracają się dookoła.

   Druga grupa. *Dwóm tańczyć się zachciało*

   Dwóm tańczyć się zachciało, zachciało, zachciało – dzieci w parach, ze skrzyżowanymi rękoma, tańczą, obracając się.

   Lecz im się nie udało, fari, fari, faro.

   Kłócili się ze sobą, ze sobą, ze sobą – zatrzymują się i delikatnie pociągają się za ręce.

   Ja nie chce tańczyć z Tobą, fari, fari, faro – wykonują gest odpychania się od siebie.

   Poszukam więc innego, innego, innego – rozchodzą się i szukają innego partnera.

   Do tańca zdolniejszego, fari, fari, faro – tańczą z nowym partnerem.

   Trzecia grupa. *Łabędzie*

   Po szerokim stawie, stawie – dzieci tańczą w kole, trzymając się za ręce.

   Pływają łabędzie (2 razy) – zbliżają się do środka koła i oddalają.

   Kto pary nie złapie – dobierają się parami.

   Ten niezdarą będzie.(2 razy)

   Mamy, mamy – wskazują na dziecko, które nie znalazło pary.

   Niezdarę takiego, (2 razy)

   Co nie umiał złapać

   Przyjaciela swego. (2 razy).

2. Dzieci siedzą w kręgu. Nauczyciel zachęca do swobodnych wypowiedzi:

- Czy lubicie się wspólnie bawić w klasie?
- Co sądzicie o tych zabawach?
- Kiedy udział w zabawie był przyjemny?
- Czy były momenty mniej przyjemne?
- Jak czuliście się, kiedy nie zostaliście wybrani do udziału w zabawie?
- Jaka rola sprawiała wam większą radość: być wybieranym czy wybierać innych?
- Czy ktoś się poczuł źle potraktowany podczas zabawy?
- Czy są zabawy, które moglibyście polecić swoim kolegom i koleżankom?
- Jakich zabaw nie polecilibyście swoim kolegom i koleżankom?

3. „Promyczkowe uszeregowanie" – definiowanie pojęcia.

Dzieci siedzą w kręgu, w środku leżą dwa koła. Jedno z napisem: *Co jest ważne i dobre w zabawie?*, drugie z napisem: *Co przeszkadza we wspólnej zabawie?* Nauczyciel rozdaje po 2–4 samoprzylepne karteczki w dwóch kolorach. Zadaniem każdego z dzieci jest zapisanie na jednych karteczkach najważniejszych według niego cech zabawy, a na drugich – tego, co w zabawie przeszkadza. Dzieci po kolei odczytują napisy ze swoich karteczek i przyklejają karteczki do kół, najpierw pierwszego, potem drugiego. Jeśli cecha, którą dziecko zapisało, już się pojawiła, dokleja swoją karteczkę i w ten sposób powstają promyczki.

Promyczki pomogą sformułować odpowiedzi na postawione pytania. Dzieci zapisują je do zeszytu.

W zabawie ważne jest...

We wspólnej zabawie przeszkadza…

4. Dyskusja.

- A co będzie, jeżeli komuś zabawa się nie podoba? Czy musi w niej wziąć udział?
- Czy mogą być inne powody niewzięcia udziału w zabawie?
- Czego w takim razie uczą nas zabawy?

5. Praca w grupach. Dzieci analizują kilka przepisów kulinarnych.

- Z czego składa się przepis?
- Po co są przepisy?
- Czy dobry przepis jest szansą na dobre ciasto, sałatkę lub inną potrawę?

Zadaniem każdej z grup będzie napisanie „Twórczego przepisu na dobrą zabawę". Można korzystać ze słownictwa opracowanego w poprzednim ćwiczeniu.

Przykład:

Składniki: 10 dag uśmiechu, garść dobrych chęci, 2 szklanki humoru, szczypta pomysłowości, torebka energii.

Przykład przepisu: Zmieszaj torebkę energii z dwiema szklankami humoru…

6. Przedstawienie przepisów i podsumowanie.

Jak sądzicie, czy w zabawie, której przepis przedstawiliście, mógłby wziąć udział każdy?

UWAGI O REALIZACJI

Propozycja zabawy może być inna niż zabawa muzyczno-ruchowa opisana w punkcie 6.1, należy jednak wziąć pod uwagę takie, w których istnieje moment „odrzucenia". Zabawa rozwija sprawność myślenia, wzbogaca słownictwo, poszerza granice fantazji, wyrabia refleks, cierpliwość, a także umożliwia uczenie się określonych ról społecznych i relacji międzyludzkich. Dzieci muszą nauczyć się dzielić z innymi, zamieniać rolami i przegrywać. Przegrana czy wygrana w zabawie nie powoduje takich konsekwencji, jak w życiu. Naszym zadaniem jest także pokazanie, że są sytuacje, kiedy można odmówić, ważne jednak, żeby wiedzieć dlaczego (bo np. mam taki dzień, że chcę się bawić sama). Wspólna zabawa ma być rodzajem współdziałania, ale i kompromisu.

Metody ewaluacji efektów kształcenia: obserwacja; metody słowne: prezentacja wyników pracy grupy, dyskusja, samoocena.

rozdział 12

Edukacja muzyczna, społeczna i etyka

Rozdział 12

Edukacja muzyczna, społeczna i etyka

O wartości współpracy – scenariusz zajęć w klasie 3

Ewa Węgrzyn-Jonek

Wartość: WSPÓŁPRACA

CEL OGÓLNY ZAJĘĆ WYNIKAJĄCY Z PODSTAWY PROGRAMOWEJ

„Uczeń kończący klasę 3.:

1) w zakresie odbioru muzyki:

- śpiewa w zespole piosenki ze słuchu […];
- gra na instrumentach perkusyjnych (proste rytmy i wzory rytmiczne) […]”.

CELE SZCZEGÓŁOWE

Uczeń:

- uwrażliwia się na wartość, jaką jest współpraca;
- rozumie zasady konstruktywnej współpracy między ludźmi w różnych dziedzinach życia klasy szkolnej i, szerzej, życia społecznego;
- zastanawia się nad synergią jako efektem współpracy.

ODNIESIENIE DO PODSTAWY PROGRAMOWEJ

Zadaniem szkoły jest: 8) sprzyjanie rozwojowi cech osobowości dziecka koniecznych do aktywnego i etycznego uczestniczenia w życiu społecznym (Cele kształcenia – wymagania ogólne).

Edukacja społeczna. Uczeń: 4) współpracuje z innymi w zabawie, w nauce szkolnej i w sytuacjach życiowych; przestrzega reguł obowiązujących w społeczności dziecięcej oraz świecie dorosłych […].

Etyka. Uczeń: 2) zastanawia się nad tym, na co ma wpływ, na czym mu zależy […].

FORMA I METODA

Wspólna rozmowa z uczniami.

PRZEBIEG ZAJĘĆ

1. Podczas zajęć edukacji muzycznej uczniowie uczą się śpiewać piosenkę o wiośnie. Nauczyciel rozdaje instrumenty: tamburyn, bębenki, trójkąt, cymbałki, grzechotki, kastaniety, dzwonki, talerze, kołatki, marakasy, gwizdki i klekotki. Wyjaśnia uczniom, kiedy włącza się każdy instrument

podczas śpiewania i jakie dźwięki naśladuje. Uczniowie z ogromnym zapałem wykonują utwór. Powstaje mała klasowa orkiestra, nauczyciel jest dyrygentem.

2. Po wyczerpującym koncercie uczniowie siadają na dywanie i rozpoczyna się rozmowa o tym, czym jest orkiestra. Nauczyciel prowadzi rozmowę z uczniami.
   - Czy podobało się wam wspólne granie?
   - Każdy z was miał inny instrument. Co było ciekawe w wykonywanej przez was melodii?
   - Tyle różnych instrumentów, tyle dźwięków, a w rezultacie powstała jedna melodia, jeden utwór, jak to możliwe?
   - Czy każdy instrument jest ważny? Dlaczego?
   - Jakie jest zadanie dyrygenta?
   - Na czym polega współpraca muzyków w orkiestrze?
   - Co jest efektem dobrej współpracy muzyków?
   - Czy waszą klasę można porównać do orkiestry?
   - Na czy polega wartość współpracy między ludźmi?
   - Co jest jej celem?
   - Jak wyglądałby świat, gdyby ludzie nie współpracowali?
   - Czy współpraca jest ważna, przyjemna, potrzebna?

UWAGI O REALIZACJI

Zabawa w klasową orkiestrę jest świetnym pretekstem do rozważań o współpracy miedzy ludźmi, jej znaczeniu i celu. Wychodząc od prostych pytań o współpracę między muzykami w orkiestrze, szukamy analogii z życiem w klasie, rodzinie i społeczeństwie. Gdy prowadzimy z uczniami rozmowę o zasadach współpracy, mają oni okazję opisać te zasady i w naturalny sposób dochodzą do ich znaczenia w życiu własnej grupy i społeczeństwa.

Byłoby bardzo korzystne, gdyby uczniowie sami doszli również do opisu efektu synergii, gdyby zauważyli, że efekt współpracy zorganizowanej (tak jak w przypadku utworu wykonywanego przez orkiestrę) jest większy niż suma efektów działań i wysiłków poszczególnych osób.

O pięknie – scenariusz lekcji w klasie 3

Ewa Węgrzyn-Jonek

Wartość: PIĘKNO CZYNÓW

Cele ogólne

Uczeń:

- uczy się świadomego i aktywnego słuchania muzyki oraz wyrażania swoich doznań środkami pozamuzycznymi;
- angażuje się w rozważania nad pięknem.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- snuje refleksję na temat piękna i rozróżnia rodzaje piękna, m.in. na temat utworu muzycznego;
- poznaje sentencje dotyczące piękna.

Odniesienie do podstawy programowej

Celem edukacji wczesnoszkolnej jest wspomaganie dziecka w rozwoju intelektualnym, emocjonalnym, społecznym, etycznym, fizycznym i estetycznym. (Cele kształcenia – wymagania ogólne.)

Edukacja muzyczna. Uczeń: 1c) świadomie i aktywnie słucha muzyki (wyraża swe doznania werbalnie i niewerbalnie) oraz określa jej cechy: rozróżnia i wyraża środkami pozamuzycznymi charakter emocjonalny muzyki […].

Edukacja polonistyczna. Uczeń: 2) uczeń analizuje i interpretuje teksty kultury.

Przebieg zajęć

1. Lekcja rozpoczyna się od wysłuchania trzech krótkich fragmentów utworów: barokowego, romantycznego i jazzowego, np. G. Haendela – aria z opery *Serse ombra mai fu*, P. Czajkowskiego *Jezioro łabędzie* – baletu rosyjski, L. Armstronga – *Basin street blues*. Nauczyciel opowiada o kompozytorach według uznania.

   Podczas słuchania dzieci „mierzą piękno" utworu za pomocą kolorów.

   Polecenie: Na planszy (Załącznik 1) wydzielone są trzy części – dla każdego utworu jedna część. Piękno każdego utworu wyraź kolorem, malując odpowiednią część planszy.

2. Rozmowa z uczniami na temat piękna wysłuchanych utworów. Przykładowe pytania:
   - Który fragment wydał się wam piękny?
   - Dlaczego się wam podobał?

- Czy piękno da się zmierzyć? Jak?
- Co jeszcze może być piękne?

3. Nauczyciel ma przygotowane ilustracje przedstawiające wybrane obiekty (lub pokazuje te obiekty na tablicy multimedialnej), np.: pięknego małego kotka, ukwieconą łąkę, obraz (np. Juan de Zurbaran, *Martwa natura z talerzem jabłek i kwiatem pomarańczy* lub Paul Cezanne *Martwa natura z jabłkami, kubkiem i dzbankiem*), biżuterię, człowieka w geście serdeczności. Prezentując uczniom obiekty, pyta, czy również to, co widzą, jest piękne.

4. Nauczyciel kieruje rozmowę na zagadnienie piękna samego w sobie.

Pyta uczniów:

- To ile jest tego piękna w świecie?
- Co może być piękne?
- Czy postępowanie człowieka może być piękne?
- Co mają pięknego wszystkie wymienione osoby, elementy przyrody, rzeczy, utwory, obrazy?
- Czym więc jest piękno?

5. Nauczyciel rozkłada arkusz papieru i prosi po kolei uczniów o spisywanie krótkich wypowiedzi, jak rozumieją piękno samo w sobie (Załącznik 2). Powstaje zbiór małych definicji piękna.

6. Uczniowie wieszają plakat o pięknie na tablicy. Nauczyciel ma przygotowane sentencje na temat piękna i rozmawia z uczniami o tym, co sami napisali i co napisali o pięknie sławni ludzie. Na przykład *Piękne jest to, co podoba się całkiem bezinteresownie* – I. Kant; *Piękne jest to, co ujrzane zachwyca – św. Tomasz z Akwinu.* Pyta uczniów, która z sentencji wydaje im się najciekawsza i dlaczego.

Załącznik 1. Wyrażanie kolorem

Georg Friedrich Haendel aria z opery ***Serse ombra mai fu***	Piotr Czajkowski balet rosyjski ***Jezioro łabędzie***	Louis Armstrong ***Basin street blues***

Załącznik 2. Definicja piękna

PIĘKNO

rozdział 13

Edukacja plastyczna i etyka

Rozdział 13

Edukacja plastyczna i etyka

Gazetowe zakupy – scenariusz zajęć w klasach 1–3

Krystyna Karpińska

Wartość: UMIAR

Cele ogólne

Uczeń:

- kształtuje pojęcia POTRZEBA i PRAGNIENIE oraz zdolności do odróżnienia potrzeb od pragnień;
- zastanawia się nad własnymi potrzebami i pragnieniami.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- wypowiada się plastycznie i werbalnie na temat swoich potrzeb i pragnień;
- łączy elementy papiernicze, tworząc kompozycje.

Odniesienie do podstawy programowej

Edukacja plastyczna. Uczeń: 2) w zakresie ekspresji przez sztukę: b) realizuje proste projekty w zakresie form użytkowych, w tym służące kształtowaniu własnego wizerunku i otoczenia oraz upowszechnianiu kultury w środowisku szkolnym [...].

Etyka. Uczeń: 2) zastanawia się na tym, na co ma wpływ, na czym mu zależy [...].

Formy pracy

Indywidualna, zbiorowa.

Metody i techniki

Czynna; słowna i oglądowa; aktywizująca – tworzenie map pojęciowych.

Materiały dydaktyczne

Papierowe koperty formatu A4 dla każdego dziecka, dziurkacz, sznurek, nożyczki, klej, kolorowe gazety.

Przebieg zajęć

1. Rozmowa wstępna. Dzieci zajmują miejsca przy stolikach. Nauczyciel zapowiada na dzisiejszych zajęciach dokonanie zakupów przez każde dziecko. Potrzebne do tego będą torby.

2. Wykonanie papierowej torby na zakupy z koperty A4. Nauczyciel motywuje dzieci do wykonania papierowej torby i prezentuje kolejne czynności. Dzieci pracują równolegle:
   - obcięcie górnej części koperty;
   - wykonanie dziurkaczem dziurek;
   - wykonanie uchwytów z zastosowaniem sznurka.

3. Tworzenie kompozycji techniką kolażu: wydzieranki lub wycinanki z kolorowych gazet.

   Nauczycielka omawia z dziećmi zadanie plastyczne:

   Zapraszam was na zakupy.
   - Z kolorowych gazet, reklamówek wytnij te produkty, które chcesz mieć i które są ci **bardzo potrzebne**.
   - Wykonaj dekorację twojej torby, tworząc kolaż z bardzo potrzebnych produktów.
   - Na drugiej stronie przyklej produkty, które **bardzo pragniesz mieć, ale nie są ci one bardzo potrzebne, są niekonieczne.**

4. Prezentacja toreb oklejonych ilustracjami pozyskanymi z kolorowych gazet. Omawianie poczynionych zakupów potrzebnych i zakupów upragnionych, ale niekoniecznych.

5. Zorganizowanie wystawy toreb z zakupami.

6. Tworzenie map pojęciowych w kilku zespołach, na dużych arkuszach papieru.

7. Zachęcenie do dyskusji podsumowującej na temat potrzeb i pragnień:
   - Jakie różnice między potrzebą a pragnieniem udało wam się odkryć?
   - Jakie znaleźliście podobieństwa?
   - Czy można mieć nieskończenie wiele potrzeb?
   - Czy któreś uważacie za ważniejsze od innych?

   Autoanaliza własnych wyborów, które pojawiły się na torbach. Pytania: *Gdybyś teraz ozdabiał (ozdabiała) swoją torbę, czy umieściłabyś coś po innej stronie? Albo po żadnej? Albo wybrał (wybrała) jakąś inną rzecz zamiast jednej z tych, które masz na torbie?* Chętni dzielą się refleksjami.

   Nauczyciel zapowiada kolejne zajęcia (z zastosowaniem kart: *Królestwo potrzeb* – z programu: *TOC dla edukacji – uczymy myślenia).* Będą one związane z odróżnianiem żądań od potrzeb.

rozdział 14

Edukacja społeczna i etyka

Rozdział 14

Edukacja społeczna i etyka

Co jest dla mnie ważne, a co cenne, wartościowe – scenariusz zajęć w klasach 1–3

Jadwiga Czyżewska

Wartość: REFLEKSJA MORALNA UKIERUNKOWANA NA ROZPOZNAWANIE WARTOŚCI

Cele

Uczeń:

- kształtuje umiejętności porównywania swoich poglądów z poglądami innych;
- uruchamia wyobraźnię;
- rozwija refleksyjne myślenie;
- kształtuje wartości.

Odniesienie do podstawy programowej

Edukacja społeczna. Uczeń: 2) odróżnia dobro od zła, stara się być sprawiedliwym i prawdomównym [...].

Etyka. Uczeń: 2) zastanawia się nad tym, na co ma wpływ, na czym mu zależy, do czego może dążyć, nie krzywdząc innych [...].

Materiały dydaktyczne

Pudełko „skarbów”, a w nim: fotografie przedstawiające rodzinę oraz pojedyncze osoby, monety, długopis, muszelka, maskotka, żołnierzyk, książka, okulary przeciwsłoneczne, lusterko, kamyk, szalik, pendrive, klucz, dzwoneczek, nożyczki, nuty, atlas lub mapa, inne drobne przedmioty, kilka kartek papieru; postać człowieka (ludzik) – duża; niewielkie ludziki – tyle, ile grup; niewielkie kartki.

Przebieg zajęć

1. Uczniowie siedzą w kręgu. Na środku stoi „pudełko skarbów”. Jeśli uczniowie nie wypowiadają się spontanicznie, nauczyciel zadaje pytanie: co może być w pudełku i słucha wypowiedzi uczniów.
2. Praca w grupach. Zadaniem uczniów jest obejrzenie zawartości pudełka i zastanowienie się, czy znaleźli w nim skarby, czy znalezione rzeczy są ważne w ich życiu.

   Kolejnym zadaniem jest zapisanie lub narysowanie przez każdego ucznia na osobnej kartce jego skarbów oraz dopisanie lub dorysowanie na kartkach tego, co jest dla niego ważne, a nie znalazło się w pudełku.

3. Każda grupa otrzymuje małą postać ludzika (Załącznik 1). Zadaniem dzieci jest podzielenie skarbów na takie, które są:
   - bardzo ważne dla ciała;
   - bardzo ważne dla myślenia i poznawania;
   - bardzo ważne dla serca – uczuć człowieka.
4. Dzieci mogą dorysować kilka rzeczy tak, by w odniesieniu do każdego z ww. wymiarów uzyskać co najmniej trzy skarby.
5. Spotkanie w kręgu:
   - Kolejne grupy przedstawiają na forum swoje prace.
   - Pracują wspólnie, z wykorzystaniem dużej postaci.
   - Przenoszą na dużą postać wszystkie rzeczy (tzn. napisy lub rysunki przedstawiające rzeczy, które przypisały swoim ludzikom).
   - Dyskusja: Czy decyzje grup są słuszne? Dzieci uzasadniają swoje decyzje. Może zdarzyć się, że jakiś przedmiot jedna grupa przypisała np. myśleniu i poznawaniu, a inna uczuciom. Może się także zdarzyć, że dzieci podczas pracy w grupach albo podczas dyskusji całej klasy uznają coś za ważne dla więcej niż jednego wymiaru. Napis lub rysunek zostaje wówczas umieszczony w dwóch lub trzech miejscach na ludziku. Uczniowie wykorzystują powtarzające się napisy lub rysunki, a nauczyciel dopisuje nazwy na zapasowych kartkach.
   - Po „uporządkowaniu" ludzika dzieci wykonują kolejne zadanie, pracując w trzech grupach odpowiadających wymiarom: ciało, myślenie i poznawanie, serce – uczucia.
   - Każda grupa porządkuje zebrane na ludziku nazwy rzeczy, od najważniejszych do mniej ważnych.
   - Uczniowie zastanawiają się, czy czegoś ważnego nie zabrakło. W miarę potrzeby dorysowują brakujące elementy.
6. Praca z klasą.

   Kolejne grupy prezentują na forum swoje ważne rzeczy według własnej hierarchii.
7. Praca indywidualna:
   - Każdy uczeń otrzymuje kartkę formatu A4 jako kartę pracy (Załącznik 2). Będzie tworzyć mapę rzeczy ważnych dla niego.
   - Na środku kartki rysuje siebie.
   - Następnie wybiera spośród zgromadzonych na wspólnie opracowanym ludziku 5 nazw rzeczy ważnych i dopisuje lub dorysowuje do swojej postaci.

- Może dopisać lub dorysować inne rzeczy ważne dla niego, np. kolejnych 5 rzeczy. Tak powstaną osobiste mapy rzeczy ważnych.

8. Praca z klasą:

- Nauczyciel układa prace dzieci lub zawiesza jedną obok drugiej, po czym wszyscy je oglądają.
- Uczniowie siadają w kręgu. Nauczyciel zadaje im pytanie:

Kto dopisał (dorysował) na swojej mapie jakieś rzeczy, których nie było na mapie wspólnej, czyli na ludziku? Dlaczego to jest dla ciebie ważne?

9. Dyskusja:

- Skąd wiemy, co jest dla nas ważne?
- Skąd wiemy, co jest ważne dla innych?
- A czy zdarza się, że ktoś się pomylił w rozpoznawaniu ważności:
  - Coś wydawało się ważne, a okazało się mało ważne;
  - Coś wydawało się mało ważne, a okazało się bardzo ważne?
- Skąd biorą się takie błędy?
- Czy wszystko, co jest dla nas ważne, można kupić?
- Jak można zdobyć, osiągnąć to, co jest dla nas ważne, ale nie można tego kupić?

10. Na zakończenie każde dziecko otrzymuje niedużą kartkę papieru. Ma za zadanie wykonać coś, co kojarzy mu się z dzisiejszymi zajęciami, co jest symbolem zajęć.

11. Prezentacja prac.

Załącznik 1. Postać ludzika

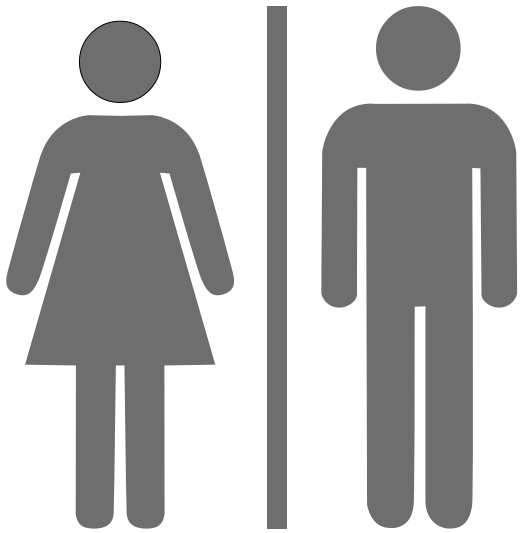

Załącznik 2. Mapa rzeczy ważnych

Moje imię

Mapa rzeczy ważnych

Ja i moje miejsce – scenariusz zajęć w klasach 1–3

Jadwiga Czyżewska

Wartości: EMPATIA, TOLERANCJA, SZACUNEK DLA SIEBIE I INNYCH

Cele

Uczeń:

- kształtuje postawę refleksyjną;
- podejmuje próbę znalezienia odpowiedzi na pytanie: co to znaczy „swoje miejsce”.

Odniesienie do podstawy programowej

Edukacja społeczna. Uczeń: 5) jest tolerancyjny wobec osób innej narodowości, tradycji kulturowej itp.; wie, że wszyscy ludzie mają równe prawa.

Etyka. Uczeń: 2) zastanawia się nad tym, na co ma wpływ, na czym mu zależy, do czego może dążyć, nie krzywdząc innych [...].

Przebieg zajęć

1. Praca zbiorowa (zajęcia na boisku, w sali gimnastycznej lub na korytarzu).
   - Uczniowie stają w rozsypce. Nauczyciel organizuje zabawę ruchową. Następnie prosi o ustawie-nie się w dwóch rzędach, niezbyt oddalonych od siebie.
   - Każdy uczeń patykiem lub kredą rysuje koło (może położyć szarfę) i staje w nim. To jest jego miejsce. Uczniowie dokonują charakterystyki swojej postaci (siebie) i na tej podstawie budują opis swego miejsca. Nazywają je nazwą związaną ze swoim imieniem, np. Julek – Julkowo, Magda – Magdzin, Maria – Marysin, itp.
   - Ponadto każdy rysuje (zaznacza) „wejścia” do swego miejsca, np. okna, drzwi.
   - Nauczyciel zapowiada pracę indywidualną. Uczniowie otrzymują karty pracy.
2. Praca indywidualna.

   Każdy uczeń ustnie wykonuje ćwiczenie. Przygotowuje się do wypowiedzi. Jeżeli uczniowie jeszcze nie potrafią czytać – zadania zawarte w karcie pracy odczytuje im nauczyciel.

Karta pracy

Zastanów się, jak dokończyć poniższe zdania.

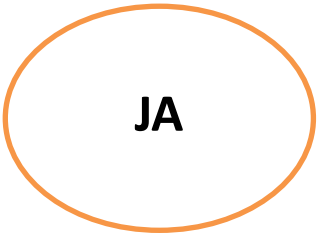

1. To jestem ja.
2. Nazywam się ……. .
3. To jest moje miejsce, nazywa się ……. .
4. Mam …… lat.
5. Potrafię ……., ……., ……., ……. .
6. Czym się wyróżniam? ……. .

3. Praca z klasą.

Wypowiedzi dzieci:

- Jak nazwałeś/nazwałaś swoje miejsce? Dlaczego tak, a nie inaczej?
- Czym się ono wyróżnia?
- Ile jest do niego wejść i jakie one są?
- Czy każdy i zawsze może tam wejść? Dlaczego (tak, nie)?

Dyskusja:

- A gdzie mamy „swoje miejsca” w życiu – bo tutaj wyrysowaliśmy je sobie symbolicznie? Na przykład: dom rodzinny, własny pokój, wyobraźnia, ławka w szkole, domek na drzewie w ogrodzie.
- A nasi bliscy – czy też mają „własne miejsca”? Czy zawsze możemy do nich się dostać? (Przykłady: pokój rodziców jest „ich miejscem”; kotek domowy też ma swoje miejsce, którego potrafi bronić pazurami, itd.)
- *Po co nam i innym takie „własne miejsca”?*

4. Praca indywidualna.

Zadaniem dzieci jest wykonanie instrukcji obsługi „swoich miejsc”. Na kartkach rysują „swoje miejsca”, a następnie dodają informacje (graficznie lub słownie): Co powinien zrobić ktoś, kto chce się tam dostać? Czego nie powinien robić, jeśli chce tam być?

5. Spotkanie w kręgu.

- Kolejno, każdy uczeń prezentuje swoją pracę.
- Możemy zaproponować: a może chcecie o coś zapytać osobę prezentującą swoją pracę.
- Nauczyciel zadaje pytanie: Co to znaczy swoje miejsce?
- Wypowiedzi uczniów.
- Na zakończenie każdy uczeń ustnie kończy zdanie wypowiedziane przez nauczyciela: *Dzisiejsze zajęcia…*

Co to znaczy być uczciwym – scenariusz zajęć w klasach 1–3

Jadwiga Czyżewska

Wartości: UCZCIWOŚĆ, PRAWDOMÓWNOŚĆ, UMIAR, POSZANOWANIE CUDZEJ WŁASNOŚCI, PRAWOŚĆ, RZETELNOŚĆ

Cele

Uczeń:

- rozwija umiejętności rozróżniania czynów uczciwych i nieuczciwych;
- uświadamia sobie, że nie należy zaspokajać swoich pragnień kosztem innych.

Odniesienie do podstawy programowej

Edukacja społeczna. Uczeń: 1) odróżnia, co jest dobre, a co złe w kontaktach z rówieśnikami i dorosłymi.

Etyka. Uczeń: 4) wie, że nie można zabierać cudzej własności i stara się tego przestrzegać; wie, że należy naprawić wyrządzoną szkodę; dostrzega, kiedy postaci z baśni, opowiadań, legend i komiksów nie przestrzegają reguły „nie kradnij” [...].

Przebieg zajęć

1. Praca zbiorowa (albo indywidualna).

Wysłuchanie albo samodzielne odczytanie tekstu pt. „Marzenia Tomka” (autorka Jadwiga Czyżewska).

Marzenia Tomka

Tomek od dawna marzył o rowerze. Rodziców nie było stać na taki wydatek, więc chłopiec każdą otrzymaną kwotę wrzucał do skarbonki. Pomimo to, ciągle pieniędzy było za mało na wymarzony sprzęt.

We wtorek, jak zwykle, Tomek wracał ze szkoły muzycznej. Szedł wolno przez park. Ludzi prawie nie było. Nagle… Co to? Pod ławką leżał nieduży ciemny przedmiot. Chłopic podszedł i zobaczył portfel. Był on czarny, dość duży.

– Pewnie jest pełen pieniędzy. Ależ mam szczęście – powiedział sam do siebie Tomek.

– Ktoś go zgubił – rozmyślał chłopiec.

Różne myśli kłębiły się w głowie Tomka. Schylił się i podniósł portfel.

2. Samorzutne wypowiedzi uczniów na temat tekstu. Jeżeli nie pojawią się samorzutne wypowiedzi uczniów, nauczyciel zadaje pytania:
   - Jaki problem (jaki dylemat) miał Tomek?
   - Co może zrobić Tomek? Jakie działania może podjąć? Praca w niedużych grupach. Uczniowie przygotowują scenki na temat**:** Co mogło wydarzyć się później?
3. Odgrywanie scenek.
4. Omówienie.
   - Które scenki pokazywały uczciwe działanie Tomka, a które nie?
   - Jakie cechy powinien mieć czyn uczciwy? (Uczniowie formułują kryteria uczciwości).
   - Jakie czyny uczciwe pamiętacie z bajek, opowiadań, z własnych doświadczeń?
5. Podsumowanie: Co to znaczy uczciwość?
   - Wspólnie tworzymy kwiat uczciwości (Załącznik nr 1). Mamy przygotowane płatki wycięte z kolorowego papieru oraz koło z napisem: uczciwość.
   - Na poszczególnych płatkach zapisujemy postawy i wartości, które wiążą się z uczciwością, np.: poszanowanie cudzej własności, prawość, rzetelność, umiar, niezdolność do oszustwa, prawdomówność.

   Powstały kwiat umieszczamy na tablicy lub na ścianie.
6. Przygotowanie do pracy samodzielnej. Nauczyciel stawia pytania:
   - Pomyślcie, czy lepiej żyje się wśród ludzi uczciwych, czy nieuczciwych?
   - A samemu, czy łatwiej jest być uczciwym, czy nieuczciwym?
   - Czy lepiej być uczciwym, czy nieuczciwym w klasie?
   - Jakich rad udzielisz sobie i innym?
7. Praca indywidualna

   Każdy uczeń samodzielnie zapisuje porady na kartce.
8. Praca z klasą
   - Przedstawienie wyników samodzielnej pracy. Nauczyciel spisuje rady (każdą na oddzielnej kartce).
   - Analiza każdego sformułowania i umieszczenie kartek z dobrymi radami na tablicy.

Załącznik 1. Kwiat uczciwości

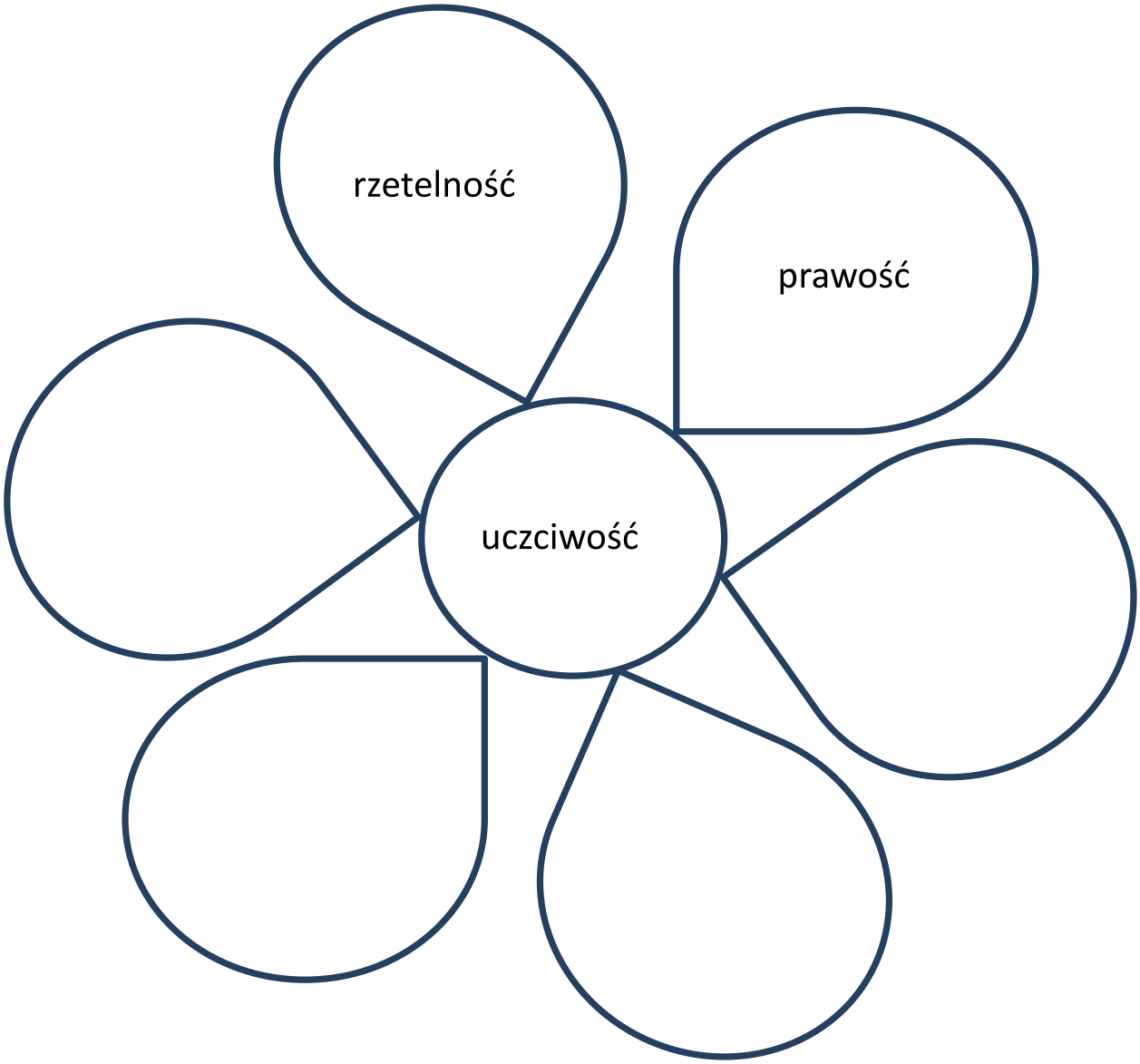

Dobre uczynki – scenariusz zajęć w klasach 1–3

Jadwiga Czyżewska

Wartość: DOBRO

Cele

Uczeń:

- uwrażliwia się na potrzeby innych;
- rozwija postawę refleksyjną w odniesieniu do własnych działań;
- rozwija umiejętności odróżniania dobra i zła moralnego.

Odniesienie do podstawy programowej

Edukacja społeczna. Uczeń: 2) odróżnia dobro od zła, stara się być sprawiedliwym i prawdomównym; nie krzywdzi innych, pomaga słabszym i potrzebującym.

Etyka. Uczeń: 2) zastanawia się nad tym, na co ma wpływ, na czym mu zależy, do czego może dążyć, nie krzywdząc innych; stara się nieść pomoc potrzebującym.

Przebieg zajęć

1. Nauczyciel prosi dzieci o zastanowienie się nad odpowiedzią na pytania: Co dobrego zrobiłem lub zrobiłam w ciągu ostatnich dwóch dni? Jaki dobry uczynek spełniłam (spełniłem)? Każdy uczeń zapisuje przykłady dobrych uczynków. Jeżeli uczeń chce podać więcej przykładów, każdy z nich zapisuje na oddzielnej kartce.

   Uwaga! Jeżeli dzieci jeszcze nie piszą, podają ustnie przykłady, a nauczyciel zapisuje. Mogą też narysować.

2. Praca w grupach.

   Każda grupa otrzymuje arkusz z narysowaną postacią (Załącznik 1).

   Zadaniem dzieci jest analiza, a następnie ułożenie lub przyklejenie kartek z zapisanymi lub narysowanymi przykładami swoich dobrych uczynków na postaci – jako odpowiedź na pytanie: Która część ciała brała udział w moim czynie: głowa (myśli, uszy, usta, oczy)? ręce? nogi?

3. Praca z klasą.
   - Prezentacja prac grup.
   - Wyeksponowanie arkuszy na ścianie lub tablicy.
   - Sformułowanie kryterium dobrych uczynków**:**
     – Przyjrzyjmy się swoim dobrym uczynkom – czy wszystkie one mają jakąś cechę wspólną?
     – Czy jest coś, co odróżnia je od innych uczynków?

- Czy któryś z podanych przez Was uczynków mógłby w jakiejś sytuacji przestać być dobrym uczynkiem? (Skupiamy się na analizie roli intencji w czynieniu dobra).

- Analizujemy przykłady, które podały dzieci, np.:

  Zosia pomogła mamie przy obiedzie, a gdyby zrobiła to tylko dlatego, że potem mama zabierze ją na lody – czy nadal byłby to dobry uczynek?

  Hubert pomógł babci podlewać kwiaty w ogrodzie, ale zrobił to tylko dlatego, że po wykonaniu pracy babcia wrzuci pieniądze do jego skarbonki.

- Zadajemy pytania:
  - Czy żeby dobry uczynek był dobry, ktoś powinien go spełnić ze względu na dobro?
  - Czy uczynek może być dobry, jeśli ktoś spełnił go ze względu na zły cel?
  - Czy uczynek staje się dobry przez to, że jest spełniany w dobrym celu?

Przykład:

Adaś ukrył bluzę Asi pod schodami do szkoły, ale po to, żeby Asia znalazła razem z bluzą małego kotka i żeby zabrała go do domu (kotek był bezdomny).

Czy czyn Adasia był dobry?

Co innego mógł zrobić Adaś, żeby Asia zaopiekowała się kotkiem?

4. Praca samodzielna.

Nauczyciel prosi, aby każdy z uczniów zrobił jakiś malutki dobry uczynek (uczniowie wykonują dobre uczynki), a następnie zapisał lub narysował na niedużej kartce jak się czuje, robiąc coś dobrego, spełniając dobry czyn.

5. Spotykanie w kręgu.

Uczniowie kolejno odczytują zapisane uczucia lub pokazują swoje rysunki, nazywając narysowane uczucie (np. radość, zadowolenie, przyjemność, spokój). Jak myślisz, dlaczego tak się czujesz, kiedy robisz coś dobrego? – wypowiedzi uczniów.

6. Podsumowanie.

Każdy uczeń (ustnie) kończy zdanie: *Wychodzę z zajęć…*

Załącznik 1. Postać i dobre uczynki

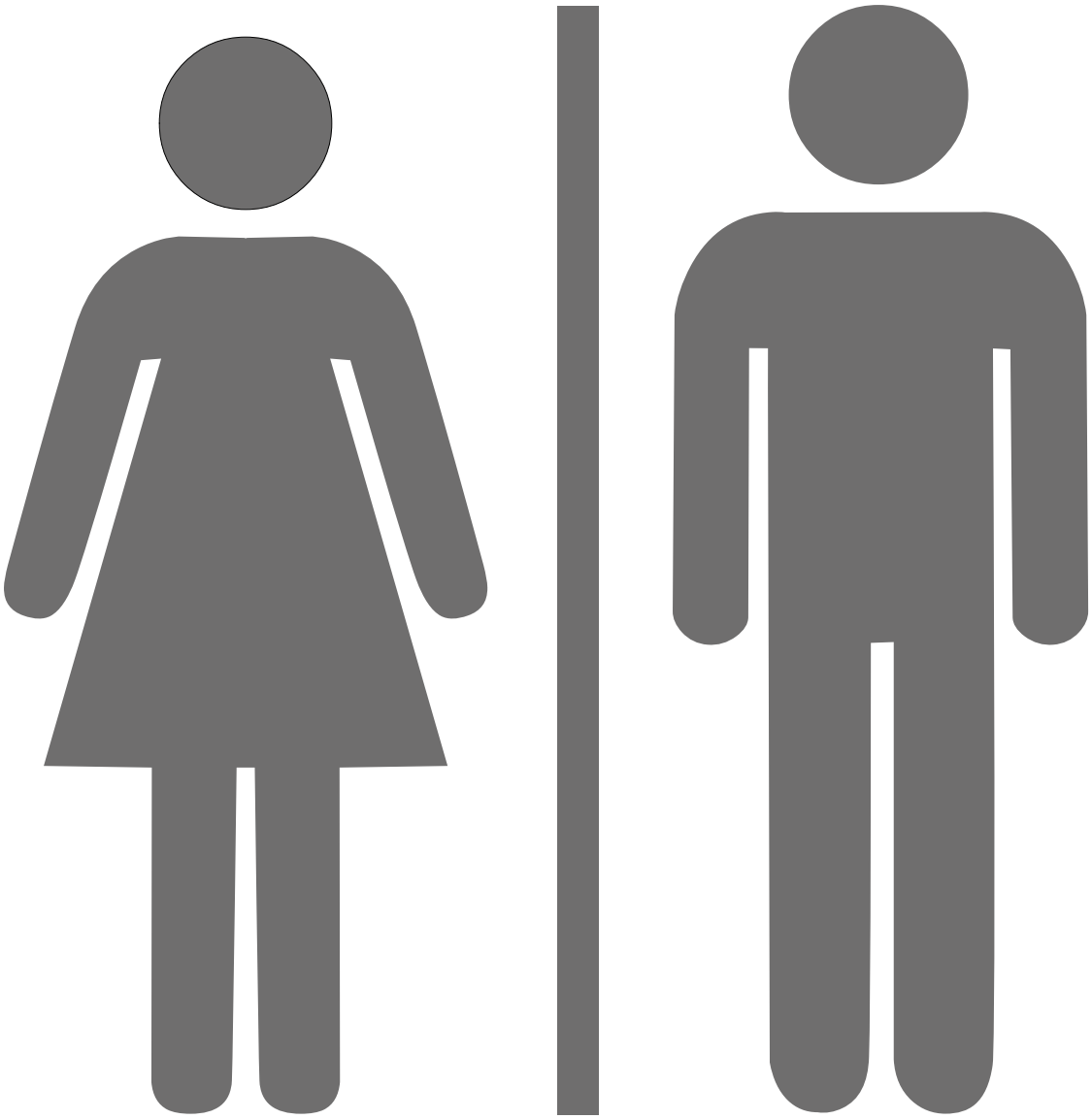

Dwa opowiadania o tematyce antykorupcyjnej dla dzieci z klas 1–3

Jadwiga Czyżewska

Przyjaciółki

Paulina i Eliza przyjaźniły się od przedszkola. W kolejnych klasach siedziały w tej samej ławce. Obie były dobrymi uczennicami. W ubiegłym miesiącu wspólnie realizowały projekt. Okazał się najlepszy i dziewczynki zdobyły pierwsze miejsce. Były bardzo zadowolone, ponieważ uzyskały maksymalną liczbę punktów. Raz jeszcze przeglądały swoją pracę i zauważyły, że popełniły błąd, którego nie dostrzegła komisja oceniająca. Przez chwilę milczały, patrząc na siebie. Pierwsza odezwała się Eliza i po-wiedziała:

– Musimy pójść do wychowawczyni i pokazać błąd.

– O, nie – powiedziała Paulina. – Przecież mniejsza liczba punktów odbierze nam zwycięstwo. Nie zgadzam się.

– Ale nie należy się nam. Musimy to zgłosić. Czy się zgadzasz, czy nie, ja powiem naszej wychowawczyni – powiedziała Eliza.

– Posłuchaj, nikt o tym nie wie. Ty także zapomnij, a ja ci się odwdzięczę. Zapraszam na pizzę – odrzekła Paulina.

Eliza chwilę milczała. Zastanawiała się, co zrobić. I powiedziała do koleżanki:

– Przemyśl to do jutra. Nie można być nieuczciwym. Lepiej, żebyśmy obie powiedziały o tym. Jeśli nie zgodzisz się, pójdę sama.

Następnego dnia okazało się, że Paulina ani myśli przyznawać się do błędu. Ponadto w zamian za milczenie zaproponowała Elizie breloczek, który bardzo jej się podobał. Powiedziała także, że jeśli nie dochowa tajemnicy, koniec z przyjaźnią.

Minęło kilka dni. Paulina i Eliza nie siedzą już w tej samej ławce, nie spędzają ze sobą czasu wolnego.

Ważny mecz

Chłopcy z kasy 3a, 3b i 3c rozgrywali mecze. Ostatnio ciągle wygrywała 3b i o jeden punkt zwycięża z 3a. Drużyna z 3c nie ma już żadnych szans, ale wygrywając, uniemożliwi szansę na remis 3a. A jutro wtorek i kolejne rozgrywki. I jest to mecz ostatniej szansy dla 3a. Jeśli go wygrają, będzie remis. Kapitanem drużyny z 3a był Julek. Chłopcy z 3a chcieli za wszelką cenę wygrać ten mecz. Spotkali się w poniedziałek po lekcjach i zaczęli rozmowę:

– Musimy jutro wygrać – powiedział Krzyś.

– A jak to zrobić? – odezwał się Kazio.

– Musimy potrenować i dobrze zagrać – odpowiedział Janusz.

– Mam inny pomysł – powiedział Hubert.

– No, mów, mów – wykrzykiwali chłopcy.

Wszyscy ucichli. Hubert położył palec na ustach i zaczął mówić:

– Wiecie, jak ci z 3c lubią lody. Zawsze po meczu idą do kawiarni. Słyszałem, że niektórzy nie mogli sobie na to pozwolić, ponieważ nie mieli pieniędzy. Zaproponujmy im układ: przegrywają mecz, a my fundujemy im duże lody. Co wy na to?

Mecz rozegrano. Wygrała drużyna z klasy 3a.

Biały lew – scenariusz zajęć w klasach 1–3

Bożena Osik

Wartość: TOLERANCJA

Cel ogólny

Uczeń:

- kształtuje pojęcie tolerancji.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- definiuje pojęcie tolerancji;
- znajduje trzy osoby, które mają te same cechy lub te same umiejętności albo pasje.

Odniesienie do podstawy programowej

Edukacja społeczna. Uczeń: 5) jest tolerancyjny wobec osób innej narodowości, tradycji kulturowej itp.; wie, że wszyscy ludzie mają równe prawa.

Etyka. Uczeń: 1) rozumie, że ludzie mają równe prawa, niezależnie od tego, gdzie się urodzili, jak wyglądają [...].

Formy pracy

Praca indywidualna, praca w grupach.

Metody i techniki

Opowiadanie, rozmowa kierowana, bingo.

Materiały dydaktyczne

Arkusz bingo, kartki bloku rysunkowego, lista cech wspólnych.

Tekst bajki *Biały lew*

Pewnego dnia w stadzie przyszedł na świat biały lew. To było wielkie wydarzenie. Nikt nigdy nie widział białego lwa. Wszystkie lwy były jasnobrązowe. Mama lwica – Elza i tata lew –Timbo przyjmowali codziennie wielu członków stada. Każdy chciał zobaczyć małego białego lwa. Jedni mówili, że ten lew będzie kimś ważnym, a inni kiwali głowami i po cichu szeptali: „jaki dziwoląg". Tylko jeden lew, który był najstarszy w stadzie, pocieszał smutnych rodziców. – Nie martwcie się – mówił. – Znam opowieść o białym lwie. Słyszałem ją od wędrownego lwa. Myślę, ze wasz syn będzie kimś

wyjątkowym – dodał. Rodzice słuchali starego lwa, ale bali się o przyszłość swojego synka. – Co z nim będzie? – mówili często. – Czy zostanie zaakceptowany przez stado? – martwili się.

Mijały lata. Biały lew dorastał. W stadzie, w którym mieszkał, nikt nie zwracał uwagi na jego inny kolor sierści. Tak było, dopóki rodzina nie zmieniła miejsca zamieszkania. W nowym miejscu wszyscy przyglądali się nieufnie białemu lwu. Inne lwy trzymały się od niego z daleka. – Jaki on dziwny – mówiły. Czy naprawdę biały lew był inny?

PRZEBIEG ZAJĘĆ

Propozycje wykorzystania bajki

1. Praca z tekstem:
   - O kim mówi bajka?
   - Dlaczego rodzice martwili się o swojego synka?
   - Dlaczego lwy uważały białego lwa za dziwnego?
   - Czy nasz bohater tak bardzo różnił się od innych lwów?

Każdy z nas jest inny, ale mamy ze sobą wiele wspólnego. Przekonajmy się o tym.

2. Rozdajemy uczniom kartki z bloku rysunkowego. Prosimy, aby każdy narysował swój portret. Po ukończeniu prac przez dzieci tworzymy wystawę portretów. Omawiamy portrety, wskazując, że nie ma w klasie dzieci ładnych i brzydkich. Każdy jest inny. Każdy jest piękny. Mamy jednak coś ze sobą wspólnego. Co? Przekonajmy się.
3. Zabawa: kto ma….

   Prosimy, aby dzieci wyszły z ławek (o ile to możliwe) lub przeprowadzamy zabawę na korytarzu lub boisku. Ustawiamy dzieci w kręgu. Prosimy, by dzieci, które łączy wspólna cecha, stanęły w środku kręgu. Kiedy wszystkie dzieci się tam znajdą – prosimy, aby dzieci spojrzały na siebie i odeszły do kręgu. Czynności powtarzamy aż do wyczerpania przygotowanej listy wspólnych cech (Załącznik 1).

   Omówienie ćwiczenia: Prosimy każde dziecko, aby powiedziało co ma wspólnego z innymi rówieśnikami.

4. Dzieci otrzymują przygotowane przez nauczyciela arkusze BINGO (Załącznik 2). Każdy z uczniów ma zebrać po jednym lub po dwa podpisy rówieśników (w zależności od liczebności klasy i przygotowanych na formularzu pól).

   Omówienie ćwiczenia: prosimy, aby dzieci wskazały osoby, które mają te same umiejętności.

5. Dziecko wchodzi w rolę przyjaciela białego lwa. Pisze do niego list, w którym opisuje jego wyjątkowość (*zadanie może być pracą domową*).

Załącznik 1. Lista wspólnych cech

Listę wspólnych cech modyfikujemy w zależności od dzieci znajdujących się w grupie.

Niech na środek wyjdzie ten, kto:

- ma niebieskie oczy;
- ma brązowe oczy;
- ma zielone oczy;
- ma ciemne włosy;
- ma jasne włosy;
- ma krótkie włosy;
- ma długie włosy;
- ma rodzeństwo;
- jest jedynakiem;
- ma brata;
- ma siostrę;
- ma zwierzę;
- mieszka w bloku;
- mieszka w domku.

Załącznik 2. Arkusz BINGO

LUBI GRY KOMPUTEROWE	LUBI BAWIĆ SIĘ Z INNYMI
LUBI JEŚĆ OWOCE	ZJADŁ DZISIAJ ŚNIADANIE
JEŹDZI NA ROWERZE	OGLĄDA BAJKI
PRZYJECHAŁ DO SZKOŁY Z RODZICAMI	LUBI KOLOR CZERWONY

Królik i zając – scenariusz zajęć w klasach 1–3

Bożena Osik

Wartość: WOLNOŚĆ

Cele ogólny

Uczeń:

- kształtuje pojęcie wolności.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- podejmuje namysł nad związkiem między możliwością robienia czegoś a wolnością;
- bada obszar swojej wolności jako możliwości robienia czegoś.

Odniesienie do podstawy programowej

Edukacja społeczna. Uczeń: 1) odróżnia, co jest dobre, a co złe w kontaktach z rówieśnikami i dorosłymi.

Etyka. Uczeń: 2) zastanawia się nad tym, na co ma wpływ, na czym mu zależy, do czego może dążyć, nie krzywdząc innych [...].

Formy pracy

Praca indywidualna, praca w grupach.

Metody i techniki

Opowiadanie, rozmowa kierowana.

Materiały dydaktyczne

Flamastry, kredki, kartki bloku rysunkowego, małe kartki (do zapisywania pomysłów), papier (do zrobienia plakatu), flipchart.

Tekst bajki *Królik i zając*

Pewnego dnia zając szarak wyszedł ze swojej norki w lesie na poszukiwanie jedzenia. Trwała jesień. Zajączek jak co dzień przyszedł na pole, ale cóż to? Jeszcze wczoraj w tym miejscu rosła kapusta! Dzisiaj jej nie ma!

Zajączek rozejrzał się. Zauważył w pobliżu swojego krewniaka – królika, który ze smakiem zajadał leżącą na trawie marchewkę.

– Mogę się poczęstować? – zapytał zając.

– Oczywiście – odpowiedział królik. Zając chrupał marchewkę i myślał, że też chciałby mieć w swojej norze tyle jedzenia.

– Pięknie wyglądasz – powiedział zając do królika. Masz taką ładną i puszystą sierść – dodał.

– Dziękuję – odpowiedział królik. – Nie masz więcej marchewki? Może dałbyś mi kilka marchewek? – zapytał zając.

– Oczywiście mam, ale więcej ma mój gospodarz – człowiek – odparł dumny królik.

– Jesteś tego pewien? – zapytał zając, przełykając ślinę.

– A w jaki sposób mógłbym dostać te marchewki?– zapytał ponownie.

– Chodź ze mną – odparł królik – Mój właściciel ma dwoje dzieci. Chętnie przyjmie cię do siebie.

– A co musiałbym robić? – zapytał ciekawy coraz bardziej zając.

– Właściwie to nic takiego – odpowiedział tajemniczo królik.

– Codziennie bawić się z dziećmi, fikać koziołki i stać na tylnych łapkach – dodał po chwili namysłu.

– To nic trudnego – odpowiedział zając i już był zdecydowany iść za królikiem.

Zaświeciło słońce. Zając zauważył, że piękna sierść królika jest miejscami jakby powycierana.

– Idziesz ze mną do człowieka? – zapytał królik.

– Tak, ale mam ostatnie pytanie – odpowiedział zając.

– O czym mam ci jeszcze powiedzieć? – zapytał zdziwiony królik.

– Dlaczego miejscami twoje futerko jest powycierane? – zapytał zając.

– A to…. To nic… To od klatki. Gospodarz zamyka mnie czasami w klatce, bym nie poprzegryzał w domu przewodów – poinformował zająca królik.

– Do klatki! – wykrzyknął zając. Co to jest klatka? – zapytał zaraz.

– Klatka…zaczął królik … to taka zamykana norka z siatki – dokończył niepewnie.

– Norka? Zamykana? – zapytał zdziwiony zając. – Moja norka jest wygodna i ma wejście, którym wchodzę i wychodzę. Ty możesz wyjść, gdy ci pozwoli gospodarz.

– Nie chcę takiego życia!!! – wykrzyknął zając i uciekł do swojego lasu.

(Bajka na motywach opowiadania „Wilk i pies", w: Michel Piquemal, *Bajki filozoficzne*, tłum. H. Sobieraj, A. Malmnon. Muchomor, Warszawa 2004, s. 30.)

PRZEBIEG ZAJĘĆ

Propozycje wykorzystania bajki

1. Pytania do tekstu:

- Kto występuje w bajce?
- Dlaczego zając chwalił wygląd królika?
- O jakim życiu opowiadał królik?
- Dlaczego zając nie zamieszkał z królikiem?

2. Prosimy dzieci, aby namalowały człowieka, który nie jest wolny. Omawiamy prace dzieci, zwracając uwagę na przyczyny zniewolenia.

   Jak mógłbyś opowiedzieć o człowieku, którego namalowałeś: o tym, że on nie jest wolny?

3. Poszukujemy odpowiedzi na pytanie: Czy wolność to możliwość robienia wszystkiego?
   - Tworzenie obrazu świata wszelkich możliwości: Prosimy dzieci, aby wyobraziły sobie, że żyją w świecie, w którym można robić wszystko.
   - Co byście robili w takim świecie? Młodsze dzieci rysują swoje pomysły, a starsze zapisują je na przygotowanych kartkach. Prosimy, aby każde dziecko narysowało (napisało) 3 propozycje. Każdą na oddzielnej kartce.
   - Dzieci przedstawiają swoje prace. Następnie tworzymy duży plakat pt. „Świat, w którym można robić wszystko!".
   - „Nasz świat". Rozmowa z elementami dyskusji.
     – Czy na plakacie znajduje się coś, co można robić także w świecie, w którym żyjemy?
     – Co można robić w naszym świecie?
     – Wyobraźmy sobie, że robimy plakat „Co można robić w świecie, w którym żyjemy?"
     – I że każdy może na nim umieścić trzy rzeczy, które może robić. Co byście umieścili? (Każde dziecko podaje przynajmniej jedną taką rzecz). Nauczyciel może zapisać je na dużej kartce (flipchart) lub na tablicy.
     – Jak oceniacie: Czy dużo jest takich rzeczy, które możecie robić w świecie, w którym żyjecie?
     – Które z nich są dla was ważniejsze niż inne? Jak to oceniacie?

   Na zakończenie można powrócić do bohaterów opowiadania: królika i zająca. Na przykład: Co byś zrobił (zrobiła), gdybyś był (była) królikiem z opowiadania?

Przygody królewicza Bielinka – scenariusz zajęć w klasach 1–3

Bożena Osik

Wartość: UCZCIWOŚĆ

Cele ogólny

Uczeń:

- kształtuje pojęcia uczciwości i rozumienie zasad dobrego postępowania.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- zastanawia się nad pojęciem uczciwości;
- próbuje definiować pojęcie uczciwości;
- wskazuje zasady (drogowskazy) uczciwego postępowania w szkole.

Odniesienie do podstawy programowej

Edukacja społeczna. Uczeń: 1) odróżnia, co jest dobre, a co złe w kontaktach z rówieśnikami i dorosłymi; 6) zna prawa ucznia i jego obowiązki (w tym zasady bycia dobrym kolegą); respektuje je [...].

Etyka. Uczeń: 2) zastanawia się nad tym, na co ma wpływ, na czym mu zależy, do czego może dążyć, nie krzywdząc innych [...]. 5) wie, że nie można zabierać cudzej własności, i stara się tego przestrzegać [...].

Formy pracy

Praca indywidualna, praca w grupach.

Metody i techniki

Opowiadanie, rozmowa kierowana, drama.

Materiały dydaktyczne

Flamastry, kartki w kształcie drogowskazów, kartki bloku rysunkowego, gazety, spinacze biurowe, arkusze szarego papieru.

Tekst bajki *Przygody królewicza Bielinka*

Chcę wam opowiedzieć historię o królewiczu Bielinku. Bielinek był jedynym synem króla pierwszego królestwa. Bardzo kochał swoich rodziców i starał się ich naśladować.

W pierwszym królestwie każdy poddany znał na pamięć kartę praw i obowiązków. Zapisy karty obowiązywały wszystkich – bez wyjątku. Król pierwszego królestwa cieszył się szacunkiem poddanych i był dla nich wzorem do naśladowania.

Bielinek był bardzo ciekawym chłopcem. Chciał poznawać świat. Kiedy więc poznał całe pierwsze królestwo, zapragnął poznać sąsiednie – drugie, a potem inne kraje.

W drugim królestwie panowały takie same prawa jak w pierwszym królestwie. Król drugiego królestwa podpisał w obecności poddanych Kartę Praw i Obowiązków, ale nie zawsze jej przestrzegał. Podobnie jego poddani.

Pewnego dnia Bielinek dojechał do granicy drugiego królestwa. Na granicy wręczono mu Kartę Praw i Obowiązków Drugiego Królestwa. Bielinek przeczytał ją dokładnie i ucieszył się. – W tym królestwie obowiązują te same prawa – pomyślał z radością. Przekonał się jednak, że postępowanie ludzi żyjących w drugim królestwie nie zawsze jest zgodne z Kartą Praw i Obowiązków.

Był słoneczny dzień. Bielinek zapragnął przepłynąć łódką na drugą stronę rzeki. Na przystani znajdowała się tablica, na której odnalazł cennik. Przewiezienie na drugi brzeg rzeki kosztowało 10 pieniążków. Chłopiec podszedł do właściciela łódki i poprosił o przewiezienie na drugi brzeg rzeki. „Dobrze" – odparł właściciel łódki i już mieli odpłynąć….. usłyszeli krzyk „poczekaj!". Właściciel łódki odłożył wiosła i wszedł na pomost. Bielinek został sam.

Minęło 10 minut. Właściciel łódki wrócił do Bielinka i powiedział – Wyjdź na brzeg. Nie przewiozę cię teraz. Musisz poczekać.

– Dlaczego? – zapytał Bielinek.

– Widzisz tego człowieka stojącego na brzegu? Przewiozę teraz jego – odpowiedział właściciel łódki.

– Dlaczego? – ponownie zapytał zdziwiony Bielinek. – Przecież już siedzę w łódce i zapłaciłem ci za przewiezienie? – dodał.

– To nic – odparł właściciel łódki. Jeżeli jednak nie chcesz czekać – dopłać mi dodatkowo 10 pieniążków – powiedział.

PRZEBIEG ZAJĘĆ

Propozycje wykorzystania bajki

1. Pytania do tekstu:

- Kto występuje w bajce?
- Dlaczego królewicz zapłacił za przejazd?
- Ile Bielinek zapłacił za przewiezienie łódką?
- Co zrobił właściciel łódki?
- Dlaczego postanowił przewieźć kogoś innego?
- Jak waszym zdaniem poczuł się królewicz?

- Jak nazwalibyście postępowanie właściciela łódki?
- Dlaczego właściciel łódki tak postąpił?

2. Nauczyciel rozmawia z dziećmi o zachowaniach ludzi.

- Czy ktoś z was spotkał się z uczciwym postępowaniem?
- Czy spotkaliście się z nieuczciwym postępowaniem?
- Jak czuje się człowiek, wobec którego zachowano się uczciwie?
- Jak czuje się człowiek, wobec którego zachowano się nieuczciwie?

Nauczyciel podsumowuje wypowiedzi dzieci, wskazując na związek uczciwego postępowania z przestrzeganiem przyjętych zasad („drogowskazów"). Odwołujemy się do treści bajki.

3. Dzielimy dzieci na grupy. Zadaniem grup jest zaproponowanie zasad – drogowskazów uczciwego postępowania w szkole. Prosimy dzieci, żeby zasady mówiły, o ile to możliwe, o tym, co należy czynić, a nie o tym, czego nie powinno się czynić, np. „mówię prawdę" – zamiast „nie kłamię". Dzieci wpisują jedno sformułowanie na przygotowaną wcześniej przez nauczyciela kartkę papieru w kształcie drogowskazu. Ustalamy liczbę drogowskazów, np. 5 dla każdej grupy.

Grupy omawiają swoje drogowskazy. Wieszamy je w widocznym miejscu, by odwoływać się do nich na kolejnych lekcjach.

4. Ćwiczenie może być treścią pracy domowej – wtedy praca jest indywidualna.

Wariant A:

Dzielimy dzieci na grupy i każda z grup wymyśla zakończenie historii o królewiczu Bielinku. Młodsze dzieci mogą narysować zakończenie, a starsze – przedstawić je w formie komiksu.

Wariant B:

Zakończenie bajki uczniowie mogą w grupach także przedstawić metodą dramy. Przygotowujemy wtedy materiały, które posłużą uczniom do przygotowania scenografii.

Przygoda małej mrówki – scenariusz zajęć w klasach 1–3

Bożena Osik

Wartość: WSPÓŁPRACA

Cel ogólny

Uczeń:

- kształtuje pojęcie współpracy.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- definiuje pojęcie współpracy;
- formułuje zachętę do współpracy.

Odniesienie do podstawy programowej

Edukacja społeczna. Uczeń: 4) współpracuje z innymi w zabawie, w nauce szkolnej i w sytuacjach życiowych [...].

Etyka. Uczeń: 2) zastanawia się na tym, na co ma wpływ, na czym mu zależy, do czego może dążyć, nie krzywdząc innych [...].

Formy pracy

Praca indywidualna, praca w grupach.

Metody i techniki

Opowiadanie, rozmowa kierowana, gra zespołowa, puzzle.

Materiały dydaktyczne

Piłki, puzzle przedstawiające mrówkę lub mrowisko, paski kolorowego papieru.

Tekst bajki *Przygoda małej mrówki*

Pewnego ciepłego, słonecznego dnia mała mrówka otworzyła oczy. „Ojej!" – zapiszczała. „Nie chce mi się wstawać. Jest tak ciepło. Poleżę jeszcze chwilkę" – pomyślała. Zamknęła oczy. Wydawało się, że zamknęła je na chwilę…, a gdy je ponownie otworzyła stwierdziła, że zostało 5 minut do rozpoczęcia pracy. „Jestem spóźniona" – wykrzyknęła, wyskakując z łóżka i szybko pobiegła na plac budowy. Dołączyła do swojej grupy w ostatniej chwili.

Mrówka zaczęła pracować, ale myślała tylko o tym, by położyć się pod liściem. Czuła się niewyspana i głodna. „Szkoda, że muszę pracować" – pomyślała mała mrówka. „Chętnie wróciłabym do domu, by dalej grać w tę wspaniałą grę" – dodała w myślach.

Niosąc z innymi patyk do budowy mrowiska, zauważyła stosik dużych liści. „Schowam się tam i odpocznę. Na pewno nic się nie stanie i nikt nie zauważy mojej nieobecności". Jak pomyślała, tak też zrobiła, a tymczasem… jedna z mrówek idących w szeregu potknęła się. Licząc na pomoc towarzyszy, puściła patyk. Niestety, patyk pękł. Zabrakło małej mrówki, by utrzymać jego ciężar. Mrówki się zmartwiły. „Co my teraz zrobimy? Niedługo spadnie deszcz. Czy zdążymy zbudować mrowisko?" – pytały.

Tak odkryto nieobecność małej mrówki. Wyszła zawstydzona spod liścia. Spuściła głowę i nie wiedziała co powiedzieć.

A ty, co powiedziałbyś mrówce, by zachęcić ją do wspólnej pracy?

PRZEBIEG ZAJĘĆ

Propozycje wykorzystania bajki

1. Praca z tekstem:
   - Kto jest bohaterem opowiadania?
   - Dlaczego mrówka nie chciała rano wstać?
   - Co spowodowało, że mrówka opuściła swoje miejsce pracy?
   - Jakie skutki miała jej decyzja?

   Jak ważna jest współpraca, przekonamy się za chwilę.

2. Gra zespołowa: dzielimy klasę na zespoły. Każdy z zespołów ustawia się w rzędzie. Dzieci stają w rozkroku i podają sobie pod nogami piłkę. Dziecko, które poda piłkę, biegnie na koniec rzędu. Zabawę wygrywa ta grupa, której pierwsza osoba wróci na swoje miejsce w rzędzie. Przed rozpoczęciem rywalizacji możemy przeprowadzić próbę.

   Podsumowanie i omówienie ćwiczenia:
   - Dlaczego grupa wygrała?
   - Co by się stało, gdyby ktoś nie podał piłki?

   Jak ważny jest w zespole każdy z was, przekonajmy się, wykonując kolejne ćwiczenie.

3. W celu utrwalenia rozumienia pojęcia współpracy proponujemy ułożenie puzzli. Dzielimy dzieci na grupy. Każda z grup (innych niż w ćwiczeniu 2) układa puzzle przygotowane przez nauczyciela. Wygrywa ta grupa, która ułoży puzzle jako pierwsza.

   (Pomysł za: Diane Tillman, Dina Hsu, *Wychowanie w duchu wartości. Wchodzenie w świat (3-7 lat)*, tłum. R. Zawadzki. WSiP, Warszawa 2004, s. 116)

4. Nawiązanie do bajki. Odpowiedź na pytanie: A ty, co powiedziałbyś mrówce, żeby zachęcić ją do wspólnej pracy?

- Każdy z uczniów pisze do mrówki esemes – zachętę do współpracy.
- Uczniowie zapisują esemesy na paskach papieru.
- Wieszamy je w widocznym miejscu i omawiamy.

Sprawiedliwy podział – scenariusz zajęć w klasach 2–3

Bożena Osik

Wartość: SPRAWIEDLIWOŚĆ

Cel ogólny

Uczeń:

- kształtuje pojęcie sprawiedliwości.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- podejmuje namysł nad pojęciem sprawiedliwości i sprawiedliwej decyzji;
- angażuje się w praktykę podejmowania sprawiedliwych decyzji;
- próbuje definiować „sprawiedliwość”;
- nazywa emocje towarzyszące sprawiedliwym i niesprawiedliwym decyzjom.

Odniesienie do podstawy programowej

Edukacja społeczna. Uczeń: 2) [...] stara się być sprawiedliwym [...]; nie krzywdzi innych, pomaga słabszym i potrzebującym.

Etyka. Uczeń: 2) zastanawia się na tym, na co ma wpływ, na czym mu zależy, do czego może dążyć, nie krzywdząc innych; stara się nieść pomoc potrzebującym.

Formy pracy

Praca indywidualna, praca w grupach.

Metody i techniki

Opowiadanie, rozmowa kierowana, demokratyczne głosowanie.

Materiały dydaktyczne

Kartoniki – „czekolada”, nożyczki, ilustracje przedstawiające zwierzęta występujące w bajce (sójka, łoś, żubr, sarna, zając, sowa, mrówka, kret), plansze przedstawiające emocje, skrzynka do głosowania, kartki do głosowania, zapałki, różnokolorowe kredki świecowe i ołówkowe, kartki bloku rysunkowego.

Tekst bajki *Sprawiedliwy podział*

Pewnego pięknego i słonecznego dnia na polanie w lesie zebrały się zwierzęta: łoś, żubr, sarna, zając, sowa i mrówka. Dlaczego przyszły na polanę o tej samej godzinie? Do wszystkich zaproszenie wysłała sójka. Zbliżała się godzina 15.00. Sójka zjawiała się jak zwykle punktualnie. W dziobie trzymała

tajemniczy prostokąt, który lśnił w słońcu. Co to takiego? – zastanawiało się każde ze zwierząt. Wreszcie sójka wylądowała na gałęzi drzewa w takim miejscu, by widzieli ją wszyscy.

– Co przyniosłaś – zapytała mrówka. – Czekoladę – odpowiedziała mrówka. – To wielki przysmak za morzem – dodała. Zwierzęta zaciekawione wpatrywały się nadal w tajemnicze zawiniątko i ze smakiem przełykały ślinę.

– Mam jeden problem – powiedziała sójka. – Zaprosiłam 7 osób, a czekolada ma 6 prostokątów. Co mam teraz zrobić? Jak ją podzielić – zapytała.

Zabrał głos żubr – Jaki masz problem? Jest nas sześcioro. Każdy dostanie po kawałku. Kret się spóźnia, więc nie dostanie czekolady. Trudno, jego strata.

– Trzeba być punktualnym – poparł go łoś.

Sarna zaproponowała, aby każde ze zwierząt dostało po jednym kawałku czekolady, a ostatni kawałek został podzielony na połowę i przeznaczony dla mrówki i kreta, bo oboje na pewno niezbyt lubią czekoladę.

Zając zaproponował ciągnięcie losów. – Kto wylosuje pusty los, nie dostanie czekolady" – powiedział.

I tak zwierzęta zaczęły się kłócić. Kiedy na polanę przyszedł kret – nie słyszał już niczego oprócz krzyków zwierząt.

A jak ty podzieliłbyś czekoladę?

PRZEBIEG ZAJĘĆ

1. Pytania do tekstu:
   - Jakie zwierzęta występują w bajce?
   - Co zaproponował żubr?
   - Jak poczułby się kret, gdyby sójka wybrała propozycję żubra?
   - Jaka była propozycja sarny?
   - Jak poczuła się mrówka, słysząc słowa sarny?
   - Co zaproponował zając?
   - Jak waszym zdaniem poczuły się inne zwierzęta, słysząc jego pomysł?

   (W utrwaleniu stanów emocjonalnych można wykorzystać ilustrację przedstawionych w bajce zwierząt. Dzieci wymieniając bohaterów bajki podchodzą do tablicy i zawieszają ich ilustracje, a następnie symbole przedstawiające stany emocjonalne).

   Nauczyciel proponuje zastanowienie się nad rozwiązaniem problemu, mówiąc: Co możemy zrobić, żeby wszystkie zwierzęta były zadowolone z podziału? Pomóżmy sójce podzielić czekoladę.

2. Praca w grupach.

- Dzielimy dzieci na grupy.
- Rozdajemy kartonowe prostokąty (czekoladę) podzieloną na 6 równych części i nożyczki.
- Dzieci w grupach poszukują rozwiązania problemu sprawiedliwego podziału czekolady.
- Dzielą czekoladę zgodnie z ustaleniami w grupach.
- Przedstawiciele grup prezentują rozwiązania na forum klasy i uzasadniają je.
- Nauczyciel analizuje z dziećmi zaproponowane rozwiązania:
  a) pod kątem kryteriów sprawiedliwości, które przyjęła dana grupa, decydując, że ten a nie inny podział będzie najbardziej sprawiedliwy; jeżeli dzieci potrafią już dość sprawnie czytać, WSZYSTKIE kryteria, które pojawiają się w przedstawianych przez dzieci uzasadnieniach, nauczyciel zapisuje na planszy lub tablicy;
  b) pod kątem rodzących się uczuć: może się okazać, że uczucia wystąpiły w roli kryteriów sprawiedliwego podziału;
  c) pod kątem porządku logicznego kryteriów: czy wystarczające jest pojedyncze kryterium, czy dopiero łączne zastosowanie dwóch (np. kryterium ilościowego i kryterium zadowolenia) lub nawet więcej.
    1) Wspólnie wybieramy jedno rozwiązanie sprawiedliwego podziału przez tajne głosowanie (uczniowie przygotowują plakaty, na których nanoszą propozycje sprawiedliwego podziału). Każdy z uczniów otrzymuje kartkę, na której pisze numer plakatu – lub symbol plakatu, w przypadku dzieci w klasie pierwszej – i wrzuca kartkę do przygotowanej skrzynki. Nauczyciel liczy głosy.
    2) Wybrana grupa jeszcze raz omawia swój sprawiedliwy podział. Zastanawiamy się z uczniami, dlaczego ten podział jest sprawiedliwy i jakie rodzi uczucia.
      – Czy zawsze, kiedy jakaś decyzja o podziale budzi we mnie nieprzyjemne uczucia, to oznacza, że ta decyzja i ten podział są niesprawiedliwe?

Przed pracą w grupach można wprowadzić inne ćwiczenia pomagające dzieciom wykonać zadanie sprawiedliwego podziału czekolady. Poniżej propozycje ćwiczeń (za: Irena Koźmińska, Elżbieta Olszewska, *Z dzieckiem w świat wartości*, Świat Książki, Warszawa 2007, s. 147-148).

Zapałki i kredki

Rozdajemy kilkorgu dzieciom zapałki. Pytamy, czy są zadowolone.

Następnie rozdajemy różne, kolorowe kredki. Pytamy: Czy taki podział jest dla dzieci sprawiedliwy? Czy każde dziecko jest zadowolone? A może ktoś chciałby mieć kredkę w innym kolorze?

Czy „sprawiedliwie” znaczy „tyle samo”?

Rozdajemy kartki i prosimy, by dzieci w ciągu kilku minut narysowały jak najładniejszy zimowy obrazek. Wieszamy rysunki i każdy oceniamy, stawiając tę samą ocenę.

Pytamy*:* Czy ta ocena była sprawiedliwa?

Konkurs kwadratów

Urządzamy krótki konkurs. Prosimy, by dzieci jak najszybciej narysowały 10 kwadratów. Zwycięzcą ogłaszamy wybrane dziecko, np. to, które narysowało największe kwadraty, najmniejsze lub narysowało je flamastrem albo były one najbardziej kolorowe. Podajemy jakiekolwiek uzasadnienie swojego wyboru.

- Czy wynik konkursu jest sprawiedliwy?
- Dlaczego według ciebie jest sprawiedliwy?
- Dlaczego według ciebie wynik konkursu jest niesprawiedliwy?

Co to znaczy być dobrą koleżanką, dobrym kolegą – scenariusz zajęć w klasie 2

Wanda Strzelec

Wartości: WSPÓŁDZIAŁANIE, RÓWNOŚĆ, EMPATIA, ŻYCZLIWOŚĆ, KOLEŻEŃSTWO

Cele ogólne

Uczeń:

- wzmacnia więzi koleżeńskie w klasie;
- zastanawia się, na czym polega koleżeństwo;
- kształtuje postawy prospołeczne.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- zna słownictwo określające cechy charakteru i zachowania;
- wymienia cechy dobrego kolegi;
- zgodnie współdziała z kolegami w grupie.

Odniesienie do podstawy programowej

Edukacja społeczna. Uczeń: 1) odróżnia, co jest dobre, a co złe w kontaktach z rówieśnikami i dorosłymi; 2) [...] stara się być sprawiedliwym i prawdomównym, nie krzywdzi innych, pomaga słabszym i potrzebującym; 4) współpracuje z innymi w zabawie, w nauce szkolnej i w sytuacjach życiowych [...]; 6) zna prawa ucznia i jego obowiązki (w tym zasady bycia dobrym kolegą), respektuje je [...].

Etyka. Uczeń: 1) rozumie, że ludzie mają równe prawa, niezależnie od tego, gdzie się urodzili, jak wyglądają, jaką religię wyznają, jaki mają status materialny [...]. 2) zastanawia się nad tym, na co ma wpływ, na czym mu zależy, [...]; stara się nieść pomoc potrzebującym.

Formy pracy

Praca z klasą, praca indywidualna, praca w grupach.

Metody i techniki

Metody: rozmowa, praca z tekstem, gra dydaktyczna.

Materiały dydaktyczne

Tekst (list Zosi), makulatura z wizerunkami twarzy dzieci, kolorowe serduszka.

PRZEBIEG ZAJĘĆ

1. Odczytanie tekstu:

   Do naszej klasy 2a Pani przyprowadziła nową koleżankę i poprosiła, aby się nią zaopiekować. Wszystkie dziewczynki od razu chciały się „Nową" zaopiekować. Pani posadziła ją obok Asi w pierwszej ławce. Ola musiała przesiąść się do Kasi. Nie bardzo podobało się to Oli. Zosia, bo tak miała na imię „Nowa" była niższa od swoich rówieśniczek. Buzię miała rumianą i piegowatą. Była uczesana w dwa śmieszne kucyki. Była nieśmiała i małomówna. Na lekcji wychowania fizycznego okazało się, że jest mało sprawna. Dziewczynki przestały ją wybierać do swoich zespołów. Po lekcjach spieszyła się do domu, bo musiała opiekować się młodszą siostrą. Na przerwach stała obok bawiących się dziewczynek. Koleżanki szeptały o niej: gapa, niezdara, piegus …

   – Jak myślisz, jak się czuła Zosia?

2. Rozmowa nauczyciela z dziećmi na temat zachowania się koleżanek Zosi.

   – Czy dziewczynki były dobrymi koleżankami?

   – Jak myślicie, dlaczego koleżanki Zosi tak się zachowywały?

3. List Zosi do przyjaciółki z poprzedniej szkoły.

   Kochana Aniu!

   Bardzo tęsknię za moją starą szkołą, a za Tobą najbardziej. Jestem w nowej szkole już drugi miesiąc. Nie zaprzyjaźniłam się z żadną dziewczynką. Nazywają mnie gapą, niezdarą i piegusem. Jestem smutna. Bardzo boleśnie odczuwam i przeżywam swoją samotność, myślę, że moja sytuacja jest beznadziejna. Każdego ranka coraz bardziej boję się iść do szkoły. Poradź: co mam zrobić?

   Pozdrawiam Cię serdecznie,

   Zosia

4. Wyszukiwanie z makulatury twarzy, które mogą wskazywać na dobre koleżanki i dobrych kolegów.

   – Czym się kierowaliście przy wybieraniu zdjęć?

5. Rozdanie różnokolorowych serduszek, na których uczniowie wpisują cechy dobrej koleżanki i dobrego kolegi. Omówienie cech dobrego kolegi – podsumowanie: promyczkowe uszeregowanie.

6. Odgrywanie scenek dramowych według przydzielonych zadań. Tematyka scenek:

   - Kolega źle napisał zadanie domowe – w jaki sposób zorganizujemy mu pomoc?
   - Inne dzieci dokuczają waszej koleżance. Co zrobimy?
   - Kolega leży chory w domu. Jak mu będziemy pomagać?

7. W grupach projektowanie znaczków dobrego kolegi i dobrej koleżanki.

8. Samoocena: Jaką jestem koleżanką? Jakim jestem kolegą?

9. Okazywanie sobie sympatii poprzez uścisk dłoni i uśmiech. Zakończenie zajęć.

Kto jest moim przyjacielem – scenariusz zajęć w klasie 2

Wanda Strzelec

Wartości: WSPÓŁDZIAŁANIE, EMPATIA, ŻYCZLIWOŚĆ, PRZYJAŹŃ

Cele ogólne

Uczeń:

- kształtuje postawy prospołeczne;
- zastanawia się nad pojęciem przyjaźni.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- zna słownictwo określające cechy charakteru i zachowania osoby określonej mianem przyjaciela;
- wymienia cechy przyjaciela;
- zgodnie współdziała z kolegami w grupie.

Odniesienie do podstawy programowej

Edukacja społeczna. Uczeń: 1) odróżnia, co jest dobre, a co złe w kontaktach z rówieśnikami i dorosłymi; 2) [...] stara się być sprawiedliwym i prawdomównym; nie krzywdzi innych, pomaga słabszym i potrzebującym; 4) współpracuje z innymi w zabawie, w nauce szkolnej i w sytuacjach życiowych [...].

Etyka. Uczeń: 6) nawiązuje i pielęgnuje przyjaźnie w miarę swoich możliwości.

Formy pracy

Praca z klasą, praca w grupach.

Metody i techniki

Metody: rozmowa, praca z tekstem, gra dydaktyczna.

Materiały dydaktyczne

Tekst (list Ani), rozsypanka wyrazowa.

PRZEBIEG ZAJĘĆ

1. Iskierkę przyjaźni puszczam w krąg, niech powróci do mych rąk – powitanie w kręgu.

2. Odczytanie listu.

   Kochana Zosiu!

   Jestem Twoją przyjaciółką i bardzo mi smutno, że w klasie, w której się uczysz jest Ci bardzo źle. Ja też bardzo tęsknię za Tobą. Moja ciocia mieszka niedaleko od Twojego domu. Rodzice wybierają się z wizytą do chorej cioci. Niedługo się więc zobaczymy i razem coś wymyślimy.

   Pozdrawiam Cię serdecznie,

   Ania

3. Rozmowa na temat listu.
   - Jak myślicie, czy Ania naprawdę była przyjaciółką Zosi?
   - Kogo nazywamy przyjacielem?
   - Kiedy potrzebujemy przyjaciela?
   - Czy przyjaciół potrzebujemy tylko wtedy, kiedy mamy kłopoty?
   - Dlaczego dobrze jest mieć przyjaciela?

4. Jakie cechy charakteru posiada prawdziwy przyjaciel?

   Uczniowie wymieniają cechy, które nauczyciel zapisuje na tablicy: bezinteresowny, wrażliwy, życzliwy, szczery, serdeczny, troskliwy, dyskretny, koleżeński, można na niego liczyć w każdej sytuacji.

5. Nauczyciel wymienia cechy charakteru, a uczniowie mówią „prawda” lub „fałsz” (lub podnoszą tabliczki z napisem prawda, fałsz):
   - Potrafi się dzielić.
   - Jest złośliwy.
   - Kłamie.
   - Jest troskliwy.
   - Pomaga.

6. Jakiego chciałbyś mieć przyjaciela?

   Odrysowywanie dłoni i wpisywanie cech prawdziwego przyjaciela.

7. Zabawa z gazetą.

   Nauczyciel dzieli uczniów na równoliczne zespoły. Zadaniem każdego zespołu jest przejście po gazecie. Nie wolno zejść z gazety. Po przejściu wszystkich uczestników, nauczyciel składa gazetę na

połowę. Dzieci mogą sobie pomagać. Każda osoba, gdy prawidłowo przejdzie otrzymuje 1 punkt. Wygrywa ta drużyna, która zdobędzie więcej punktów.

8. Układanie przysłów z rozsypanki wyrazowej – praca w tych samych zespołach. Każdy z nich otrzymuje w formie rozsypanki inne przysłowie o przyjaźni, np.:

- Prawdziwych przyjaciół poznajemy w biedzie.
- Co dasz dobremu przyjacielowi, nie zginie.
- Kto znalazł przyjaciela, znalazł skarb.
- Kto przyjaciół nie szanuje, ten siebie rujnuje.
- Kto we wszystkich chce mieć przyjaciół, nie ma żadnego przyjaciela.
- Przyjacielska przysługa nagrody nie potrzebuje.

Rozmowa w grupach na temat ułożonego przysłowia. Każdy zespół ma na koniec zapisać na pasku papieru jedno ułożone przez siebie zdanie o przyjaźni.

9. Na zakończenie dzieci odczytują na forum klasy przysłowia i ułożone przez siebie zdania o przyjaźni. Mogą też krótko opowiedzieć, o czym rozmawiały w grupach. Z pasków można zrobić małą wystawę.

rozdział 15

Ćwiczenia z zakresu edukacji społecznej polonistycznej i etyki

Rozdział 15

Ćwiczenia z zakresu edukacji społecznej, polonistycznej i etyki

Scenariusze ćwiczeń dla klas 1–3

Grażyna Szczepańczyk

ODNIESIENIE DO PODSTAWY PROGRAMOWEJ

Edukacja polonistyczna. Uczeń: 1a) uważnie słucha wypowiedzi i korzysta z przekazywanych informacji; 1b) [...] czyta i rozumie teksty przeznaczone dla dzieci i wyciąga z nich wnioski; 3) tworzy wypowiedzi; a) w formie ustnej i pisemnej: kilkuzdaniową wypowiedź, krótkie opowiadanie [...]; 3c) uczestniczy w rozmowach, także inspirowanych literaturą: zadaje pytania, udziela odpowiedzi, prezentuje własne zdanie i formułuje wnioski; poszerza zakres słownictwa i struktur składniowych.

Edukacja społeczna. Uczeń: 1) odróżnia, co jest dobre, a co złe w kontaktach z rówieśnikami i dorosłymi; 2) [...] stara się być sprawiedliwym i prawdomównym, nie krzywdzi innych, pomaga słabszym i potrzebującym; 4) współpracuje z innymi w zabawie, w nauce szkolnej i w sytuacjach życiowych [...].

Etyka. Uczeń: 2) zastanawia się na tym, na co ma wpływ, na czym mu zależy, do czego może dążyć, nie krzywdząc innych [...]; 7) przestrzega reguł obowiązujących w społeczności dziecięcej (grzecznie zwraca się do innych, współpracuje w zabawach i w sytuacjach zadaniowych) [...].

Czy warto wzajemnie się słuchać

Grażyna Szczepańczyk

Wartość: SZACUNEK DLA INNYCH

Cele

Uczeń:

- wyrabia szacunek dla rozmówcy;
- obdarza uwagą wypowiedzi innych osób;
- uzmysławia sobie straty, jakie ponosimy, nie słuchając innych lub rozmawiając wtedy, gdy inni mówią.

Materiały dydaktyczne

Tekst dowolnego opowiadania podzielony na kilka części.

Przebieg zajęć

Nauczyciel wybiera opowiadanie, które będzie podstawą dziecięcej dyskusji. Dzieli je na kilka części i rozdaje dzieciom. Każde z nich ma jeden fragment. Kilkoro dzieci ma te same urywki. Osobiście wykorzystuję tekst NIEBO I PIEKŁO podzielony na cztery części:

Część 1

Pewien człowiek zagadnął kiedyś Boga o niebo i piekło.

– *Chodź, pokażę ci piekło* –– powiedział Bóg i zaprowadził go do sali, w której wielu ludzi siedziało wokół ogromnego kociołka z gulaszem. Wszyscy biesiadnicy wyglądali na wynędzniałych i zrozpaczonych i wydawali się głodni jak wilki.

Część 2

Każdy też trzymał łyżkę, jednak rączka tej łyżki była o wiele dłuższa od ramion biesiadników, toteż żaden z nich nie mógł trafić do swoich ust. Cierpienie wygłodzonych było straszliwe.

Część 3

– *A teraz* – odezwał się Bóg po chwili – *pokażę ci niebo.*

Wkroczyli do drugiej sali, identycznej z pierwszą: był kociołek z gulaszem, byli biesiadnicy i te same łyżki z długachnymi rączkami…. Lecz tutaj wszyscy byli szczęśliwi i dobrze odżywieni.

Część 4

– *Nie rozumiem* – powiedział człowiek. – *skoro obie sale są identyczne, jak to możliwe, że tu każdy tryska radością, gdy tam wszyscy ledwo się trzymają?*

– *Ach, to proste* – odrzekł Bóg, uśmiechając się. – *Tutaj nauczyli się karmić nawzajem.*

Każde dziecko otrzymuje jeden fragment tekstu. Na hasło – *Start!* – wszyscy równocześnie głośno czytają swój tekst. W klasie robi się harmider.

Po skończonym czytaniu wywiązuje się dyskusja:

– O czym było opowiadanie?

– Jaka ważna nauka dla nas płynie z tego opowiadania?

– Co czuło każde z was?

– ……

Okazuje się, że nikt nic nie wie. Nikt nie słyszał, co czytali inni. Niektórzy w hałasie dobrze nie zrozumieli nawet swojego fragmentu.

Teraz warto zaproponować dzieciom powtórne przeczytanie opowiadania, ale po kolei, słuchając siebie nawzajem. Wybrane „jedynki", „dwójki", „trójki" i „czwórki" czytają głośno swoje fragmenty.

Po wysłuchaniu całości warto wrócić do dyskusji:

– Porównaj swoje odczucia podczas pierwszego i drugiego czytania tekstu.

– Jakie wnioski możemy wysnuć dla siebie?

– ……..

Dyskusja może rozwinąć się również w kierunku treści opowiadania.

Kalendarz adwentowy

Grażyna Szczepańczyk

Wartość: REFLEKSJA MORALNA

Inne wartości – w zależności od materiału literackiego (wybranych sentencji).

Cele

Uczeń:

- dostrzega wartości w sentencjach moralnych;
- zastanawia się nad sentencjami moralnymi;
- szuka interesujących sentencji moralnych i złotych myśli jako źródła mądrości życiowych.

Materiały dydaktyczne

- dowolny kalendarz adwentowy, może być gotowy lub zrobiony przez dzieci;
- sentencje, złote myśli zebrane przez dzieci – powinno ich być razem tyle, ile dni w grudniu dzieci będą chodzić do szkoły.

Przebieg zajęć

1 grudnia w klasie w widocznym miejscu zawieszamy z dziećmi kalendarz adwentowy z kieszonkami, po jednej kieszonce na każdy dzień adwentu, aż do świąt. W każdej kieszonce schowana jest kartka z sentencją.

Uśmiech kosztuje znacznie mniej niż elektryczność i daje więcej światła. (przysłowie szkockie)

Uśmiech to bodaj najkrótsza droga do drugiego człowieka. (Henry Saka)

Kto chce, żeby życie uśmiechało się do niego, musi pierwszy uśmiechać się do życia. (John Eugene Smith)

Codziennie w grudniu, aż do świąt, wyjmujemy z dziećmi po jednej sentencji, rozmawiamy na temat jej przesłania i wdrażamy w życie.

Modyfikacją tej zabawy będzie wyszukanie przez dzieci i ich rodziców jednej interesującej sentencji. Jaka to sentencja, należy zachować przed rówieśnikami w tajemnicy. Ustalonego dnia wszyscy przynoszą na złożonych kartkach swoje propozycje i wrzucają do przygotowanej skrzyneczki. Następnie rozkładamy je wspólnie do kieszonek kalendarza i całość zawieszamy w klasie. Potem codziennie, aż do świąt wyjmujemy z dziećmi po jednej sentencji, rozmawiamy na temat jej przesłania i sytuacji życiowych, do których się ona odnosi.

Uwagi

1. Nie wszystkie tzw. złote myśli czy sentencje odnoszą się bezpośrednio do spraw moralnych. Na przykład z zacytowanych trzech tylko druga zachowuje z nimi wyraźny związek. Tego rodzaju formuły, często będące metaforami, stanowią jednak ciekawy materiał do interpretacji. Refleksja etyczno-moralna może wystąpić także w rozmowie na temat sentencji, której przesłanie wydaje się nie mieć charakteru ściśle etycznego.
2. Niektóre sentencje lub aforyzmy zawierają rzadkie lub przestarzałe struktury składniowe lub słownictwo. Jest to okazja, by wszechstronniej poznawać język polski.

Razem czy samemu

Grażyna Szczepańczyk

Wartość: WSPÓŁPRACA

Cele

Uczeń:

- dostrzega korzyści płynące z pracy zespołowej;
- rozróżnia zadania nadające się do pracy zespołowej.

Materiały dydaktyczne

dużo drobnych, różnokolorowych klocków o różnych kształtach, kartoniki z nazwami zadań.

Przebieg zajęć

1. Dzielimy dzieci na zespoły. Ich zadaniem jest posegregowanie wielu drobnych, różnokolorowych klocków o różnych kształtach na zestawy identycznych klocków. Jeden zestaw dostaje jedno dziecko w zespole, drugi taki sam komplet klocków dostaje pozostała część grupy. Wszyscy biorą się do pracy i segregują klocki. Jaki jest zawsze efekt tej pracy? Oczywiście grupa szybciej wykonuje to zadanie, szybciej porządkuje całość.

2. Dyskusja
   - Co czuła osoba, która swoje zadanie wykonywała sama?
   - Jak wyglądała praca w zespole?
   - Na co dzieci, które wcześniej skończyły pracę, mogły przeznaczyć wolny czas?
   - Kiedy w życiu są takie sytuacje, że warto coś zrobić w zespole?
   - Czy są takie zadania, które wolelibyście wykonywać pojedynczo, a nie zespołowo?

   Dzieci dostają kartoniki z nazwami zadań. Jeżeli nie umieją sprawnie czytać, nauczyciel pomaga i ćwiczenie wykonuje się wspólnie, posługując się jednym zestawem kartoników. Jeżeli umieją czytać, można im zaproponować pracę indywidualną. Po jednej stronie dzieci układają nazwy tych zadań, które wolałyby wykonać zespołowo, po drugiej te, które wolałyby wykonać pojedynczo, przy czym niektóre czynności mogą znaleźć się pośrodku. Dzieci wyrażają swoje preferencje.
   Zadania powinny być zróżnicowane. Podczas omawiania układów kartoników powstałych w wyniku pracy indywidualnej dzieci mogą je przemieszczać. Mogą zgłaszać nowe przykłady.

   Przykłady zadań: zbudować samochodzik z klocków lego; uporządkować klasę; narysować, co się chce; zebrać jak najwięcej pomysłów, gdzie można by pojechać na szkolną wycieczkę; opowiedzieć albo napisać o tym, jakie ma się największe marzenie; zbudować na plaży zamek z piasku.

rozdział 16

Edukacja przyrodnicza i etyka

Rozdział 16

Edukacja przyrodnicza i etyka

Co się dzieje zimą w lesie – scenariusz zajęć w klasach 1–3

Barbara Papierz, Bogusława Rajska

Wartości: UCZCIWOŚĆ, ODPOWIEDZIALNOŚĆ ZA PRZYRODĘ I ZA SIEBIE, SZACUNEK

CEL OGÓLNY

Uczeń:

- rozpoznaje zagrożenia dla środowiska przyrodniczego ze strony człowieka (kłusownictwo);
- poszerza wiedzę na temat życia zwierząt w ekosystemie leśnym oraz poszerza zasób pojęć z tej dziedziny.

CELE SZCZEGÓŁOWE

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia takie, jak: wnyki, sidła, kłusownik, potrzaski, tropy, ślady;
- rozszyfrowuje ciekawostki dotyczące życia zwierząt leśnych;
- określa, co czuje zwierzę złapane w sidła;
- posługuje się sądami wartościującymi, dotyczącymi zachowań ludzi w stosunku do zwierząt;
- odróżnia dobre i złe zachowania ludzi wobec zwierząt, np. podstęp;
- uzasadnia twierdzenia, udzielając odpowiedzi na pytanie, czy wolno zabijać zwierzęta;
- przewiduje skutki na podstawie posiadanej wiedzy, np. kłusownictwa.

ODNIESIENIE DO PODSTAWY PROGRAMOWEJ

Edukacja przyrodnicza. Uczeń: 2) opisuje życie w wybranych ekosystemach: w lesie, ogrodzie, parku, na łące i w zbiornikach wodnych; [...] wie, jaki pożytek przynoszą zwierzęta środowisku, i podaje proste przykłady; 6) [...] wie, jakie zniszczenia w przyrodzie powoduje człowiek (wypalanie łąk, zaśmiecanie lasów, nadmierny hałas, kłusownictwo); chroni przyrodę: nie śmieci, szanuje rośliny, zachowuje ciszę, pomaga zwierzętom.

Etyka. Uczeń: 8) wie, że jest częścią przyrody, chroni ją i szanuje; nie niszczy swojego otoczenia.

FORMY PRACY

Praca w grupach, indywidualna, zbiorowa.

METODY PRACY

Podające, np. opowiadanie, objaśnienie; problemowe – aktywizujące, np. gry dydaktyczne, dyskusja dydaktyczna, inscenizacja.

MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

Słownik języka polskiego, 4 szarfy w różnych kolorach, rysunki stóp w 4 kolorach, rysunki tropów zwierząt: lis, dzik, sarna, zając; puzzle z tropów zwierząt, ilustracje: wnyki, potrzask, pułapki, kłusownik, sarna, wilk; informacje o zwierzętach; karty pracy dla 4 grup; albumy, atlasy, plansze, fotografie zwierząt, płyta CD z muzyką, plansze z ilustracjami: sosna, sarna (materiały projektu *Umysły przyszłości*.

CZAS TRWANIA ZAJĘĆ

4 godz.

PRZEBIEG ZAJĘĆ

1. Wprowadzenie – uczniowie słuchają opowiadania czytanego przez ucznia lub nauczyciela.

   Pewnego zimowego dnia, gdy długo oczekiwany śnieg dokładnie przykrył ziemię, uczniowie klasy pierwszej (drugiej lub trzeciej) wybrali się na wycieczkę. Była to przedświąteczna niespodzianka przygotowana przez ich rodziców i wychowawczynię. Gdy dzieci znalazły się przed uroczym domkiem w środku lasu, powitał ich leśniczy. Po krótkim przypomnieniu zasad zachowania się w lesie, poprowadził uczniów w leśne ostępy. Leśniczy wyjaśnił im, jak można odgadnąć, które ze zwierząt zostawiło znak rozpoznawczy. Napotkali na śniegu tropy i ślady saren, lisów i zajęcy.

2. *Tropy na śniegu* – zabawa tropiąca

   W zależności od pogody zabawa może odbyć się na zewnątrz szkoły, np. na boisku, w sali gimnastycznej lub na terenie szkoły.

   Nauczyciel objaśnia pojęcia: „tropy” i „ślady”.

   Dzieli uczniów na grupy (4 kolory stóp).

   Każda grupa układa trop jednego zwierzęcia z elementów (puzzle).

   Następnie grupy podążają drogą wytyczoną stopami w określonym kolorze.

   Na końcu drogi odnajdują karty pracy zawierające zaszyfrowane informacje o tropionym zwierzęciu.

   Uczniowie wykonują zadania na kartach pracy.

   Grupy przedstawiają wyniki swoich prac, dzielą się informacjami na temat „swojego” zwierzęcia.

Na zakończenie zabawy nauczyciel objaśnia dzieciom różnicę między tropami a śladami zwierząt: tropy to odciski ich kończyn pozostawione na podłożu, np. na śniegu, a ślady to ich żerowiska, nory, miejsca walk, odchody itp.

Uczniowie słuchają drugiej części opowiadania. Nauczyciel wyjaśnia znaczenie wyrażenia „dukt leśny": to specjalnie niezalesiony pas, służący do podziału lasu na odrębnie terytorialnie obszary. Leśniczy mówi, że tropy niektórych zwierząt jest bardzo trudno odnaleźć. Prosi dzieci, aby zeszły z leśnego duktu i poszukały śladów, które zostawiły zwierzęta. Jeden z uczniów znajduje między drzewami kawałki zaplątanej linki. Leśniczy wyjaśnia, że jest to pułapka zastawiona przez kłusowników. Dodaje też, że często znajduje w lesie wnyki, sidła i potrzaski.

3. Dalsze poznawanie słownictwa dotyczącego tematu zajęć:

- klasa pierwsza: uczniowie dobierają określenia do obrazków przedstawiających wnyki, sidła, kłusownika potrzaski;
- klasa druga: uczniowie dobierają definicje do określeń;
- klasa trzecia: każda z grup uczniów podaje metodą *101 definicji* określenia pojęć „kłusownik", „pułapki", „sidła", „wnyki", „potrzaski".

4. *Wpadłem we wnyki* – zabawa z ilustracjami tropów zwierząt (załączniki)

Uczeń udaje, że wpadł we wnyki (stawia nogę na ilustracji przedstawiającej wnyki).

- klasa pierwsza: swobodne wypowiedzi uczniów;
- klasa druga i trzecia: dzieci zapisują na małych karteczkach, co czuje i co myśli zwierzę, które wpadło we wnyki. Odczytują treść swoich notatek.

Uczeń, który się wciela w rolę zwierzęcia, mówi o swoich odczuciach:

- Co czuje? – kładzie rękę na sercu.
- Co myśli? – kładzie rękę na głowie.

Zakamarek etyczny

5. Zabawa *Zaproszenie do Fajnych Rzeczy*

Na podłodze rozrzucone są kolorowe karteczki (jest ich więcej niż uczniów), które zawierają ciekawe zaproszenia (napisane lub narysowane), np.: pójście na lody, oglądanie filmu, udział w grze w piłkę, kupienie w biurze podróży wyjazdu nad morze itd. Karteczki mogą się powtarzać. Gdy dzieci słyszą podkład muzyczny, chodzą i oglądają karteczki z oznaczonymi celami. Kiedy muzyka ucichnie – wybierają sobie jedną karteczkę jako swój ulubiony cel i siadają na niej. Mogą na jednej usiąść we dwójkę. Nauczyciel stwarza taką atmosferę, żeby z zaangażowaniem wybierały jeden ulubiony cel. Następnie uczniowie wyobrażają sobie, jak realizują ten cel. Nauczyciel prosi o odwrócenie karteczek i przeczytanie informacji o dalszych przygodach, jakie przeżyją podczas

realizacji celów. Dzieci odwracają je i znajdują tam „wnyki”: np. pan lodziarz sprzedaje lody uszyte z materiału, wyjazd nad morze biuro turystyczne przewidziało z dojazdem na hulajnodze, gra w piłkę zrobioną ze skały itd.

Zabawa wg pomysłu K. Kuczyńskiej

6. Dyskusja na temat zabawy:

- Kto jest zadowolony ze swojej „przygody”?
- Czy cele mogły zostać zrealizowane?
- Czy wszystkie przygody miały coś ze sobą wspólnego?
- Jak się czują uczniowie, czy są wdzięczni za *Zaproszenia do Fajnych Rzeczy*?
- Czy można powiedzieć, że nabrali się na podstęp?
- Na czym polega podstęp?

Teraz dzieci mogą stworzyć wspólną definicję podstępu, zrobić mapę myśli.

Następnie nauczyciel pokazuje uczniom kłusownicze rekwizyty i pyta:

- Czy kłusowanie jest podstępem?
- Czego zwierzęta spodziewają się w miejscach, w których znajdują się rekwizyty kłusowników?
- Czym się różnią podstępy z *Zaproszeń do Fajnych Rzeczy* od podstępów, jakie stosują kłusownicy?
- Które są gorsze?

To pytanie powinno sprowokować dzieci do porównania okrucieństwa w obu przypadkach.

Nauczyciel wyjaśnia uczniom, że podstępy występujące w zabawie *Zaproszenie do Fajnych Rzeczy* przygotował on sam, przy czym zadbał, żeby nie były one niebezpieczne ani nieprzyjemnie, w odróżnieniu od używanych przez kłusowników.

Uwaga! Można poruszyć problem, czy zwierzęta są podstępne, dając przykłady określeń: „chytry lisek” lub „złośliwy kot”? Rozmowa albo osobna lekcja z wykorzystaniem filmów przyrodniczych powinny zawierać informację, że drapieżniki polują na swoje ofiary, bo jest to ich naturalny sposób zdobywania pokarmu. Kłusownik nie musi tego robić.

7. Dyskusja kierowana**:**

Ma na celu kontynuowanie tematu i utrwalenie przekonania, że kłusownictwo to podstęp, i oznacza łamanie reguł.

Nauczyciel zadaje uczniom pytania:

- Jak sądzicie, czy polowanie na zwierzęta jest konieczne (np. w celu regulowania populacji)?
- Człowiek musi polować na zwierzęta. Dlaczego więc kłusownictwo jest zakazane (nie chodzi tylko o indywidualne cierpienie zwierząt, ale także o bezpieczną reprodukcję gatunków)?

- Jakie są skutki nielegalnego polowania na zwierzęta?
- Jakie cele stawiają sobie ludzie, krzywdząc zwierzęta poprzez kłusownictwo?

Rozmowa na temat zgromadzonych przedmiotów znajdujących się w klasie lub przedstawionych na zdjęciach: poroże, skóra, przedmioty wykonane ze zwierząt, takie jak popielniczka, etui.

- Czy używając tych przedmiotów, przyczyniamy się do śmierci zwierząt?
- Jakie wartości bierzemy pod uwagę, wyrażając sprzeciw wobec krzywdzenia zwierząt?
- Jakie polowanie jest aprobowane przez wszystkich, np. „polowanie" z aparatem fotograficznym?

8. Zabawy ruchowe:

- *Skok kicającego zająca***.** Jedno dziecko siedzi na krześle i ma zamknięte oczy. Inne jest zającem i porusza się na czworakach wokół niego. Dziecko siedzące ma policzyć, ile skoków wykonał zając. Gdy odgadnie prawidłowo, inne dziecko zajmuje jego miejsce.
- *Sznurowanie***.** Zadaniem uczniów jest przejście na czworakach wzorowane na sposobie poruszania się lisa. Uczeń powinien ustawić ręce i nogi w jednej linii, jedna za drugą: lewa ręka musi być ustawiona przed prawą i lewa noga przed prawą. Następnie uczeń przesuwa prawą rękę do przodu a na jej miejsce stawia lewą nogę. Później rusza lewą ręką do przodu a na jej miejsce stawia prawą nogę. (Ćwiczenie jest trudne, ale zaproponujmy je dzieciom, może niektórym uda się je wykonać.)

9. Podsumowanie i zakończenie zajęć

Zabawa ruchowa *Quiz – prawda i fałsz.* Uczniowie słuchają informacji o zwierzętach. Jeśli zdanie jest prawdziwe, dzieci biegną do ilustracji przedstawiającej sarnę. Jeśli stwierdzenie jest fałszywe, dzieci biegną do ilustracji przedstawiającej sosnę.

Załącznik 1. Tropy na śniegu

Źródło: http://www.bezogrodek.com/2016/01/slady-zwierzat-na-sniegu.html

Załącznik 2. Zaszyfrowane nazwy zwierząt

ABLABIABSAB

SIZSIASIJSIĄSICSI

MUSMUAMURMUNMUAMU

TARDTARZTARITARKTAR

Załącznik 3. Ciekawostki o zwierzętach

Dzik

- Mieszka w lasach liściastych i mieszanych.
- Wszystko mu smakuje, jest wszystkożerny i niewybredny. Bardzo lubi żołędzie, orzechy, jagody i inne owoce leśne, trawy i korzonki. Je też poczwarki, larwy, drobne gryzonie czy żaby. Uwielbia żerować na polach ziemniaków, kukurydzy i innych zbóż.
- Samiec dzika to odyniec, samica – locha, a młode dziki – warchlaki.
- Warchlaki mają sierść w podłużne jasne paski. To ich kamuflaż.
- Pysk dzika to ryj.
- Dziki są pożyteczne, bo pomagają utrzymać las w czystości (jedzą padlinę).

Sarna

- Sarna żywi się zielonymi częściami różnych roślin, przeważnie trawami, ziołami, liśćmi oraz pączkami drzew. Lubi także pędy malin, jeżyn, dzikich róż, żołędzie, orzeszki bukowe, grzyby oraz dojrzewające kłosy zbóż.
- Samiec sarny to kozioł, samica – koza, a młode sarenki – koźlęta. Zależnie od pory roku sarna może wyglądać inaczej. Sarny maja rudobrązową sierść. Jesienią sierść staje się bardziej szarobrązowa.
- Koźlęta są złotobrązowe z białawymi plamkami. Taki kamuflaż pozwala im skuteczniej ukryć się przed drapieżnikami.

- Sarna jest wspaniałym skoczkiem. Jej skoki, gdy pokonuje wysokie przeszkody, mogą mieć kilka metrów długości. Jest więc doskonałym skoczkiem wzwyż i w dal.

Lis

- Lisy to drapieżniki. Polują głównie na myszy, zające i króliki. Często jedzą ptaki, ich jaja, żaby, jaszczurki, a nawet malutkie sarenki. Zakradają się po kury do kurników. Lubią też jagody i owoce z sadów.
- Mają długi tułów, krótkie nogi i puszysty ogon, bardzo dobry słuch i węch.
- Mieszkają w norach, nawet 3 m pod ziemią.
- Lis chodzi jak modelka, stawia łapy w równych odstępach. Mówi się, że sznuruje, bo idzie równo jak po sznurku.
- Lis jest przebiegły i sprytny. Skrada się ostrożnie i wytrwale czatuje na zdobycz – stąd powiedzenie o człowieku: chytry jak lis.

Zając

- Zając ma długie uszy i duże, wypukłe oczy. Jego tylne nogi są dłuższe od przednich.
- Futro zająca ma żółtoszary kolor, co pomaga mu się ukryć. W zimie staje się jaśniejsze i gęstsze niż w lecie.
- Ogon zająca to omyk, uszy – słuchy, nogi – skoki.
- W razie niebezpieczeństwa rzuca się do ucieczki. Dzięki długim tylnym nogom wykonuje kilkumetrowe susy, poruszając się z prędkością nawet do 80 kilometrów na godzinę.
- Nie kopie nor, lecz płytkie zagłębienia w ziemi, tzw. kotlinki.
- Jest roślinożerny. Zimą obgryza korę krzewów i drzew liściastych.
- Nie boi się wody, chociaż woli suche tereny. Potrafi przepłynąć wpław rzekę i przejść po kruchym lodzie.
- Rozgląda się dookoła, nie odwracając głowy, bo ma szeroko rozstawione oczy. Dzięki temu nawet w czasie odpoczynku nie zdradza go żaden ruch.

Załącznik 4. Pułapki

Wnyki (sidła) to pętle ze sznurka, drutu używane przez kłusowników do chwytania zwierzyny.

Sidła to pętle, np. z włosia, sznurka lub drutu, wykorzystywane dawniej do łowienia ptactwa i drobnych drapieżników. Obecnie używanie sideł jest zabronione, uznane za kłusownictwo.

Potrzask to pułapka do chwytania zwierząt w postaci automatycznie zatrzaskujących się szczęk; paść.

Kłusownik to człowiek**,** który chwyta lub zabija zwierzęta z naruszeniem obowiązującego prawa: bez wymaganych uprawnień, w niedozwolony prawem sposób, a także w niedozwolonym czasie lub miejscu.

Łowiectwo

Człowiek jest częścią przyrody, a łowiectwo jego najbardziej pierwotnym i naturalnym zajęciem. Celem łowiectwa jest ochrona zwierząt i działanie w kierunku zachowania różnorodności gatunków zwierząt oraz gospodarowanie populacjami zwierząt łownych, ochrona i kształtowanie środowiska przyrodniczego na rzecz poprawy warunków bytowania zwierzyny, a także uzyskiwanie możliwie wysokiej kondycji osobniczej i jakości trofeów oraz właściwej liczebności populacji poszczególnych gatunków zwierzyny przy zachowaniu równowagi środowiska przyrodniczego.

Wskazuje się również, że w ujęciu pozaprawnym *łowiectwo jest szczególną dziedziną życia społecznego, harmonijnie łączącą ochronę ojczystej przyrody z wykonywaniem polowania, walor kulturalno-obyczajowy i rekreacyjny, wartości wychowawcze i gospodarcze...*[38].

Prawo zapewnia ochronę zarówno zwierząt dzikich, jak i domowych. Podstawowym aktem prawnym chroniącym zwierzęta dzikie jest ustawa *Prawo łowieckie*. Według przepisów tej ustawy zwierzęta dzikie to gatunki nieudomowione, dzikie ssaki i ptaki żyjące w środowisku naturalnym, będącym przedmiotem polowania wykonywanego przez człowieka.

Encyklopedia PWN definiuje zwierzynę jako *dziko żyjące zwierzęta, przedmiot polowań i gospodarki łowieckiej w Polsce, dokonując jednocześnie podziału na zwierzynę grubą i drobną*[39].

Ponieważ zachowanie człowieka może godzić w świat zwierzęcy, zostały wprowadzone środki ich ochrony. Środki te polegają na nałożeniu odpowiedzialności karnej na człowieka za określone jego zachowania. Do jakich zachowań człowiek nie powinien się dopuścić, określają przepisy zawarte w art. 51–54 ustawy *Prawo łowieckie*. Zgodnie z tymi przepisami odpowiedzialności karnej podlega w szczególności ten, kto:

- wybiera jaja, pisklęta, niszczy gniazda ptaków łownych lub niszczy ich lęgowiska,
- przetrzymuje zwierzynę bez odpowiedniego zezwolenia;
- niszczy nory i legowiska zwierząt łownych;

[38] Uchwała Naczelnej Rady Łowieckiej z dnia 6 czerwca 1992 r.
[39] Encyklopedia PWN, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995 r..

- niszczy urządzenia łowieckie, wybiera karmę lub sól z lizawek;
- poluje, nie posiadając przy sobie wymaganych dokumentów.

Popełnienie któregokolwiek z wymienionych czynów jest wykroczeniem, za które została przewidziana kara grzywny.

Załącznik 5. Zaproszenie do Fajnych Rzeczy

Pójście na lody.	Lodziarz sprzedaje lody uszyte z materiału.
Oglądanie filmu.	Film nieudźwiękowiony.
Udział w turnieju piłki nożnej.	Gra w piłkę ze skały.
Wyjazd z biura podróży nad Morze Bałtyckie.	Wyjazd nad morze biuro turystyczne zorganizowało z dojazdem na hulajnodze.
Wyjazd do Legolandu.	Legoland to miniwystawa klocków w galerii handlowej.
Wycieczka nad jezioro.	W jeziorze nie ma wody.
Wycieczka rowerowa.	Do dyspozycji są rowerki trójkołowe dla małych dzieci.
Wycieczka do wesołego miasteczka.	Wejście dla osób powyżej 25 lat.

Załącznik 6. Quiz – TAK czy NIE

1.	Sarny to żony jeleni.	**NIE**
2.	Koźlęta sarny są złotobrązowe z białawymi plamkami.	**TAK**
3.	Dzik to dzika świnia.	**TAK**
4.	Dziki nie jedzą mięsa.	**NIE**
5.	Młode dzika to warchlaki.	**TAK**
6.	Dzik ma kitę.	**NIE**
7.	Lis umie sznurować.	**TAK**
8.	Lisy mieszkają pod ziemią.	**TAK**
9.	Lisy jedzą jagody.	**TAK**
10.	Zając ma omyk.	**TAK**
11.	Zając jest szkodnikiem.	**TAK**
12.	Nogi zająca to tropy.	**NIE/SKOKI**
13.	Ślady to odciski kończyn pozostawione na podłożu.	**NIE/TROPY**

Bibliografia

- Brudnik E., Moszyńska A., Owczarska B., (2000), *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie. Przewodnik po metodach aktywizujących,* Kielce: Zakład Wydawniczy SFS.
- Erkert A., (1999), *Dzieci potrzebują ciszy*, Kielce: Jedność, s. 25.
- Wilamowska M. *Ssaki lasów i łąk*, Warszawa: MULTICO Oficyna Wydawnicza.
- http://umysly.edukacyjni.pl/pl/materialy_dydaktyczne
- http://pl.wikipedia.org/wiki/%C5%81owiectwo

Znam i troszczę się – scenariusz zajęć w klasie 3

Barbara Papierz, Bogusława Rajska

Wartości: JEDNOŚĆ, WOLNOŚĆ, ODPOWIEDZIALNOŚĆ, WSPÓŁDZIAŁANIE, SZACUNEK

Cel główny

Uczeń:

- poznaje zagrożenia dla środowiska przyrodniczego ze strony człowieka;
- rozumie, że jest częścią przyrody, chroni ją i szanuje, nie niszczy swojego otoczenia.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- rozwiązuje zagadki i rebusy dotyczące nazw leśnych zwierząt;
- wykonuje plakaty dotyczące życia zwierząt: wilka, bobra, lisa i zająca;
- wymienia właściwe zasady zachowania się w lesie;
- wyjaśnia, na czym polega stereotypowe myślenie;
- wypowiada się na temat życia zwierząt;
- dostrzega związek między wiedzą o życiu zwierząt a właściwym postępowaniem wobec nich (zasady właściwego zachowania się w lesie).

Odniesienie do podstawy programowej

Edukacja przyrodnicza. Uczeń: 2) opisuje życie w wybranych ekosystemach: w lesie, ogrodzie, parku, na łące i w zbiornikach wodnych; [...] wie, jaki pożytek przynoszą zwierzęta środowisku, i podaje proste przykłady; 6) podejmuje działania na rzecz ochrony przyrody w swoim środowisku; [...] wie, jakie zniszczenia w przyrodzie powoduje człowiek (wypalanie łąk, zaśmiecanie lasów, nadmierny hałas, kłusownictwo); chroni przyrodę: nie śmieci, szanuje rośliny, zachowuje ciszę, pomaga zwierzętom.

Etyka. Uczeń: 8) wie, że jest częścią przyrody, chroni ją i szanuje; nie niszczy swojego otoczenia.

Metody pracy

Podające (objaśnienie), problemowe – aktywizujące (gry dydaktyczne, dyskusja dydaktyczna, wędrujące plakaty).

Pomoce dydaktyczne

Ilustracje zwierząt, rysunki, zagadki, rebusy, wykreślanki, arkusze papieru, mazaki, kredki, klej.

CZAS ZAJĘĆ

3 godz.

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. Na początku zajęć zadaniem uczniów jest rozwiązanie zagadek i rebusów o zwierzętach (Załącznik 1 i 2). Każdy uczeń dostaje jedną zagadkę lub rebus. Odgadnięte nazwy umożliwią później dokonanie podziału na 4 grupy. Następnie uczniowie wyszukują nazwy tych zwierząt w wykreślance (Załącznik 3).

   Zakamarek etyczny

   Nauczyciel z dziećmi porównują wycieczkę do lasu, który jest domem zwierząt, do wizyty u cioci/wujka, koleżanki/kolegi. Nauczyciel podkreśla, że należy przestrzegać zasad obowiązujących w domu gospodarza, podaje przykłady:

   - Bóbr, wilk, lis, orzeł – te zwierzęta, nie są tylko bohaterami bajek. Żyją wśród nas i oczekują specjalnego traktowania. Często wchodzimy na terytorium zwierząt, do ich domu, więc nas też obowiązują pewne zasady (przestrzeganie granic).
   - *Wiedza to odpowiedzialność, ignorancja prowadzi do zła*. Nauczyciel rozmawia z dziećmi, nawiązując do hasła powieszonego na tablicy. Wyjaśnia słowo ignorancja (niewiedza). Podaje przykłady zwyczajów innych narodów, np.:
     - w Mongolii za brak szacunku uważa się nadepnięcie przez gościa na próg domu lub jurty;
     - w krajach azjatyckich bekanie jest oznaką, że komuś smakował posiłek;
     - w Japonii niedozwolone jest smarkanie w pomieszczeniu, gdzie oprócz nas są jeszcze inni ludzie, gdyż świadczy to o naszym braku dobrych manier i szacunku dla innych;
     - w Bułgarii skinienie głową na tak, oznacza nie, natomiast przeczące kiwanie głową to w języku Bułgarów przytakiwanie.
   - Nauczyciel podaje przykłady dotyczące zwierząt:
     - ludzie nie jedzą trujących grzybów, jednak nie należy ich niszczyć, bo są one pożywieniem niektórych zwierząt, np. jeży;
     - kiedy spotykamy samotne ludzkie dziecko, to zajmujemy się nim, natomiast nigdy nie zabieramy z lasu małego zwierzęcia, np. ptaków, gdyż w pobliżu mogła schować się jego matka, która może także nas zaatakować. Jeżeli zwierzę jest ranne informujemy o tym odpowiednie służby leśne.

2. Obalamy stereotypy na temat zachowań zwierząt, np. wilk zjada ludzi – bajka *Czerwony Kapturek*. Stereotyp – uproszczony obraz kogoś lub czegoś, zwykle oparty na częściowo fałszywych sądach, funkcjonujący w świadomości społecznej i niełatwo się zmieniający[40].

Ludzie próbowali opisać zwierzęta i zrozumieć ich zachowania, przypisując im ludzkie cechy, nie zawsze właściwie. W ten sposób powstały stereotypy, trudne do wykorzenienia przekonania, które wpływają na nasze postawy wobec ludzi i zwierząt, decydujące o formułowaniu trwałych, często krzywdzących sądów. Nierzadko przekonania te utrwalane są już w dzieciństwie. Bajki i dobranocki dla najmłodszych, choć niejednokrotnie piękne i wzbogacające wyobraźnię, dostarczają dzieciom sporej dawki niesłusznych sądów, które wpływają na ich wyobrażenia o świecie. Jednym z błędów jest infantylizacja oraz personifikacja zwierząt, czyli przypisywanie zwierzętom ludzkich cech. Nauczyciel może odnieść się tu do treści zagadek. Podaje przykłady stereotypów:

- Nietoperze żywią się krwią…

  Nietoperze kojarzone są z bezwzględnymi, żądnymi krwi, tajemniczymi stworzeniami. Lecz jedynie 3 gatunki z Ameryki Południowej spośród niemal 1000 opisanych odżywia się krwią innych ssaków. Większość z nich żywi się owadami, roślinami i dojrzałymi owocami.

- Wilki odżywiają się ludzkim mięsem…

  Przekonanie to wynika z przedstawiania w bajkach wilka jako ludożercy – *Czerwony Kapturek*. Używa się takich powiedzeń, jak: *zły jak wilk*, *głodny jak stado wilków*. Wilki odżywiają się ssakami, zjadają jaja ptasie i jagody. Swoje legowiska urządzają w najbardziej niedostępnych miejscach, z dala od siedzib ludzkich.

- Sowa jest mądra…

  Według dr Louis Lefebvre z McGill University w Montrealu sowa nie tylko nie jest mądra, ale nawet głupsza od innych ptaków. Skąd zatem wziął się mit o mądrości sowy? Prawdopodobnie stąd, że sowy jako jedne z niewielu zwierząt mają oczy ustawione w jednej osi oraz spłaszczoną twarz, która proporcjami przypomina małpią czy ludzką. Spojrzenie sowich oczu wydaje nam się mądre, bo przypomina spojrzenie człowieka.

- Chytry jak lis…

  Używane określenie *chytry jak lis*, to po prostu jego umiejętność radzenia sobie w życiu. Lis jest drapieżnikiem i musi polować na inne zwierzęta, zdobywając w ten sposób pokarm, podobnie polują orzeł czy kot. Polując na zdobycz, potrafi ukryć swoją obecność i wytrwale

[40] http://sjp.pl/stereotyp.

czatować. Jego inteligencja i cierpliwość umożliwiają mu szybkie dostosowanie się do różnych warunków.

3. Praca w 4 grupach (wędrujące grupy i wędrujące plakaty).

Aby wiedzieć, jak zachować się wobec zwierząt, należy dobrze je poznać.

Uczniowie tworzą cztery grupy (wg rozwiązań zagadek i rebusów: bóbr, orzeł, wilk, zając). Zadaniem każdej z nich jest przygotowanie plakatów zawierających informacje o zwierzętach, środowisku ich życia, zagrożeniach według poniższego wyszczególnienia:

- uczniowie wybierają ilustrację i przyklejają (gazety, rysunki) do niej opisy przygotowane przez nauczyciela;
- uczniowie wybierają spośród wielu tylko te informacje, które dotyczą wylosowanego zwierzęcia, jego środowiska – miejsca życia, odżywiania, zagrożeń. Zastanawiają się, co cenią w tych zwierzętach i czego one nas uczą.

Każda grupa wykonuje pracę na kolejnych plakatach. Pierwsza i druga rundka trwają po 10 minut, trzecia i czwarta po 5 minut.

4. Podsumowanie: leśny savoir-vivre – *Poker kryterialny*

Uczniowie grają w pokera kryterialnego, utrwalając właściwe zasady zachowania w lesie (Załącznik 4 i Załącznik 5).

Załącznik 1. Rebusy

ORZEŁ

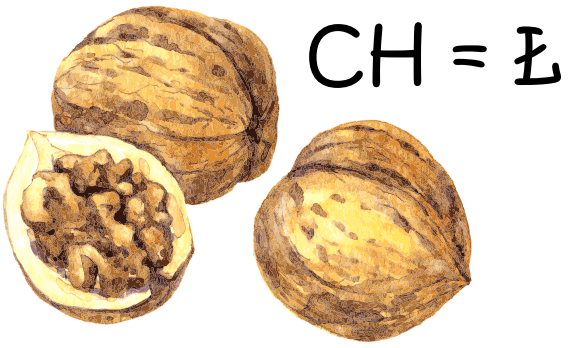

LIS

BÓBR

WILK

Załącznik 2. Zagadki

Buduje świetne tamy
Z drzewa, które ścina zębami.
Pod wodą robi wejścia do domu.
Żeremia nie pokazuje nikomu. *(Bóbr)*

Dom mój pod wodą kryję.
Nie jestem rybą, a w wodzie żyję. (*Bóbr)*

Połknąłem babcię
I zjadłem Kapturka.
Gajowego się bałem
Więc oddać je musiałem. (*Wilk)*

Apetyt ma duży
I noc go nie nuży.
Choć czasem pod domek się skrada,
to jednak babci nie jada. (*Wilk)*

Sznurówek nie używa,
lecz pięknie sznuruje.
Na obiad kury spożywa.
A gospodarz się buntuje. *(Lis)*

Często jedzą kury.
Nie jedzą owadów.
Lubią też jagody
i owoce z sadów. (*Lis)*

Jest na monety awersie.
Siada na gór szczycie.
Co to za ptak?
Jak myślicie? (*Orzeł)*

Ten wielki ptak,
to Polaków znak. (*Orzeł)*

D. Gargól, B. Rajska

Załącznik 3. Wykreślanki

Bóbr (14)

A	B	Ó	B	R	Z	A	J	Ą	C
N	O	G	I	B	Ó	B	R	S	H
N	B	A	E	Ó	S	K	O	T	Y
L	B	Z	D	B	Ó	B	R	O	T
B	Ó	B	R	R	J	I	Z	B	R
O	B	R	O	K	K	T	E	M	U
K	R	Y	N	N	A	B	Ł	B	S
S	B	K	K	B	R	Ó	B	Ó	T
B	Ó	B	R	Ó	T	B	Ó	B	R
Ó	B	B	Ó	B	R	R	B	R	Ą
B	R	Z	W	R	E	Z	R	A	K

Lis (16)

W	E	R	T	L	Y	U	I	O	P
Z	A	S	L	I	S	Q	V	M	B
J	A	K	G	S	M	N	B	V	L
O	P	T	R	T	S	U	M	A	I
L	I	S	T	O	K	O	L	I	S
I	W	A	C	N	H	J	I	F	A
S	D	F	G	O	J	K	S	L	P
E	R	L	I	S	A	U	L	I	S
U	L	A	V	Z	J	A	I	N	N
L	I	S	I	E	L	I	S	I	E
A	S	U	O	K	O	L	I	S	A

Wilk (13)

P	A	W	I	L	K	O	S	B	A
A	N	I	L	I	S	T	A	A	W
W	I	L	K	S	Z	B	R	T	I
I	M	K	O	T	Y	O	G	I	L
L	A	R	P	O	K	R	Z	Y	K
K	L	A	K	N	A	S	Z	A	K
W	I	L	K	O	O	U	O	M	I
I	M	A	M	S	I	K	W	E	E
L	S	Z	C	Z	Y	G	I	E	Ł
W	I	L	K	E	W	I	L	K	I
E	W	I	L	K	W	I	K	L	W

Orzeł (8)

O	K	O	Ń	K	O	R	Z	E	Ł
R	O	R	B	O	R	S	U	K	A
Z	Z	O	O	R	Z	A	J	Ą	C
E	I	O	R	Z	E	Ł	K	O	Y
Ł	O	R	Z	E	C	H	A	R	T
M	Ł	Z	E	Ń	H	O	B	Z	R
O	A	E	Ł	P	U	R	O	E	U
R	W	Ł	T	A	C	Z	R	Ł	S
Z	A	M	O	R	Z	E	Z	Y	U
E	M	U	N	Y	E	Ł	E	K	S
Ł	S	M	Ą	Ż	P	O	Ł	O	S

Załącznik 4. Poker kryterialny *Leśny savoir vivre*

Grę opracowano na podstawie materiałów zawartych w scenariuszach zajęć projektu *Akademia 3R*.

Zasady gry

Gra składa się z planszy podzielonej na obszary o rożnych stopniach ważności (1 – najważniejsze, 3 – najmniej ważne) oraz 24 kart.

Gra odbywa się w 4-osobowych zespołach. Każdy zespół otrzymuje planszę do gry oraz zestaw 24 kart. Gra polega na ułożeniu wszystkich kart na planszy, po zakończeniu plansza z ułożonymi kartami ma odzwierciedlać pogląd grupy na zachowanie, tzn. w polach oznaczonych cyfrą 1 powinny znaleźć się najważniejsze według uczniów cechy, w polach oznaczonych cyfrą 2 – mniej ważne, a w polach z cyfrą 3 – mające najmniejsze znaczenie.

Uczeń rozpoczynający grę wybiera 1 kartę z opinią, która według niego jest najważniejsza, i kładzie ją na planszy z kryteriami pierwszorzędnymi (oznaczonymi cyfrą 1). Następni uczniowie postępują tak samo. W kolejnych rundach układane są karty opisujące (według uczniów) cechy drugo- czy trzeciorzędne. Jeśli uczeń uzna, że jego karta powinna znaleźć się w obszarze, który już jest zajęty może wnioskować do grupy o zmianę karty podając stosowne argumenty. Jeśli grupa zatwierdzi propozycję gracza chcącego dokonać wymiany, może on położyć kartę na planszy, a odrzucona karta wraca do osoby, która ją wcześniej położyła. Gra kończy się, gdy wszystkie karty znajdują się na planszy.

Bibliografia

- http://umysly.edukacyjni.pl/pl/materialy_dydaktyczne/rysunki/zwierzeta/zwierzeta/
- http://sjp.pl/stereotyp
- http://nauka.newsweek.pl/glupi-jak-sowa--czyli-mity-na-temat-zwierzat,107233,1,1.html
- http://www.ekokonsument.pl

Załączniki zostały opracowane przez autorki scenariusza.

Załącznik 5. Karty do pokera kryterialnego *Leśny savoir-vivre*

Nie płoszymy i nie gonimy zwierząt.	Nie łamiemy gałęzi.
Nie wybieramy jaj z ptasich gniazd.	Nie rozpalamy ognisk.
Nie niszczymy trujących grzybów.	Nie psujemy mrowisk.
Nie hałasujemy.	Zimą przywozimy pokarm do paśników.
Nie zostawiamy resztek pokarmów.	Nie zasypujemy nor zwierząt.
Zabieramy ze sobą śmieci.	Nie wywozimy śmieci do lasu.
Nie zbliżamy się do dzikich zwierząt.	Nie zrzucamy gniazd ptaków.
Nie dotykamy i nie zabieramy młodych zwierząt.	Nie jeździmy samochodem po duktach leśnych.
Biwakujemy tylko w miejscach do tego przeznaczonych.	Nie spuszczamy psów ze smyczy.
Nie odrywamy kory z drzew.	Nie niszczymy ściółki leśnej.
Nie myjemy aut nad leśnym strumykiem.	Przestrzegamy zasad zachowania się w parkach narodowych i rezerwatach.
Nie zostawiamy szklanych opakowań.	Nie wchodzimy na uprawy leśne.

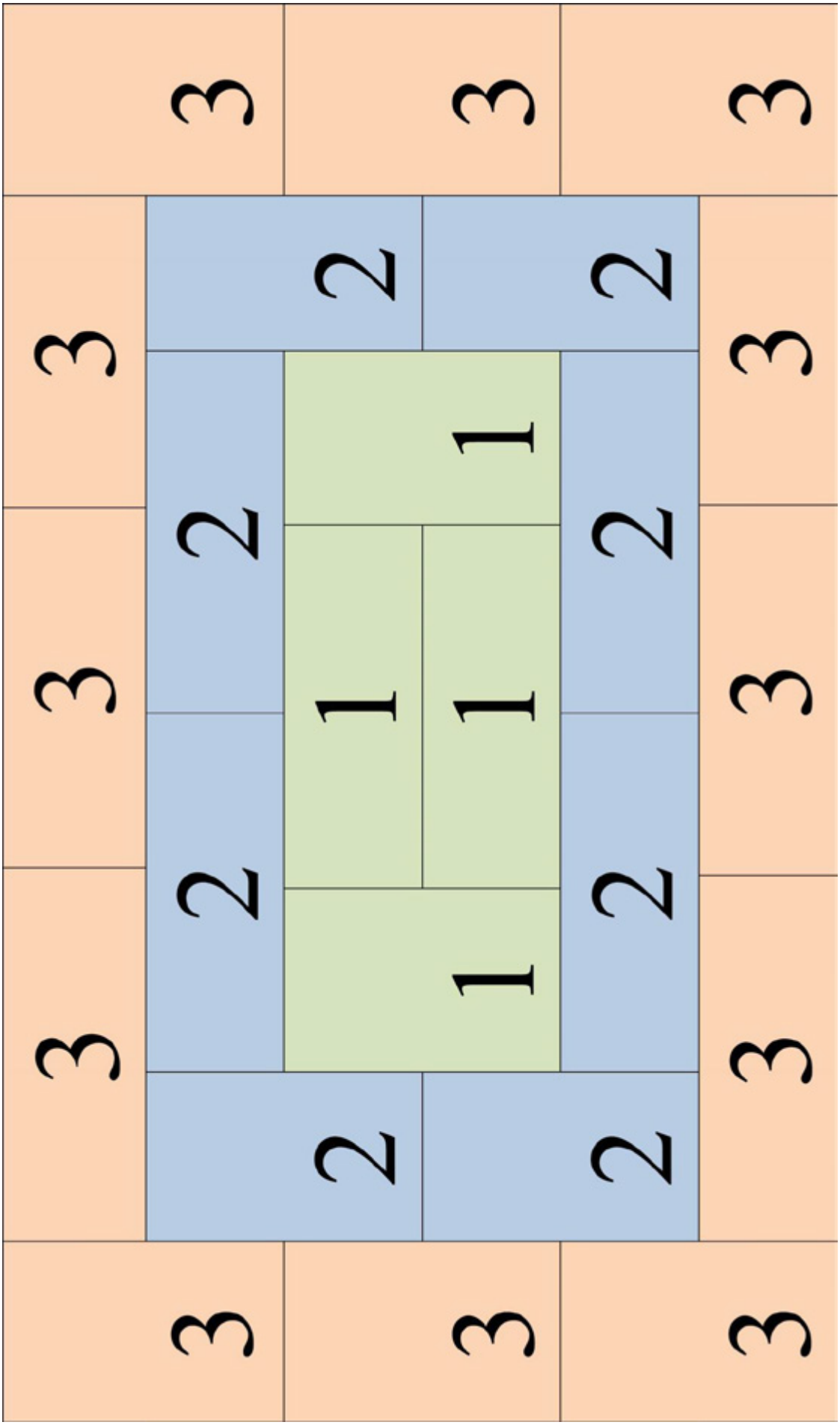
3
3
3
3
2
2
3
1
2
2
3
1
1
3
2
2
3
1
3
2
2
3
3
3

Wyobraźnia to coś wspaniałego – scenariusz zajęć w klasie 3

Barbara Papierz, Bogusława Rajska

Wartości: ODPOWIEDZIALNOŚĆ, WSPÓŁDZIAŁANIE

Cel ogólny

Uczeń:

- zastanawia się nad tym, na co ma wpływ, na czym mu zależy, do czego może dążyć, nie krzywdząc innych;
- wie, że jest częścią przyrody, chroni ją i szanuje, nie niszczy swojego otoczenia.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia fantazji i wyobraźni;
- wymienia wynalazki i odkrycia;
- podaje pozytywne i negatywne możliwości wykorzystania wynalazków i odkryć;
- tworzy dekalog człowieka z wyobraźnią;
- podaje propozycje nowatorskich zastosowań przedmiotów, np. ich ponownego wykorzystania: butelek typu PET, metalowych puszek, szklanych słoików, pudełek po butach.

Odniesienie do podstawy programowej

Edukacja przyrodnicza. Uczeń: 6) podejmuje działania na rzecz ochrony przyrody w swoim środowisku; [...] chroni przyrodę [...].

Formy pracy

W grupach, indywidualna, zbiorowa.

Metody pracy

Podające (opowiadanie, objaśnienie), problemowe – aktywizujące (gry dydaktyczne, dyskusja dydaktyczna).

Materiały dydaktyczne

Piosenka, karteczki, mazaki, arkusze szarego papieru, butelka typu PET, metalowa puszka, szklany słoik, pudełko po butach.

Czas trwania zajęć

3 godz.

PRZEBIEG ZAJĘĆ

1. Uczniowie słuchają piosenki *Fantazja* zespołu Fasolki.
   Piosenka jest dostępna na stronie internetowej http://www.youtube.com/watch?v=mPyCZ-nGSIc.
   Tekst piosenki jest dostępny w Załączniku 1 do scenariusza.
2. Nauczyciel inicjuje rozmowę, zadając pytania:
   - Co to jest fantazja?
   - Do czego nam jest potrzebna wyobraźnia?
   - W jaki sposób kształtujemy wyobraźnię?
   - Co nam w tym pomaga?
   - Kto wykorzystuje wyobraźnię? W jakim celu?
3. Nauczyciel pyta uczniów o wynalazki lub odkrycia ważne dla rozwoju ludzkości.
4. Każdy z uczniów zapisuje na karteczkach po 3 propozycje. Następnie uczniowie odczytują propozycje i układają według rodzajów, tworząc słoneczko.
5. Uczniowie tworzą tyle zespołów, ile podali propozycji (jeśli liczba jest zbyt duża, nauczyciel decyduje, które z nich wybrać).
6. Dzieci w zespołach zastanawiają się, jak te wynalazki lub odkrycia służą ludziom i jakie skutki powoduje korzystanie z nich. Zapisując dobre i złe strony korzystania z wynalazków i odkryć, wykonują na ten temat mapy umysłu.
7. Uczniowie formułują wniosek: Dzieła człowieka są dobre i złe, ale niszczycielem swego środowiska może być człowiek.
8. Dyskusja dydaktyczna dotycząca zagadnień etycznych związanych z wyobraźnią – polegająca na interpretacji cytatu: *Wyobraźnia to coś wspaniałego, trzeba tylko nad nią panować* (L. M. Montgomery *Ania ze Złotego Brzegu*). Próba odpowiedzi na pytania:
   - Czy zgadzacie się z tym, że wyobraźnia to coś wspaniałego?
   - Dlaczego wyobraźnia jest wspaniała?
   - Co to znaczy panować nad wyobraźnią?
   - Dlaczego należy panować nad wyobraźnią?
9. Tworzenie *Dekalogu człowieka z wyobraźnią*:
   - Wyobraźnia ma służyć rozwojowi i twórczości, a nie czynieniu krzywdy innym ludziom, zwierzętom, przyrodzie.
   - Jestem odpowiedzialny za moje myśli i słowa oraz czyny. Nie używam wyobraźni i zdolności twórczych, aby zaszkodzić innym. Nie kłamię.

- Nie używam fantazji, aby usprawiedliwić swoje złe zachowanie, spóźnienie, niewykonanie jakiejś pracy, uzyskanie korzyści.
- Przestrzegam reguł gry, przyznaję się do błędu, aby nie obwiniono innego dziecka.

10. Praca w grupach w obwodzie stacyjnym: wymyślenie innych zastosowań dla różnych przedmiotów: butelki typu PET, puszki (np. po groszku konserwowym), szklanego słoika, pudełka po butach. Uczniowie przedstawiają swoje pomysły.

Bibliografia

- Piosenka *Fantazja* zespołu Fasolki , (http://www.youtube.com/watch?v=mPyCZ-nGSIc).
- Znaczenia słowa: fantazja na podstawie definicji ze *Słownika Języka Polskiego* http://sjp.pwn.pl/slownik/2557498/fantazja:
  - *zdolność do wyobrażania sobie czegoś, zwłaszcza zdarzeń lub sytuacji nierealnych;*
  - *wytwór wyobraźni;*
  - *skłonność do postępowania w sposób ryzykowny;*
  - *dziwne życzenie, które trudno spełnić;*
  - *utwór muzyczny o swobodnej budowie, nawiązujący do innych form muzycznych.*

Załącznik 1. Tekst piosenki

Bo fantazja, fantazja, bo fantazja jest od tego,
aby bawić się, aby bawić, aby bawić się na całego
(fantazja)
lalalalalala lalalalala.

To szkiełko wszystko potrafi,
na każde pytanie odpowie,
wystarczy wziąć je do ręki
i wszystko będzie różowe,
wystarczy wziąć je do ręki,
usypać ziarnko fantazji
i już za chwilę można
dolecieć aż do gwiazdy.

Fantazja, fantazja, bo fantazja jest od tego,
aby bawić się, aby bawić, aby bawić się na całego
(fantazja)
lalalalalala lalalalala.

To szkiełko nigdy nie płacze,
zawsze jest w dobrym humorze,
to szkiełko wszystko rozumie,
każdemu chętnie pomoże,
wystarczy wziąć je do ręki
ziarnko fantazji dosypać
i już za chwilę można
z panem Kleksem w świat pomykać!

Bo fantazja, fantazja, bo fantazja jest od tego,
aby bawić się, aby bawić, aby bawić się na całego
(fantazja)
lalalalalala lalalalala.

Co może mały człowiek – scenariusz zajęć w klasach 1–3

Barbara Grzegorczyk

Wartości: ODPOWIEDZIALNOŚĆ ZA PRZYRODĘ I ZA SIEBIE

Cel ogólny

Uczeń:

- uświadamia sobie wpływ człowieka na niszczenie przyrody i jej ochronę.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- dostrzega i rozumie wpływ działalności człowieka na przyrodę;
- wymienia sytuacje i działania, które niekorzystnie wpływają na przyrodę;
- analizuje rysunek w odniesieniu do własnego zachowania;
- wyjaśnia, co każdy z nas może zrobić, by chronić przyrodę.

Odniesienie do podstawy programowej

Edukacja przyrodnicza. Uczeń: 6) podejmuje działania na rzecz ochrony przyrody w swoim środowisku; [...] wie, jakie zniszczenia w przyrodzie powoduje człowiek (wypalanie łąk, zaśmiecanie lasów, nadmierny hałas, kłusownictwo); chroni przyrodę: nie śmieci, szanuje rośliny, zachowuje ciszę, pomaga zwierzętom.

Etyka. Uczeń: 2) zastanawia się nad tym, na co ma wpływ, na czym mu zależy, do czego może dążyć, nie krzywdząc innych; stara się nieść pomoc potrzebującym. 8) wie, że jest częścią przyrody, chroni ją i szanuje; nie niszczy swojego otoczenia.

Formy i metody pracy

Podające – rozmowa wspomagana prezentacją multimedialną, problemowe – gra dydaktyczna *Człowiek w środowisku*, dyskusja, burza mózgów.

Pomoce dydaktyczne

3 duże arkusze papieru, klej, kredki lub flamastry, 2–3 grube markery w kolorze czarnym, „cenki" w jednym kolorze.

Uwagi

Przed zajęciami nauczyciel przygotowuje salę i materiały. Na przykład 2 arkusze papieru skleja tak, aby utworzyły wielką powierzchnię do rysowania. Na środku papieru rysuje niewielkie koło (o średnicy ok. 20–25 cm) oraz duży okrąg wokół małego, tak aby powierzchnie wewnątrz i na zewnątrz dużego

okręgu były porównywalnie duże. Papier można położyć na podłodze lub zestawionych ławkach. Kredki lub flamastry (w kilku pojemnikach) trzeba umieścić w miejscu, do którego wszyscy uczniowie będą mieli dostęp.

PRZEBIEG ZAJĘĆ

1. Rozmowa z uczniami wspomagana prezentacją multimedialną *Świat przyrody.* Odwołanie się do miłych wspomnień, np. z wakacji, rodzinnych wycieczek, szkolnych spacerów z wykorzystaniem zdjęć pól, łąk, parku, lasu.

2. Gra dydaktyczna *Człowiek w środowisku*.

   Uczniowie zaznaczają obecność na zajęciach poprzez wpisanie swojego imienia w najmniejszym kole.

   Nauczyciel ogólnie wyjaśnia dzieciom, co będą rysować (świat przyrody) i ustala z nimi zasady rysowania:

   - jeśli ktoś zechce coś narysować, zgłasza się przez podniesienie ręki i opisuje swój pomysł tak, aby inni usłyszeli i nie powielali go;
   - każdy może narysować kilka czy kilkanaście różnych rzeczy – pod warunkiem, że je zgłosi.

   Uczniowie rysują w dużym (drugim) okręgu piękny, kolorowy świat przyrody.

   Każda zgłaszająca się osoba po przedstawieniu swojego pomysłu podchodzi do rozłożonego papieru i rysuje elementy przyrody, a po zakończeniu wraca na miejsce. Jednocześnie rysować może kilka lub kilkanaście osób. W tej części papieru powinny znaleźć się zwierzęta, rośliny, lasy, góry, morza, słońce, deszcz, trawa, kwiaty, drzewa. Po zakończeniu rysowania uczniowie i nauczyciel przez chwilę wspólnie podziwiają piękno przyrody.

   Następnie uczniowie wypełniają najbardziej zewnętrzną część papieru, w której narysują wszystko, co powoduje, że nasz świat już tak nie wygląda (wycinka lasów, zanieczyszczone powietrze, fabryki, samochody, hałas, brudna woda, nawozy sztuczne, kłusownicy, klęski żywiołowe, wycieki ropy, pożary, miasta zajmujące przestrzeń życiową itd.).

   Kolejnym zadaniem dzieci jest narysowanie linii łączących ich podpisy (z małego okręgu) z negatywnymi rzeczami czy działaniami (z części zewnętrznej), na które mają wpływ, np. ktoś jeździ samochodem, korzysta z wyrobów fabryk, a więc ma również wpływ na zanieczyszczenie wody i powietrza, marnuje energię i bez opamiętania kupuje, korzysta z prądu itp.

Zakamarek etyczny

3. Rozmowa kierowana *Przyroda w niebezpieczeństwie*.

Zachęcamy uczniów do wypowiedzenia się na temat, jak łatwo człowiek niszczy przyrodę i dlaczego jednocześnie tak trudno pogodzić się z tym, że – choćby symbolicznie, za pomocą czarnych linii – niszczymy ten piękny świat.

W jaki sposób człowiek niszczy, dewastuje przyrodę?

Przykład:

- zabijanie zwierząt (wyroby ze zwierząt, takie jak futra, buty, biżuteria);
- dzikie wysypiska;
- karczowanie lasów;
- budowa miast, osiedli i wsi, rozwój motoryzacji (spaliny i hałas, budowa kolejnych dróg i autostrad);
- budowa wielkich zakładów przemysłowych, nawożenie nawozami sztucznymi, zanieczyszczenie powietrza (pyły, gazy przemysłowe).

Skutki:

- wzrost zachorowań na choroby cywilizacyjne;
- wzrost średniej temperatury powietrza, tzw. efekt cieplarniany;
- wymieranie wielu gatunków roślin i zwierząt;
- pustynie roślinne wokół ośrodków przemysłowych;
- zmniejszenie powierzchni lasów i łąk.

4. Czy ludzie muszą podejmować takie (niszczycielskie) działania?

- W jaki sposób można chronić środowisko? (przykłady)
- Jakie niekorzystne zachowania ludzi można zastąpić bardziej przyjaznymi dla środowiska?
- Jak ja mogę chronić środowisko już od dziś? Burza mózgów: nauczyciel i uczniowie wymyślają i zapisują wszystkie swoje pomysły na plakacie; następnie omawiają pomysły i „cenkami" oznaczają te, które wydają się możliwe do realizacji od zaraz.

5. Zróbmy coś dla innych.

Zaprojektowanie graficznych oznaczeń „przypominajek" ochrony środowiska. Uczniowie na małych kartonikach w formie znaków drogowych – nakazu, zakazu lub znaków informacyjnych – rysują np.:

- żarówkę;
- kapiący kran;
- dziel się – pożyczaj i wymieniaj się z innymi książkami, grami, zabawkami!

- zapisuj zeszyty do końca!
- korzystaj z papieru toaletowego i ręczników papierowych z makulatury!
- zabieraj II śniadanie do szkoły w wielorazowym plastikowym pojemniku!
- przerób puste opakowania (puszki, pudełka) na pojemniki na drobiazgi, skarbonkę lub wykorzystaj je do zabawy!
- nie marnuj papieru – kartki zapisuj z dwóch stron!

Następnie uczniowie umieszczają „przypominajki" na korytarzach, w łazienkach i klasach.

Dzieci, które zgłosiły dobre pomysły, mogą wymazać kawałeczki „linii zniszczenia".

Bibliografia

- *Świat roślin,* Projekt *Umysły przyszłości*, Kielce 2015, http://umysly.edukacyjni.pl/pl/materialy_dydaktyczne/fotografie/swiat_roslin.
- *Nie znikaj. Materiały dla nauczycieli* , Wyd. Ośrodek Działań Edukacyjnych Źródła, Łódź 2011, http://www.bioroznorodnosc.edu.pl/documents/scenariusze_web.pdf.
- *Program P&G. Żyj, poznawaj, rozwijaj się*, Fundacja Nasza Ziemia, Warszawa 2010.

Łąka – wypalanie trawy – scenariusz zajęć w klasach 1–3

Lidia Wollman

Wartość: ODPOWIEDZIALNOŚĆ ZA PRZYRODĘ – SZACUNEK I OCHRONA

Cele

Uczeń:

- rozpoznaje i nazywa rośliny oraz zwierzęta żyjące na łące z uwzględnieniem ich cech charakterystycznych;
- kształtuje kulturę ekologiczną przez uświadomienie sobie szkodliwości wypalania traw na łące.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- gromadzi informacje na temat mieszkańców łąki;
- charakteryzuje powiązania świata roślin i zwierząt w ekosystemie łąka;
- wyjaśnia, dlaczego nie należy wypalać traw;
- ilustruje życie na łące;
- określa, co to jest pastwisko, siano, sianokosy;
- buduje makietę łąki.

Odniesienie do podstawy programowej

Edukacja przyrodnicza. Uczeń: 2) opisuje życie w wybranych ekosystemach: w lesie, ogrodzie, parku, na łące i w zbiornikach wodnych; [...] wie, jaki pożytek przynoszą zwierzęta środowisku, i podaje proste przykłady; 6) podejmuje działania na rzecz ochrony przyrody w swoim środowisku; [...] wie, jakie zniszczenia w przyrodzie powoduje człowiek (wypalanie łąk, zaśmiecanie lasów, nadmierny hałas, kłusownictwo); chroni przyrodę: nie śmieci, szanuje rośliny, zachowuje ciszę, pomaga zwierzętom.

Etyka. Uczeń: 6) wie, że jest częścią przyrody, chroni ją i szanuje; nie niszczy swojego otoczenia.

Formy pracy

Praca w grupach, indywidualna, zbiorowa.

Metody pracy

Podające (opowiadanie, objaśnienie), problemowe – aktywizujące (gry dydaktyczne, dyskusja dydaktyczna), praktyczne.

MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

Lupa, notatki, rysunki, kartki papieru, kredki, ołówki, arkusze papieru.

CZAS TRWANIA ZAJĘĆ

4 godz.

PRZEBIEG ZAJĘĆ

1. Wprowadzenie – *Czym pachnie łąka?* Rozmowa o mieszkańcach łąki.
2. Wycieczka na łąkę, obserwacje także z wykorzystaniem lupy, notatki o zaobserwowanych roślinach i mieszkańcach łąki, rysunki o tej tematyce.
3. Zbudowanie przez dzieci makiety łąki na podstawie zgromadzonych informacji o roślinach łąkowych i mieszkańcach łąki (owady, motyle, gąsienice, dżdżownice, pędraki, larwy, myszy polne itp.). Podział zadań: każda grupa dzieci może przygotować informacje na temat jakiejś grupy łąkowych roślin czy mieszkańców.
4. Rozmowa o znaczeniu łąki w życiu człowieka i zwierząt (pastwisko, sianokosy, pokarm dla ptaków, zwierząt hodowlanych, schronienie dla owadów, myszy itp.).
5. Dyskusje:
   - Rozmowy o wypalaniu traw na wiosnę celem pozbycia się suchych traw i chwastów (rolnicy wypalają łąki, aby uniknąć żmudnego pielenia, po prostu znikają wszystkie zbędne chwasty).
   - Co stracilibyśmy, gdybyśmy podpalili tę łąkę, tak jak wielu rolników podpala łąki?
   - Co ważniejsze, wygoda człowieka (ma on mniej pracy przy uprawianiu łąki) czy ochrona mieszkańców łąki?
   - Jakie są zyski a jakie straty po wypaleniu łąki?
   - Jak możemy ostrzec ludzi przed bezmyślnym wypalaniem traw?
   - Jak jeszcze niszczymy łąkę?
6. Wykonanie plakatów dla mieszkańców wsi. Rozniesienie ich po domach.

Wycinka drzew pod supermarket – scenariusz zajęć w klasach 1–3

Lidia Wollman

Wartości: ODPOWIEDZIALNOŚĆ ZA ŚRODOWISKO LOKALNE I OCHRONĘ PRZYRODY, UMIAR

Cele

Uczeń:

- wie, że nie można dążyć do zaspokojenia swoich pragnień kosztem innych;
- zastanawia się nad tym, na co ma wpływ, na czym mu zależy, do czego może dążyć nie krzywdząc innych; stara się nieść pomoc potrzebującym;
- wie, że jest częścią przyrody, chroni ją i szanuje; nie niszczy swojego otoczenia;
- podejmuje działania na rzecz ochrony przyrody w swoim środowisku.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- kształtuje umiejętności rzeczowej dyskusji i argumentowania swego zdania;
- kształtuje wrażliwość na potrzeby przyrody i człowieka oraz odpowiedzialność za ochronę przyrody;
- kształtuje postawy refleksyjne wobec omawianych zagadnień dotyczących człowieka i jego stosunku do środowiska przyrodniczego;
- kształtuje postawy obywatelskie;
- kształtuje umiejętności pisania petycji.

Formy pracy

Praca w grupach, indywidualna, zbiorowa.

Metody pracy

Podające (opowiadanie, objaśnienie), problemowe – aktywizujące (gry dydaktyczne, dyskusja dydaktyczna, inscenizacja).

Materiały dydaktyczne

Fiszki z informacjami dla grup, materiały papiernicze.

Czas trwania zajęć

3 godz.

PRZEBIEG ZAJĘĆ

1. Wprowadzenie: Opowiadanie nauczyciela

   Na nowo zbudowanym osiedlu mieszkaniowym postanowiono wybudować supermarket. W tym celu należy wyciąć niewielki lasek, w którym rosły brzozy, dęby, klony, sosny, buki. Lasek jest schronieniem dla ptaków, między innymi kuropatw i bażantów, oraz dla młodej rodziny saren. Dorośli lubią w nim spacerować, czasem zbierają maliny lub jeżyny, a dzieci uwielbiają bawić się w nim w chowanego i podchody.

   Supermarket zbudowany w miejsce lasku jest mieszkańcom osiedla bardzo potrzebny, ponieważ nie mają w okolicy większego sklepu, a jedynie dwa malutkie sklepiki: spożywczy i warzywniak. Po większe zakupy mieszkańcy muszą jeździć około 2 km do centrum miasta.

   Nie wszystkim podoba się pomysł zbudowania supermarketu w miejscu, gdzie rośnie lasek. Nie chcą tego także dzieci. Co zrobić? W osiedlowej świetlicy mieszkańcy osiedla zebrali się, by wziąć udział w debacie.

2. Debata

   Podział klasy na 4 grupy.

   - Pierwsza grupa broni lasku jako miejsca życia zwierząt i roślin.
   - Druga grupa broni lasku jako miejsca wypoczynku dorosłych i dzieci.
   - Trzecia grupa broni pomysłu budowy supermarketu jako miejsca zakupów większości towarów potrzebnych mieszkańcom.
   - Czwarta grupa broni budowy supermarketu, bo oszczędzi to mieszkańcom czas poświęcany na zakupy i paliwo na dojazd do miasta.

   Zanim dojdzie do debaty, każda z grup zbiera argumenty na poparcie swojego stanowiska. W tym celu grupy otrzymują od nauczyciela informacje, które dzieci mogą też uzupełnić własnymi poszukiwaniami, np.:

   - Grupa 1 otrzymuje informacje o najważniejszych gatunkach drzew rosnących w lesie i sposobach mierzenia ich wieku, o mieszkańcach lasku i warunkach potrzebnych im do życia.
   - Grupa 2 otrzymuje informacje o znaczeniu aktywnego wypoczynku na świeżym powietrzu i roli przyrody w zachowaniu fizycznego i psychicznego zdrowia człowieka.
   - Grupa 3 ma opisać wyższość supermarketu nad małymi sklepami: duża ilość towarów, niskie ceny, łatwość dokonywania zakupów, bliska odległość od domu, dłuższe godziny otwarcia itp.
   - Grupa 4 otrzymuje informacje na temat kosztów czasowych i paliwowych związanych z odległością sklepu od domu człowieka, np.: ile potrzeba czasu na zakupy w kilku sklepach, ile czasu wymaga dojazd do miasta, ile paliwa spala samochód, pokonując określoną odległość, jaka jest skala zanieczyszczeń wywoływanych przez samochody w mieście itp.

3. Po zgromadzeniu i opracowaniu wszystkich informacji grupy zgłaszają gotowość do rozpoczęcia debaty. Nauczyciel podaje polecenie:

   Przeprowadźcie debatę w klasie. Pamiętajcie, by wysłuchać do końca argumentów każdej strony i samemu dobrze uzasadniać swoje zdanie, tworząc kontrargumenty. Osoby, które przekonają się do stanowiska innej grupy, mogą zmienić miejsce i przejść do kąta tej grupy. Debata kończy się, gdy wszystkie osoby w klasie są przekonane do jakiegoś jednego stanowiska.

   Jeśli grupy nie zgodzą się na żadne z prezentowanych stanowisk (ale także, jeśli się zgodzą), można przeprowadzić burzę mózgów w poszukiwaniu alternatywnego wyjścia, np. poszukanie wolnego gruntu w odległości kilometra, wykupienie od supermarketu dowozu autobusowego itd. Burza mózgów powinna nauczyć dzieci, że zazwyczaj problemy nie mają tylko dwóch przeciwstawnych rozwiązań, ale można wypracować jakieś inne stanowisko w danej sprawie lub znaleźć inne rozwiązania praktycznych problemów.

4. Po ustaleniu stanowiska klasy piszemy petycję do władz lub do mieszkańców. W petycji powinny znaleźć się najbardziej kluczowe argumenty uzasadniające wniosek, które będą w stanie przekonać władze i mieszkańców do wyboru rozwiązania zaproponowanego w petycji.

5. Dyskusja, dociekania filozoficzne:
   - Co jest ważniejsze, przyroda czy człowiek?
   - Drzewa dające świeże powietrze i miejsce wypoczynku czy sklep pozwalający na szybki zakup wielu towarów?
   - Co mogę zrobić, by chronić przyrodę?
   - Czy wygoda jest zawsze wygodna? A jeśli tak, to dla kogo i za jaką cenę?

rozdział 17

Edukacja matematyczna i etyka

Rozdział 17

Edukacja matematyczna i etyka

Serial matematyczny – scenariusze zajęć w klasach 1–3

Agata Muńko, Marzenna Wierzbicka

Wprowadzenie do serialu matematycznego

Przekazujemy Państwu propozycje kolejnych odcinków naszego *Serialu matematycznego* i zachęcamy do wykorzystania podczas realizacji zajęć zintegrowanych w klasach 1–3. Kolejność poszczególnych odcinków zawartych w scenariuszach może być realizowana w dowolnej kolejności, z wyłączeniem scenariusza 1. Wskazujemy tylko przykładowe pytania, które zostały umieszczone pod tekstem.

Zachęcamy nauczyciela do prowokowania sytuacji, w których dzieci same będą układały teksty – nowe odcinki serialu z wątkiem matematycznym, a także pytania i problemy do dyskusji. Wpływa to na rozwój twórczych zdolności dzieci i jest nieodzownym elementem przy nabywaniu przez nie umiejętności rozwiązywania zadań z treścią.

Zamieszczone odcinki *Serialu matematycznego* **łączą edukację matematyczną z etyką, edukacją polonistyczną i społeczną, zajęciami plastycznymi i technicznymi**. Możliwe jest rozbudowywanie scenariuszy o inne treści kształcenia.

Autorkami opowiadań i scenariuszy są: Agata Muńko i Marzenna Wierzbicka; pomysłodawcą opowiadań – Jakub Muńko.

Poznajemy mieszkańców Figurowa Geometrycznego – scenariusz wprowadzający

Agata Muńko, Marzenna Wierzbicka

Wartości: SZACUNEK, TOLERANCJA

Cel ogólny

Uczeń:

- uświadamia sobie, że każdy posiada zalety, pomimo innego wyglądu i wieku.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- określa czas i miejsce wydarzeń;
- wymienia bohaterów występujących w opowiadaniu;
- określa cechy postaci;
- wykonuje i analizuje rysunek;
- posługuje się sądami wartościującymi;
- układa treść zadania matematycznego i rozwiązuje je.

Odniesienie do podstawy programowej

Edukacja polonistyczna. Uczeń: 1a) uważnie słucha wypowiedzi i korzysta z przekazywanych informacji; 1b) [...] czyta i rozumie teksty przeznaczone dla dzieci i wyciąga z nich wnioski; 3) tworzy wypowiedzi, a) w formie ustnej i pisemnej [...]; 3c) uczestniczy w rozmowach, także inspirowanych literaturą: zadaje pytania, udziela odpowiedzi, prezentuje własne zdanie i formułuje wnioski, poszerza zakres słownictwa i struktur składniowych.

Edukacja społeczna. Uczeń: 4) współpracuje z innymi [...] w nauce szkolnej [...].

Edukacja plastyczna. Uczeń: 2) w zakresie ekspresji przez sztukę: a) ilustruje sceny i sytuacje (realne i fantastyczne) inspirowane wyobraźnią, baśnią, opowiadaniem, muzyką, korzysta z narzędzi multimedialnych.

Edukacja matematyczna. Uczeń: 5) dodaje i odejmuje liczby w zakresie 100 (bez algorytmów działań pisemnych); sprawdza wyniki odejmowania za pomocą dodawania; 6) mnoży i dzieli liczby w zakresie tabliczki mnożenia (bez algorytmów działań pisemnych); podaje z pamięci iloczyny; sprawdza wyniki dzielenia za pomocą mnożenia; 8) rozwiązuje proste zadania tekstowe (w tym zadania na porównywanie różnicowe, ale bez porównywania ilorazowego).

Etyka. Uczeń: 1) rozumie, że ludzie mają równe prawa, niezależnie od tego, gdzie się urodzili, jak wyglądają [...]. 2) zastanawia się nad tym, na co ma wpływ, na czym mu zależy, do czego może dążyć, nie krzywdząc innych [...].

FORMY PRACY

Praca w grupach, indywidualna**,** zbiorowa.

METODY PRACY

Podające – rozmowa, problemowe – dyskusja, burza mózgów, eksponujące – pokaz połączony z przeżyciem.

MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

Tekst opowiadania, wizytówki bohaterów, koperty z wyrazami i wyrażeniami, kartki z bloku rysunkowego, kredki, „sklerotki", kosz z jabłkami, nóż.

Komentarz

Zaprezentowany w scenariuszu tekst opowiadania jest wstępem do kolejnych przygód bohaterów. Celem jest zapoznanie dzieci z bohaterami serii matematycznych przygód. Nauczyciel przytacza tekst w miarę potrzeb – wszystko zależy od tego, w jaki sposób chce go wykorzystać. Tekst opowiadania może zaprezentować tylko na początku zajęć, a potem nie wracać do niego. Może odwoływać się do tego, co dzieci zapamiętały. Może również przed każdą kolejną przygodą przypomnieć losy bohaterów. Kolejne opowiadania – odcinki wykorzystane i opisane w następnych scenariuszach – zawierają rozwinięty wątek matematyczny oraz zakamarek etyczny. Nauczyciel czyta opowiadanie, dzieci wykonują ćwiczenia manipulacyjne i odpowiadają na pytania (edukacja matematyczna). Ostatnie pytanie prowokuje do rozmowy o wartościach.

Zajęcia mogą być realizowane w klasach 1–3. Nie określamy czasu trwania zajęć. Scenariusz można dostosować do własnych potrzeb. Zakres treści matematycznych powinien być dostosowany do poziomu klasy. Nauczyciel samodzielnie zmienia dane liczbowe występujące w opowiadaniach.

PRZEBIEG ZAJĘĆ

1. Powitanie – zabawa integrująca *Witaj, Zosiu…*.
2. Podanie tematu i celów zajęć w języku ucznia.
3. Wysłuchanie tekstu czytanego przez nauczyciela (dzieci siedzą na dywanie).

   Tekst:

   W erze cyfrowej w miasteczku Figurowo Geometryczne mieszkał pewien mały, wesoły chłopiec. Był najmłodszy z czwórki rodzeństwa, dlatego rodzice nazwali go Ćwiartek Parzysty. Sześcioletni

Ćwiartek miał tylko jedną siostrę – starszą o dwa lata Różniczkę. Ze względu na jej urodę kochająca i troskliwa mama chciała nazwać ją Różyczką. Jednak dumny Pan Parzysty był tak podekscytowany, że źle zapisał jej imię. I tak pierwsza córka Państwa Parzystych stała się Różniczką.

Ćwiartek i Różniczka spędzali razem całe dnie. W zabawach towarzyszyły im zaprzyjaźnione bliźnięta – Dzielnik i Dzielna. Zastanawiacie się, skąd takie imiona? Już wyjaśniam. Pewnego razu, kiedy rodzeństwo zostało samo w domu, do ogródka zakradł się włamywacz. Kiedy dzieci zobaczyły złodzieja, natychmiast wezwały pomoc. Wieść o ich odwadze szybko rozeszła się w miasteczku, w którym mieszkały. I to właśnie tamtego dnia wszyscy mieszkańcy zadecydowali, że na bliźnięta będą mówić Dzielna i Dzielnik. Na pewno domyślacie się, że w ten sposób chcieli docenić i uhonorować ich bohaterski czyn.

Ćwiartek, Różniczka, Dzielnik i Dzielna doskonale czuli się w swoim towarzystwie. Czas upływał im nie tylko na figlach, ale również i na nauce. Ich ulubionym nauczycielem był niemłody już pan od matematyki. Nosił on dziwne długie wąsy, dlatego większość dzieci bardzo się go bała. Ale nie nasi bohaterowie. Pewnego dnia Dzielnik nazwał go Panem Sumiastym i z takim imieniem nie wydawał już się tak przerażający. Wręcz przeciwnie – okazał się doskonałym przewodnikiem po matematycznych przygodach.

4. Analiza tekstu.

Próby:

- Ustalenie czasu – daleka przyszłość, era cyfrowa.
- Ustalenie miejsca – Figurowo Geometryczne.
- Wyodrębnienie postaci: **Ćwiartek Parzysty, Pan Parzysty, Pani Parzysta, Różniczka, Dzielna, Dzielnik, Pan Sumiasty**. Nauczyciel umieszcza na tablicy wizytówki postaci, zwracając uwagę na pisownię wielką literą.
- Rysowanie z wyobraźni wylosowanej postaci. Umieszczenie rysunków pod wizytówkami. Rozmowa na temat wykonanych prac. Zwrócenie uwagi na różny wygląd tych samych bohaterów.
- Dyskusja na temat**:** Co pozwoliło wam na wykonanie tak różnych rysunków – wyobraźnia, pomysłowość, talent, zdolności?
- Ponowne odczytanie przez nauczyciela opowiadania z ukierunkowaniem uwagi dzieci na zapamiętanie informacji zawartych w tekście, a dotyczących określonych postaci i ich cech charakteru wskazanych przez autorów tekstu.
- Wyszukiwanie ze zbioru wyrazów i wyrażeń tych, które pasują do poszczególnych bohaterów.

- Praca w grupach: uczniowie, którzy rysowali np. **Pana Parzystego**, wybierają z koperty napisy z informacjami o tej postaci (Załącznik 1). Dzieci w trakcie dokonywania wyboru rozmawiają o postaci, wymieniają poglądy i argumenty.

Postać	**Cechy i informacje o postaciach**
Ćwiartek Parzysty	najmłodszy z rodzeństwa, młodszy o dwa lata od siostry, mały, wesoły
Pan Parzysty	roztargniony, dumny
Pani Parzysta	troskliwa, kochająca
Różniczka	ładna, starsza od swojego młodszego brata o dwa lata
Dzielna	pomysłowa, odważna, zaradna, ma brata bliźniaka
Dzielnik	pomysłowy, odważny, zaradny, ma siostrę bliźniaczkę
Pan Sumiasty	niemłody, znakomity przewodnik, ulubiony nauczyciel

Zakamarek etyczny

5. Rozmowa kierowana na temat*:* Które cechy uważacie za najcenniejsze i dlaczego?

Nauczyciel prosi dzieci o wskazanie tych cech, które ich zdaniem są najcenniejsze. Zachęca je do uzasadnienia wypowiedzi.

Pokaz**:**

Nauczyciel pokazuje uczniom kosz z różnymi jabłkami (małe, duże, zielone, żółte, czerwone, pomarszczone, chropowate, ładne, brzydkie). Dzieci wybierają jabłka i opisują ich cechy zewnętrzne. Następnie nauczyciel przecina najładniejsze zdaniem dzieci jabłko na połowę, ale nie tak jak zwykle, tylko poprzecznie. Pyta dzieci, co widzą w środku („pięcioramienna gwiazda"). Następnie przecina w ten sam sposób kolejne, tym razem zdaniem dzieci najmniej apetyczne jabłko. W środku tego jabłka jest również podobna pięcioramienna gwiazda, która okrywa nasiona. Przecinamy jeszcze kilka jabłek, aby pokazać, że wszystkie, niezależnie od wyglądu, mają taką samą doskonałą gwiazdę nasion.

Przykładowe pytania:

- Które cechy bohaterów są wewnętrzne, jak nasionko jabłka, a które raczej jak skórka?
- Czy znacie kogoś kto nie jest zbyt ładny czy przystojny, ale ma dobre cechy?
- Czy przypominacie sobie sytuację, kiedy oceniliście kogoś po wyglądzie, a potem okazało się, że nie mieliście racji?

Nauczyciel tak kieruje rozmową, aby uświadomić dzieciom, że wiek, uroda nie mają aż tak wielkiego znaczenia jak pozytywne cechy charakteru.

Uczniowie zapisują na kartkach lub w zeszycie cechy, które dostrzegli u siebie i cenią w sobie najbardziej, lub kończą zdania:

Jestem …… (np. odważny, miły).

Powinienem/powinnam popracować nad …… (np. pokonaniem strachu, punktualnością).

Układanie w grupach treści zadań matematycznych o jabłkach, które nie rosną w Figurowie Geometrycznym.

Uczniowie z innych grup analizują zadania, poprawiają i rozwiązują. Nauczyciel spisuje zadania na kartkach i zapowiada wysłanie ich do bohaterów opowiadania.

6. Podsumowanie i zakończenie zajęć:

- Czy moglibyście zaprzyjaźnić się z poznanymi dzisiaj postaciami?
- Uczniowie zastanawiają się i na przygotowanej planszy stawiają kreskę.

7. Praca domowa.

Nauczyciel rozdaje dzieciom kolorowe kartki. Prosi o zapisanie na nich swoich imion. W domu uczniowie mają zapisać datę swoich urodzin na kartce, którą mogą ozdobić według własnego pomysłu.

Załącznik 1

dumny	roztargniony
najmłodszy z rodzeństwa	młodszy o dwa lata od siostry
pomysłowy	odważny
starsza o dwa lata od brata	zaradny
ładna	odważna
wesoły	zaradna
ulubiony nauczyciel	znakomity przewodnik
troskliwa	kochająca
niemłody	mały

Źródło: Jamie C. Miller, *Krótkie lekcje życia. Gry i zabawy*, Warszawa 2003.

Serial matematyczny

Odcinek 1. Urodziny Ćwiartka

Agata Muńko, Marzenna Wierzbicka

Wartości: ODPOWIEDZIALNOŚĆ, RZETELNOŚĆ, SZACUNEK

Cel ogólny

Uczeń:

- uświadamia sobie ponoszenie odpowiedzialności za podejmowane zobowiązania.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- zapisuje i odczytuje daty;
- wykonuje obliczenia kalendarzowe;
- rozwiązuje zadania z treścią;
- odgrywa role;
- posługuje się sądami wartościującymi.

Odniesienie do podstawy programowej

Edukacja polonistyczna. Uczeń: 1a) uważnie słucha wypowiedzi i korzysta z przekazywanych informacji; 1b) [...] czyta i rozumie teksty przeznaczone dla dzieci i wyciąga z nich wnioski; 3) tworzy wypowiedzi, a) w formie ustnej i pisemnej [...]; 3c) uczestniczy w rozmowach, także inspirowanych literaturą: zadaje pytania, udziela odpowiedzi, prezentuje własne zdanie i formułuje wnioski poszerza zakres słownictwa i struktur składniowych; 4) wypowiada się w małych formach teatralnych: a) uczestniczy w zabawie teatralnej, ilustruje mimiką, gestem, ruchem zachowania bohatera literackiego lub wymyślonego.

Edukacja społeczna. Uczeń: 1) odróżnia, co jest dobre, a co złe w kontaktach z rówieśnikami i dorosłymi; 4) współpracuje z innymi [...] w nauce szkolnej [...].

Edukacja matematyczna. Uczeń: 8) rozwiązuje proste zadania tekstowe (w tym zadania na porównywanie różnicowe, ale bez porównywania ilorazowego); 15) podaje i zapisuje daty; zna kolejność dni tygodnia i miesięcy; porządkuje chronologicznie daty; wykonuje obliczenia kalendarzowe w sytuacjach życiowych; odczytuje wskazania zegarów w systemach: 12- i 24-godzinnym, wyświetlających cyfry i ze wskazówkami; posługuje się pojęciami: godzina, pół godziny, kwadrans, minuta; wykonuje proste obliczenia zegarowe.

Etyka. Uczeń: 2) zastanawia się nad tym, na co ma wpływ, na czym mu zależy, do czego może dążyć, nie krzywdząc innych [...].

Formy pracy

Praca w grupach, indywidualna, zbiorowa.

Metody pracy

Podające – rozmowa, opowiadanie; problemowe – dyskusja, burza mózgów, inscenizacja.

Materiały dydaktyczne

Tekst opowiadania, kartki z zapisanymi datami urodzin, kredki, pisaki, liczmany, tablica interaktywna, kalendarze.

Komentarz

Zacytowany w scenariuszu tekst opowiadania jest pierwszym odcinkiem serii matematycznych przygód. Scenariusz zawiera głównie wątki matematyczny i etyczny. Nauczyciel czyta opowiadanie fragmentami, dzieci manipulują i odpowiadają na pytania (edukacja matematyczna). Jeśli nauczyciel uzna za wskazane, rozbudowuje scenariusz o treści z innych dziedzin, np. muzycznej, plastycznej, technicznej. Zajęcia mogą być realizowane w klasach 1–3. Zakres treści matematycznych powinien być dostosowany do poziomu klasy. Nauczyciel samodzielnie zmienia dane liczbowe występujące w opowiadaniach.

Przebieg zajęć

1. Powitanie **–** odśpiewanie ostatnio poznanej piosenki.
2. Podanie tematu i celów zajęć w języku ucznia.
3. Nawiązanie do zadania domowego**.** Uczniowie układają na dywanie lub złączonych ławkach kartki z datami swoich urodzin.
4. Porządkowanie dat od najwcześniejszej z wykorzystaniem kalendarza ściennego lub wyświetlonego na tablicy interaktywnej. Uczniowie ustalają, kto z nich jest najstarszy, a kto najmłodszy.
5. Obliczenia kalendarzowe. Uczniowie samodzielnie obliczają, za ile miesięcy i dni będą obchodzili swoje urodziny lub ile dni i miesięcy minęło od ich ostatnich urodzin.
6. Swobodne wypowiedzi uczniów na temat *Jak chciałbym (chciałabym) spędzić swoje urodziny?* lub *Jak spędziłem (spędziłam) swoje urodziny?* Wypowiadają się tylko chętne dzieci.

7. Zapowiedź wysłuchania opowiadania „Urodziny Ćwiartka” z ukierunkowaniem na uważne słuchanie, ponieważ na dzieci czekają ciekawe pytania.

8. Słuchanie tekstu czytanego przez nauczyciela. Nauczyciel czyta tekst fragmentami. Po każdym fragmencie uczniowie próbują odpowiedzieć na zadane pytanie. Mogą korzystać z liczmanów, wykonywać rysunki lub zapisywać rozwiązania arytmetycznie.

   Urodziny Ćwiartka – fragment 1

   Zbliżał się dzień urodzin Ćwiartka. Chłopiec postanowił, że na uroczystość zaprosi wszystkich swoich znajomych. Samodzielnie wykonał zaproszenia dla Dzielnika i Dzielnej z rodzicami oraz Pana Sumiastego. Honorowymi gośćmi mieli być oczywiście jego rodzice, siostra i dwaj starsi bracia.

   Ile osób zasiądzie przy urodzinowym stole Ćwiartka? – fragment 2

   Chłopiec był bardzo przejęty zbliżającą się uroczystością i postanowił, że pomoże rodzicom w przygotowaniach. Zobowiązał się, że nakryje i udekoruje stół. Miał ustawić talerzyk, szklankę oraz widelczyk i łyżeczkę dla każdego gościa.

   Ile sztućców Ćwiartek położy na stole? – fragment 3

   Wymyślił również, że dla każdego zaproszonego dziecka zrobi zabawkę niespodziankę, w której ukryje szyfr do ich następnej wspólnej zabawy.

   Ile zabawek musi przygotować chłopiec? – fragment 4

   Gdy nadszedł dzień urodzin, do jubilata zadzwonił Dzielnik i jak zwykle zaprosił go na podwórko, aby pograli w piłkę. Ćwiartek bez chwili wahania przyjął zaproszenie i szczęśliwy wybiegł z domu. Zmęczeni grą chłopcy położyli się na trawie i obserwowali płynące po niebie chmury. W pewnej chwili Dzielnik poderwał się i powiedział, że przecież musi już iść do domu i przygotować się do urodzin kolegi. Została tylko godzina. W tym momencie Ćwiartek uświadomił sobie, co obiecał rodzicom. Przerażony pobiegł do domu. Już wyobrażał sobie, że goście przychodzą na uroczystość, a stół nie jest przygotowany. Zdał sobie sprawę, że nie zdąży tego zrobić. Z bijącym sercem wbiegł do domu. Okazało się, że rodzice nakryli i udekorowali stół. Spojrzeli na chłopca ze smutkiem w oczach i powiedzieli, że ma iść szybko się przebrać, bo za pół godziny przyjdą goście. Zawstydzony Ćwiartek wykonał polecenie rodziców. Ledwie wyszedł z łazienki, do drzwi zapukali pierwsi goście. Gdy zjawili się już wszyscy, złożyli chłopcu życzenia i wręczyli prezenty. Ćwiartek bardzo podziękował, rozpakował wszystkie podarunki i bardzo się zdziwił. Okazało się, że dostał o sześć prezentów więcej od liczby gości.

Ile prezentów dostał Ćwiartek? – fragment 5.

Spotkanie trwało aż do wieczora. Wszyscy bawili się, śpiewali i grali w różne gry. Gdy goście poszli, rodzice jeszcze długo rozmawiali z synem.

Zakamarek etyczny

9. Po przeczytaniu 5. fragmentu nauczyciel zadaje uczniom pytanie i zapisuje je na tablicy.

Jak myślicie, o czym rozmawiali rodzice z Ćwiartkiem?

Uczniowie podają swoje propozycje tematu rozmowy. Nauczyciel zapisuje je pod pytaniem.

W razie potrzeby nauczyciel wraca do fragmentu 4.

Przykładowe wypowiedzi dzieci:

- o prezentach;
- o tym, czy jest zadowolony z uroczystości;
- o tym, co było najsmaczniejsze;
- o najciekawszym konkursie/zabawie;
- o tym, że nie dotrzymał słowa;
- o tym, że nie wywiązał się z obietnicy;
- o tym, że nie przeprosił rodziców.

10. Analiza propozycji dzieci:

Które z tematów wydają się bezpośrednio związane z pytaniem o słuszne postępowanie?

Podział tematów na 2 grupy.

11. Dyskusja i wyciągnięcie wniosków, które uczniowie mogą:

- przepisać do zeszytu;
- zapisać na planszy i umieścić je w sali lekcyjnej.

W trakcie rozmowy należy odwołać się do zobowiązania Ćwiartka, postawy rodziców, którzy przygotowali za syna stół, uczuć rodziców, postawy chłopca, który nie przeprosił rodziców (w tekście nie ma o tym mowy), a także co robić, żeby nie zapominać o swoich zobowiązaniach. Pytamy dzieci, jakie mają pomysły.

Proponowane wnioski:

- Jeżeli komuś coś obiecamy, to należy dotrzymać słowa.
- Powinniśmy pamiętać o swoich zobowiązaniach.
- Należy właściwie i odpowiedzialnie planować czas i przeznaczać go na obowiązki i przyjemności.

12. Odgrywanie scenek rozmowy Ćwiartka z rodzicami.

Trzyosobowe grupy uczniów decydują o wyborze tematu rozmowy, podziale ról i odgrywają krótkie scenki.

13. Propozycja pracy domowej.

Nauczyciel proponuje dzieciom zaprojektowanie lub wykonanie urodzinowego prezentu dla Ćwiartka.

14. Podsumowanie zajęć.

Dokończ zdania: *Najciekawsze było……. Z dzisiejszych zajęć zapamiętam, że…….*

Serial matematyczny

Odcinek 2. Śpioch Ćwiartek

Agata Muńko, Marzenna Wierzbicka

Wartości: SZACUNEK, ODPOWIEDZIALNOŚĆ

Cel ogólny

Uczeń:

- uświadamia sobie konieczność ponoszenia odpowiedzialności za spóźnianie się.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- zapisuje i odczytuje godziny;
- wykonuje obliczenia zegarowe;
- rozwiązuje zadania z treścią;
- posługuje się sądami wartościującym;
- projektuje i wykonuje zespołowo zegar z różnorodnych materiałów (pkt 11 wariant 3);
- doświadcza poczucia czasu.

Odniesienie do podstawy programowej

Edukacja polonistyczna. Uczeń: 1) korzysta z informacji; 1a) uważnie słucha wypowiedzi i korzysta z przekazywanych informacji; 1b) [...] czyta i rozumie teksty przeznaczone dla dzieci i wyciąga z nich wnioski; 3) tworzy wypowiedzi; 3c) uczestniczy w rozmowach, także inspirowanych literaturą: zadaje pytania, udziela odpowiedzi, prezentuje własne zdanie i formułuje wnioski; poszerza zakres słownictwa i struktur składniowych.

Edukacja społeczna. Uczeń: 1) odróżnia, co jest dobre, a co złe w kontaktach z rówieśnikami i dorosłymi; 4) współpracuje z innymi [...] w nauce szkolnej [...].

Edukacja matematyczna. Uczeń: 8) rozwiązuje proste zadania tekstowe (w tym zadania na porównywanie różnicowe, ale bez porównywania ilorazowego); 15) [...] odczytuje wskazania zegarów w systemach: 12- i 24-godzinnym, wyświetlających cyfry i ze wskazówkami; posługuje się pojęciami: godzina, pół godziny, kwadrans, minuta; wykonuje proste obliczenia zegarowe.

Zajęcia techniczne. Uczeń: 2) realizuje „drogę” powstawania przedmiotów od pomysłu do wytworu: a) przedstawia pomysły rozwiązań technicznych: planuje kolejne czynności, dobiera odpowiednie materiały (papier, drewno, metal, tworzywo sztuczne, materiały włókiennicze) oraz narzędzia.

Etyka. Uczeń: 2) zastanawia się nad tym, na co ma wpływ, na czym mu zależy, do czego może dążyć, nie krzywdząc innych [...].

Formy pracy

Praca w grupach, indywidualna, zbiorowa.

Metody pracy

Podające – rozmowa, opowiadanie; problemowe –dyskusja, burza mózgów;

eksponujące – pokaz połączony z przeżyciem.

Materiały dydaktyczne

Tekst opowiadania, eksponaty zegarów naturalnych, w tym 3-minutowa klepsydra, ilustracje zegarów, zegary uczniowskie, tablica interaktywna , opaski na oczy, materiały do pracy technicznej, karta pracy.

Komentarz

Zaprezentowany w scenariuszu tekst opowiadania jest drugim odcinkiem „Serialu matematycznych przygód". Scenariusz zawiera głównie wątki matematyczny i etyczny. Nauczyciel czyta opowiadanie, dzieci wykonują ćwiczenia manipulacyjne i odpowiadają na pytania (edukacja matematyczna). Nauczyciel, jeśli uzna za wskazane, dowolnie rozbudowuje scenariusz np. o treści innych edukacji (muzycznej, plastycznej, technicznej). Zajęcia mogą być realizowane w klasach 1–3. Nie określamy w scenariuszu czasu trwania zajęć, ponieważ nauczyciel może scenariusz modyfikować. Zakres treści matematycznych powinien być dostosowany do poziomu klasy. Nauczyciel samodzielnie zmienia dane liczbowe występujące w opowiadaniach.

Przebieg zajęć

1. Powitanie.

   Rozwiązanie zagadki (czas):

   Każdy zegar go odmierza,

   mówi, że leci, płynie, ucieka,

   chociaż to nie ptak

   ani też nie rzeka.

2. Podanie tematu i celów zajęć w języku ucznia.

3. Rozmowa kierowana na temat czasu.

   Przykładowe pytania nauczyciela:

   - Co to jest czas?
   - Jak sądzicie, do czego potrzebny jest czas?

- Co by było gdyby czas się zatrzymał?
- Jak przemija czas?
- Czym odmierzamy czas?

4. Prezentacja różnych zegarów.

Dzieci oglądają je, opisują, klasyfikują, np. wg przeznaczenia, wielkości, ustalają wiek poszczególnych czasomierzy.

5. Doświadczanie poczucia czasu.

Nauczyciel zaprasza dzieci na dywan i prosi o założenie na oczy opasek. Zapowiada, że na słowo „start" odwróci klepsydrę i czas zacznie płynąć. Po przesypaniu się piasku wypowie słowo „meta" i wówczas dzieci mogą zdjąć opaski.

6. Rozmowa z elementami dyskusji.

Po doświadczeniu nauczyciel rozmawia z dziećmi o tym, jak czuły się podczas tego doświadczenia: Czy ich zdaniem trwało to krótko czy długo? Ile czasu upłynęło podczas tego doświadczenia? Jak mogłyby wykorzystać ten czas?

Po rozmowie z dziećmi nauczyciel informuje, że czas od słowa „start" do słowa „meta" to 3 minuty.

7. Zapowiedź wysłuchania drugiego odcinka serialu matematycznego z ukierunkowaniem na uważne słuchanie tak, aby dzieci mogły rozwiązać ukryte w tekście zagadki matematyczne.

8. Słuchanie tekstu czytanego przez nauczyciela.

Nie jest tajemnicą, że Ćwiartek jest wielkim śpiochem. W czasie weekendu Państwo Parzyści pozwalają mu spać nieco dłużej. Najczęściej zasypia o godzinie 21, a rodzice budzą go następnego dnia o 9 rano. Jednak od poniedziałku do piątku musi wstawać wcześnie, żeby zdążyć do szkoły. Niestety, ostatnio Ćwiartek zaczął się spóźniać. W poniedziałek na lekcji matematyki pojawił się o godzinie 8:03. Każdego następnego dnia spóźniał się o 3 minuty więcej. Pan Sumiasty był z tego powodu bardzo, ale to bardzo niezadowolony. Starał się wytłumaczyć Ćwiartkowi, że tak nie można.

– Za każdym razem, kiedy się spóźniasz, omija cię coś ważnego – stwierdził. Jednak chłopiec się tym nie przejmował. Mówił, że chyba nic nie traci, ponieważ nie ma żadnych problemów z liczeniem. Dopiero, gdy nauczyciel wyjaśnił mu, że spóźniając się, szkodzi nie tylko sobie, ale i innym dzieciom, Ćwiartek obiecał, że już nigdy się nie spóźni.

9. Rozwiązywanie zadań.

Rozwiązywanie zadań poprzedzone zostaje analizą tekstu pod kątem matematycznym. Uczniowie w trakcie pracy mają do dyspozycji zegary szkolne. Weryfikują poprawność rozwiązania i zapisują je na kartce lub w zeszycie.

Przykładowe pytania po przeczytaniu tekstu:

- Oblicz, ile czasu trwa sen Ćwiartka w noc weekendową.
- O której godzinie Ćwiartek przyszedł na matematykę w środę?
- Ile minut Ćwiartek spóźnił się w piątek?

Zakamarek etyczny

10. Rozmowa kierowana z elementami dyskusji zakończona wyciagnięciem wniosków. Jeżeli nauczyciel uzna to za konieczne, odczytuje tekst jeszcze raz.

Proponowane pytania nauczyciela:

- Dlaczego Pan Sumiasty był niezadowolony?
- Co Pan Sumiasty miał na myśli, mówiąc Ćwiartkowi, że spóźniając się, szkodzi nie tylko sobie, ale i innym dzieciom?
- Dlaczego bycie punktualnym jest tak ważne?

Proponowane wnioski:

- Należy właściwie i odpowiedzialnie planować swój czas.
- Spóźnianie się powoduje, że szkodzimy nie tylko sobie, ale również innym.

11. Giełda pomysłów – Jak pomóc Ćwiartkowi?

Wariant 1

Uczniowie w grupach zastanawiają się: Jakie działania moglibyśmy zaproponować Ćwiartkowi, aby przestał się spóźniać?

Wariant 2

Jeżeli nauczyciel wykorzystuje w pracy z uczniami narzędzia TOC, może zastosować jedno z nich: „Drzewko ambitnego celu" – Załącznik 1.

Wariant 3

Konstruowanie figurowego zegara z różnorodnych materiałów.

12. Podsumowanie zajęć (Karta pracy 1).

Uczniowie zamalowują wybrany prostokąt zgodnie z własnymi odczuciami.

Czas na dzisiejszych zajęciach upłynął mi …….

Bibliografia

- http://www.tocdlaedukacji.pl
- http://www.kuferektajemnic.pl

Karta pracy 1

Zamaluj właściwy prostokąt zgodnie z własnymi odczuciami.

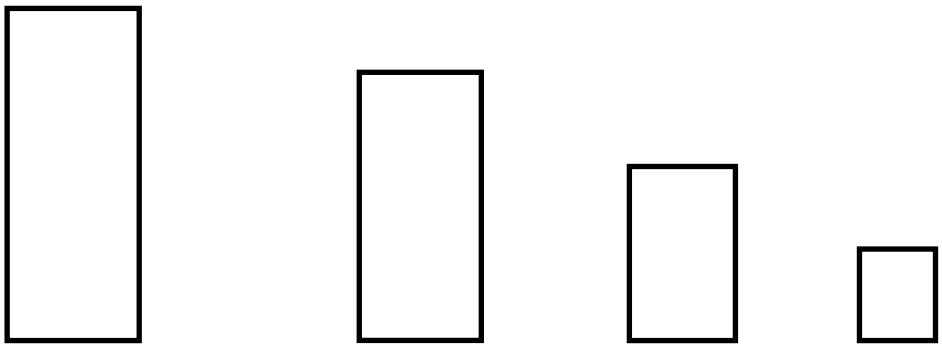

bardzo szybko szybko wolno bardzo wolno

Załącznik 1

PRZESZKODY	CELE POŚREDNIE	DZIAŁANIA

Opis narzędzi jest dostępny na stronie http://www.tocdlaedukacji.pl.

Serial matematyczny

Odcinek 3. Przed sprawdzianem

Agata Muńko, Marzenna Wierzbicka

Wartości: SZACUNEK, ODPOWIEDZIALNOŚĆ

Cel ogólny

Uczeń:

- uświadamia sobie konieczność bycia odpowiedzialnym i systematycznym, szanowania innych ludzi.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- zapisuje i odczytuje godziny;
- wykonuje obliczenia zegarowe;
- rozwiązuje zadania z treścią;
- posługuje się sądami wartościującymi;
- uczestniczy w doświadczeniu;
- wnioskuje na podstawie przeprowadzonego doświadczenia;
- posługuje się pojęciami: „pół godziny”, „kwadrans”.

Odniesienie do podstawy programowej

Edukacja polonistyczna. Uczeń: 1) korzysta z informacji: 1a) uważnie słucha wypowiedzi i korzysta z przekazywanych informacji; 1b) [...] czyta i rozumie teksty przeznaczone dla dzieci i wyciąga z nich wnioski; 3) tworzy wypowiedzi; 3c) uczestniczy w rozmowach, także inspirowanych literaturą: zadaje pytania, udziela odpowiedzi, prezentuje własne zdanie i formułuje wnioski; poszerza zakres słownictwa i struktur składniowych.

Edukacja społeczna. Uczeń: 1) odróżnia, co jest dobre, a co złe w kontaktach z rówieśnikami i dorosłymi; 4) współpracuje z innymi [...] w nauce szkolnej [...].

Edukacja matematyczna. Uczeń: 8) rozwiązuje proste zadania tekstowe (w tym zadania na porównywanie różnicowe, ale bez porównywania ilorazowego); 15) [...] odczytuje wskazania zegarów w systemach: 12- i 24-godzinnym, wyświetlających cyfry i ze wskazówkami; posługuje się pojęciami: godzina, pół godziny, kwadrans, minuta; wykonuje proste obliczenia zegarowe.

Etyka. Uczeń: 2) zastanawia się nad tym, na co ma wpływ, na czym mu zależy, do czego może dążyć, nie krzywdząc innych [...].

Formy pracy

Praca w grupach, indywidualna, zbiorowa.

Metody pracy

Podające – rozmowa, opowiadanie; problemowe – dyskusja, burza mózgów; eksponujące – pokaz połączony z przeżyciem.

Materiały dydaktyczne

Tekst opowiadania, wizytówki bohaterów *Serialu matematycznego*, zegary uczniowskie, słoiki, pojemniki, orzechy i ryż.

Komentarz

Zaprezentowany w scenariuszu tekst opowiadania jest trzecim odcinkiem serialu matematycznych przygód. Scenariusz zawiera dwa głównie wątki: matematyczny i etyczny. Nauczyciel czyta opowiadanie, dzieci wykonują ćwiczenia manipulacyjne i odpowiadają na pytania (edukacja matematyczna). Nauczyciel dowolnie modyfikuje scenariusz, rozbudowując go np. o treści innych edukacji (muzycznej, plastycznej, technicznej itd.), dlatego też nie określamy w scenariuszu czasu trwania zajęć. Zajęcia mogą być realizowane w klasach 1–3. Zakres treści matematycznych powinien być dostosowany do poziomu klasy. Nauczyciel samodzielnie zmienia dane liczbowe występujące w opowiadaniach.

Przebieg zajęć

1. Powitanie.

   Dzieci, stojąc w kole, podają ręce koleżankom i kolegom stojącym po prawej i lewej stronie, witają się i mówią do siebie coś miłego.

2. Podanie tematu i celów zajęć w języku ucznia.

3. Zabawa „Zgadnij, o kim myślę”.

   Nauczyciel losuje wizytówkę (tak, aby dzieci nie widziały) jednego z bohaterów opowiadania. Dzieci zadają pytanie, próbując odgadnąć, co to za postać. Nauczyciel odpowiada tylko „tak” lub „nie”. Zagadek może być kilka, najważniejsze, aby wśród nich byli Dzielna i Dzielnik. Po odgadnięciu imion tych bliźniąt nauczyciel zachęca dzieci do wysłuchania kolejnego odcinka serialu, którego głównymi bohaterami będą Dzielna i Dzielnik.

4. Zapowiedź wysłuchania trzeciego odcinka serialu matematycznego**,** z ukierunkowaniem na uważne słuchanie tak, aby dzieci mogły rozwiązać ukryte w tekście zagadki matematyczne.

5. Słuchanie tekstu czytanego przez nauczyciela.

Bliźnięta po przyjściu ze szkoły przebierają się, myją ręce i jedzą obiad. Zaraz po nim Dzielna odrabia zadanie domowe. Pewnego poniedziałku pan od matematyki powiedział, że w piątek będzie sprawdzian. Dziewczynka wzięła sobie do serca słowa Pana Sumiastego i z myślą o sprawdzianie codzienne dodatkowo przygotowywała się 20 minut. W tym czasie Dzielnik wychodził na podwórko, aby razem z Ćwiartkiem pograć w piłkę. Chłopcy niemal codziennie namawiali dziewczynkę, aby wyszła z nimi. Jednak Dzielna zawsze powtarzała, że najpierw musi odrobić lekcje, a dopiero potem dołączy do chłopców. Dzielnik często śmiał się z siostry i mówił, że jest ona kujonkiem. Jednak kiedy Pan Sumiasty przypomniał, że za trzy dni przeprowadzi sprawdzian, nie było już mu tak wesoło. Okazało się, że Dzielna nie musi już poświęcać wiele czasu, aby przygotowywać się do sprawdzianu. Dzielnik natomiast musiał poświęcić prawie całe dwa popołudnia, siedząc przy swoim biurku i nie wychodząc na spotkania z Ćwiartkiem. Jednego popołudnia poświecił na przygotowania do sprawdzianu dwie i pół godziny. Drugiego popołudnia uczył się o kwadrans dłużej. W tym czasie jego siostra w najlepsze bawiła się ze swoimi koleżankami w parku.

6. Rozwiązywanie zadań.

Rozwiązywanie zadań poprzedzone jest analizą tekstu pod kątem matematycznym. Uczniowie w trakcie pracy mają do dyspozycji zegary szkolne. Weryfikują poprawność rozwiązania i zapisują je na kartce lub w zeszycie.

Przykładowe pytania:

- Ile czasu Dzielna poświęciła na przygotowanie się do sprawdzianu w okresie od poniedziałku do czwartku?
- Ile czasu Dzielnik poświęcił na przygotowanie się do sprawdzianu w okresie dwóch dni?
- Ile minut poświęcił na naukę drugiego dnia?
- Które z bliźniąt dłużej przygotowywało się do sprawdzianu i o ile czasu dłużej?

Zakamarek etyczny

7. Rozmowa kierowana z elementami dyskusji.

Nauczyciel, jeśli uzna za konieczne, odczytuje tekst jeszcze raz.

Proponowane pytania nauczyciela:

- Dlaczego Dzielna mogła codziennie wyjść na dwór?
- Dlaczego Dzielnik spędził tak dużo czasu przy swoim biurku?
- Jakie cechy możemy przypisać bliźniętom?
- Czy warto być systematycznym i obowiązkowym?

8. Przeprowadzenie doświadczenia – praca w grupach.

Nauczyciel prosi dyżurnych o pomoc w rozłożeniu na stolikach rzeczy potrzebnych do przeprowadzenia doświadczenia (przezroczysty słoik, pojemnik z orzechami włoskimi, pojemnik z ryżem, dwa puste pojemniki). Wcześniej, przed zajęciami (tak aby dzieci nie widziały), nauczyciel musi odmierzyć odpowiednią ilość ryżu i orzechów, wkładając do słoika najpierw orzechy, a później wsypując ryż, wypełniając nim wszystkie „dziury". Następnie oddziela orzechy od ryżu, wkładając je do pustych pojemników.

Nauczyciel objaśnia dzieciom, że pusty słoik oznacza ilość czasu, którym dzieci dysponują. Może umieścić na słoiku np. napis „dzień", „doba", „24 godziny". Dalej wyjaśnia, że orzechy to wszystkie obowiązki, które dzieci mają do wykonania, a ryż to przyjemności. Nauczyciel prosi dzieci o wypełnienie swojego „dnia" mieszanką tylu obowiązków i przyjemności, ile ich zdołają zmieścić w słoju. Podczas wykonywania doświadczenia dzieci nazywają obowiązki i przyjemności. Z moich doświadczeń wynika, że dzieci, jak i dorośli, naprzemiennie wsypują ryż i wkładają orzechy, i nie udaje im się zmieścić wszystkiego. Po próbach podjętych przez dzieci nauczyciel demonstruje wykonanie zadania. Najpierw wypełnia słoik orzechami („obowiązkami"), a następnie ryżem („przyjemnościami").

9. Dyskusja kierowana i sformułowanie wniosków:

- Co jest dla was orzechem, a co ryżem?
- Czy przyjemność i obowiązek to zawsze dwie różne rzeczy?
- Czy zdarzyło się wam wykonywać jakiś obowiązek z przyjemnością? Kto mógłby podać przykład takiej sytuacji?

Proponowane wnioski:

- Należy właściwie i odpowiedzialnie planować swój czas.
- Dając pierwszeństwo obowiązkom i ważnym, czasami trudnym zadaniom, zawsze będziemy mieli czas na zabawę, odpoczynek i przyjemności.
- Jeśli rozpoczniemy dzień od przyjemności, może zabraknąć nam czasu na wypełnienie obowiązków.
- Przyjemność i obowiązek nie muszą się wykluczać. (Jeżeli dzieci nie znajdą przykładu, nauczyciel może podać swój).

10. Propozycja zadania domowego do wyboru przez chętne dzieci.

Wariant 1

Wykonaj dla Dzielnika instrukcję obrazkowo-słowną do przeprowadzonego w klasie doświadczenia.

Wariant 2

Napisz dla Dzielnika instrukcję wykonania doświadczenia.

11. Podsumowanie zajęć – rundka.

Uczniowie odpowiadają na pytanie: Czego ciekawego dowiedzieliście się podczas dzisiejszych zajęć?

Bibliografia

Miller J.C., *Krótkie lekcje życia. Gry i zabawy*, Warszawa 2003.

Serial matematyczny

Odcinek 4. Kieszonkowe

Agata Muńko, Marzenna Wierzbicka

Wartości: ODPOWIEDZIALNOŚĆ, WYTRWAŁOŚĆ

Cel ogólny

Uczeń:

- uświadamia sobie konieczność bycia odpowiedzialnym oraz związek między oszczędnością a odpowiedzialnością.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- wykonuje obliczenia pieniężne;
- rozwiązuje zadania z treścią;
- posługuje się sądami wartościującym;
- planuje wydatki.

Odniesienie do podstawy programowej

Edukacja polonistyczna. Uczeń: 1) korzysta z informacji: 1a) uważnie słucha wypowiedzi i korzysta z przekazywanych informacji; 1b) [...] czyta i rozumie teksty przeznaczone dla dzieci i wyciąga z nich wnioski; 3) tworzy wypowiedzi; 3c) uczestniczy w rozmowach, także inspirowanych literaturą: zadaje pytania, udziela odpowiedzi, prezentuje własne zdanie i formułuje wnioski; poszerza zakres słownictwa i struktur składniowych.

Edukacja społeczna. Uczeń: 1) odróżnia, co jest dobre, a co złe w kontaktach z rówieśnikami i dorosłymi; 3) zna podstawowe relacje między najbliższymi; podejmuje obowiązki domowe i rzetelnie je wypełnia; identyfikuje się ze swoją rodziną i jej tradycjami; ma rozeznanie, że pieniądze otrzymuje się za pracę; rozumie, co to jest sytuacja ekonomiczna rodziny i wie, że trzeba do niej dostosować swe oczekiwania; 4) współpracuje z innymi [...] w nauce szkolnej [...].

Edukacja matematyczna. Uczeń: 8) rozwiązuje proste zadania tekstowe (w tym zadania na porównywanie różnicowe, ale bez porównywania ilorazowego); 9) wykonuje łatwe obliczenia pieniężne (cena, ilość, wartość) i radzi sobie w sytuacjach codziennych wymagających takich umiejętności; zna będące w obiegu monety i banknoty; zna wartość nabywczą pieniędzy; rozumie, czym jest dług.

Etyka. Uczeń: 2) zastanawia się nad tym, na co ma wpływ, na czym mu zależy, do czego może dążyć, nie krzywdząc innych [...].

Formy pracy

Praca w grupach, indywidualna, zbiorowa.

Metody pracy

Podające – rozmowa, opowiadanie; problemowe – dyskusja, burza mózgów.

Materiały dydaktyczne

Tekst opowiadania, 10 monet jednozłotowych, banknot 10 zł, klocki geometryczne lub inne liczmany, kartki z celem zakupu i kwotą pieniędzy.

Komentarz

Zaprezentowany w scenariuszu tekst opowiadania jest czwartym odcinkiem „Serialu matematycznych przygód". Scenariusz zawiera głównie wątki matematyczny i etyczny. Nauczyciel czyta opowiadanie, dzieci wykonują ćwiczenia manipulacyjne i odpowiadają na pytania (edukacja matematyczna). Nauczyciel dowolnie rozbudowuje scenariusz np. o treści innych edukacji (np. muzycznej, plastycznej, technicznej). Zajęcia mogą być realizowane w klasach 1–3. Nie określamy w scenariuszu czasu trwania zajęć, ponieważ nauczyciel może scenariusz modyfikować. Zakres treści matematycznych powinien być dostosowany do poziomu klasy. Nauczyciel samodzielnie zmienia dane liczbowe występujące w opowiadaniach.

Przebieg zajęć

1. Powitanie w sposób zaproponowany przez dyżurnego.
2. Podanie tematu i celów zajęć w języku ucznia.
3. Wprowadzenie do tematu.
   Nauczyciel prezentuje dzieciom 10 monet jednozłotowych i wzór banknotu dziesięciozłotowego. Prosi o porównanie i wskazanie różnic (kolor, materiał, z jakiego są wykonane, ciężar, wydawane odgłosy, np. podczas spadania). Następnie pyta dzieci, które z nich wolałyby monety, a które banknot. Prosi dzieci o uzasadnienie. Pyta uczniów, na co przeznaczyłyby 10 zł, gdyby je miały.
4. Zapowiedź wysłuchania czwartego odcinka serialu matematycznego, którego bohaterami są Różniczka i Ćwiartek, z ukierunkowaniem na uważne słuchanie tak, aby dzieci mogły rozwiązać ukryte w tekście zagadki matematyczne.

5. Słuchanie tekstu czytanego przez nauczyciela:

W styczniu państwo Parzyści postanowili, że będą dawać swoim dzieciom kieszonkowe. Uznali, że mogą to zrobić, ponieważ dzieci chodzą już do szkoły i potrafią liczyć. W każdy poniedziałek dawali dzieciom siedem kwadracików kieszonkowego, które w erze cyfrowej pełniły funkcję pieniędzy. Rodzice powiedzieli dzieciom, żeby za kwadraciki kupiły sobie również jakąś zabawkę. Różniczka bardzo lubi słodycze, dlatego wszystkie kwadraciki przeznaczyła na zakup batoników. Jej brat natomiast trzy kwadraciki z każdego tygodnia wkładał do swojej ulubionej skarbonki, którą dostał na urodziny. Po upływie dziesięciu tygodni mógł już kupić sobie wymarzony samochodzik. Gdy dziewczynka zobaczyła, że Ćwiartek ma nową zabawkę, rozpłakała się. Choć bardzo prosiła rodziców, żeby kupili jej nową lalkę, nie zgodzili się. Pan Parzysty wytłumaczył córce, że każde z nich dostało tyle samo kwadracików. To, jak je wykorzystali, zależało już od nich samych. Choć Różniczce było bardzo smutno, zrozumiała, że nowy samochodzik Ćwiartka nie był prezentem od rodziców.

6. Rozwiązywanie zadań.

Rozwiązywanie zadań poprzedzone zostaje analizą tekstu pod kątem matematycznym. Uczniowie podczas pracy mają do dyspozycji zegary szkolne. Weryfikują poprawność rozwiązania i zapisują je na kartce lub w zeszycie.

Przykładowe pytania:

- Ile batoników Różniczka kupiła w marcu?
- Ile kosztował samochodzik Ćwiartka?

Zakamarek etyczny

7. Rozmowa kierowana z elementami dyskusji, zakończona sformułowaniem wniosków.

Nauczyciel, jeśli uzna za konieczne, odczytuje tekst jeszcze raz.

Przykładowe pytania:

- Dlaczego Ćwiartek mógł kupić sobie samochodzik?
- Dlaczego rodzice nie kupili dziewczynce lalki?
- Co zrozumiała Różniczka?
- Co stałoby się, gdyby rodzice Ćwiartka i Różniczki wydawali zarobione pieniądze tylko na swoje przyjemności?
- Jak myślicie, czy Ćwiartek się cieszył, kiedy sam kupił sobie samochodzik? Dlaczego się cieszył?

Proponowane wnioski:

- Pieniądze należy oszczędzać i szanować, ponieważ rodzice nie otrzymują ich za darmo, tylko za swoją pracę.

- Zabawki lub inne rzeczy, które kupimy za zaoszczędzone pieniądze, mogą nam sprawić dużo radości i zadowolenia.
- Jeśli bezmyślnie roztrwonimy nasze pieniądze, to może się okazać, że nie kupimy tego, co jest niezbędne, np. lekarstw.

8. Planowanie sposobu oszczędzania – praca w parach.

Każda para losuje kartkę z celem oszczędzania i kwotą pieniędzy przeznaczoną na ten cel (np. bilet do kina – 12 zł; książka – 25 zł, kilogram cukierków – 18 zł). Uczniowie planują czas oszczędzania i kwoty, które muszą systematycznie odkładać do skarbonki. Opisują w dowolny sposób swoje propozycje.

9. Podsumowanie zajęć i pożegnanie wg pomysłu drugiego dyżurnego.

Serial matematyczny

Odcinek 5. Dług

Agata Muńko, Marzenna Wierzbicka

Wartości: ODPOWIEDZIALNOŚĆ, SZACUNEK

Choć Dzielnik bardzo lubił lato, nie mógł już znieść upałów panujących na dworze. Pewnego dnia zapomniał wziąć do szkoły swojej butelki z piciem. Dlatego, kiedy tylko skończyła się lekcja matematyki, poprosił Pana Sumiastego, żeby pożyczył mu dwa kwadraciki na butelkę wody. Nauczyciel zgodził się, przypominając mu jednak, że będzie musiał je oddać. Niestety, następnego dnia chłopiec znów zapomniał i wody, i pieniędzy. Sytuacja powtórzyła się jeszcze dwa razy. W piątek Pan Sumiasty wziął Dzielnika na poważną rozmowę. Nie możesz pożyczać od ludzi różnych rzeczy, a potem ich nie oddawać – wyjaśnił. Wyobraź sobie, że ktoś pożyczył od Ciebie Twoją ulubioną zabawkę, a potem zatrzymał ją dla siebie – powiedział. Chłopiec od razu wyobraził sobie, że ktoś zabrał mu jego ukochany samochodzik. Spojrzał na nauczyciela i obiecał, że w poniedziałek odda mu wszystkie kwadraciki.

Przykładowe pytania:

- Ile butelek wody kupił chłopiec?
- Ile kwadracików pożyczył Dzielnik od Pana Sumiastego?

Przykładowe pytania do wątku etycznego:

- Dlaczego należy oddać pożyczoną własność?
- Czy zdarzyło się Wam, że ktoś czegoś Wam nie oddał? Jak się wtedy czuliście?

Serial matematyczny

Odcinek 6. Wycieczka

Agata Muńko, Marzenna Wierzbicka

Wartości: ODPOWIEDZIALNOŚĆ, SZACUNEK DLA INNYCH

Okres wiosenny to czas, w którym uczniowie szkoły w Figurowie Geometrycznym wybierali się na wycieczki. Podobnie było również w tym roku. Pan Sumiasty, Ćwiartek, Różniczka, Dzielnik i Dzielna mieli zobaczyć przepiękne Jezioro Kuliste. Wszyscy mówili o tej wycieczce niemal od miesiąca. Kiedy wreszcie nadeszła upragniona sobota, wszystkie dzieci punktualnie o godzinie 9:30 czekały na szkolnym parkingu. Prawie wszystkie. Minuty upływały, a Dzielnika i Dzielnej w dalszym ciągu nie było. Czas płynął bardzo wolno, a dzieci niecierpliwie wierciły się, czekając w autobusie. Wiedzieli, ż muszą być na miejscu w południe. Wreszcie o 10:15 pod szkołę zajechali spóźnialscy. Rodzice bliźniąt bardzo przeprosili Pana Sumiastego i obiecali, że to się już nigdy więcej nie powtórzy. Nauczyciel przyjął przeprosiny i zaprosił dzieci do autobusu. Tam jednak, zamiast ciepłego powitania, Dzielnik i Dzielna usłyszeli słowa niezadowolenia pozostałych dzieci. Po chwili jednak wszyscy się uspokoili i z małym opóźnieniem wyruszyli, by zobaczyć Jezioro Kuliste. Okazało się, że mimo wszystko na miejsce dotarli punktualnie.

Przykładowe pytania:

- Ile minut spóźnili się Dzielnik i Dzielna?
- Ile czasu trwała podróż autobusem?

Przykładowe pytania do wątku etycznego*:*

- Dlaczego dzieci siedzące w autobusie były niezadowolone?
- Dlaczego rodzice Dzielnika i Dzielnej przepraszali Pana Sumiastego?
- Co czujecie, kiedy ktoś spóźnia się na umówione spotkanie?

Serial matematyczny

Odcinek 7. W autobusie

Agata Muńko, Marzenna Wierzbicka

Wartość: SZACUNEK

Pewnego razu, gdy Różniczka jechała razem z mamą do szkoły, do autobusu wsiadły cztery staruszki. Każda z nich miała po dwie reklamówki wypełnione zakupami aż po brzegi. W autobusie były jednak tylko trzy wolne miejsca. Różniczka zastanawiała się, która z nich będzie najszybsza, a która będzie musiała stać do końca podróży. Kiedy już zaczęła wyobrażać sobie wyścigi pań, poczuła, że ktoś szturcha ją w ramię. Okazało się, że była to jej mama. Pani Parzysta poprosiła swoją córkę, żeby wstała i ustąpiła miejsca jednej z kobiet. Dziewczynka już miała protestować, ale wtedy usłyszała: Kochanie – ty też będziesz kiedyś staruszką i zrozumiesz, jak ważne jest, żeby młodzi ludzie szanowali starszych. Kiedy Różniczka wstała, kobieta obdarzyła ją ciepłym uśmiechem i podarowała jabłko, które wyciągnęła ze swojej reklamówki.

Przykładowe pytania:

- Ile siatek łącznie miały wszystkie staruszki?
- Ile miejsc siedzących zabrakło w autobusie?

Przykładowe pytania do wątku etycznego:

- Dlaczego Pani Parzysta chciała, żeby Różniczka wstała?
- Dlaczego staruszka dała dziewczynce jabłko?

rozdział 18

Zajęcia komputerowe z elementami etyki

Rozdział 18

Zajęcia komputerowe z elementami etyki

Korzystamy z internetu – scenariusz zajęć w klasach 1–3

Eugenia Mathea, Anna Warzocha

Wartości: UCZCIWOŚĆ, PRAWDOMÓWNOŚĆ

Cele

Uczeń:

- postrzega internet jako źródło informacji;
- poznaje sposoby przeglądania strony internetowej w przeglądarce internetowej;
- rozwija umiejętności wyszukiwania informacji na stronach internetowych o adresach podanych przez nauczyciela;
- uświadamia sobie niebezpieczeństwa związane z nawiązywaniem przez internet kontaktów z nieznajomymi osobami oraz podawaniem własnego adresu i innych danych;
- poznaje zasady bezpiecznego korzystania z zasobów internetu;
- zapoznaje się z zagrożeniami płynącymi z internetu i sposobami reagowania w sytuacji zagrożenia;
- kształtuje umiejętności pracy w edytorze graficznym;
- poszerza wiadomości związane z odpowiedzialnością, kłamstwem, prawami autorskimi.

Odniesienie do podstawy programowej

Zajęcia komputerowe. Uczeń: 1) posługuje się komputerem w podstawowym zakresie; 2) posługuje się wybranymi programami i grami edukacyjnymi, rozwijając swoje zainteresowania; korzysta z opcji w programach; 4) tworzy teksty i rysunki: 4a) wpisuje za pomocą klawiatury litery, cyfry i inne znaki, wyrazy i zdania, b) wykonuje rysunki za pomocą wybranego edytora grafiki, np. z gotowych figur; 5) zna zagrożenia wynikające z korzystania z komputera, internetu i multimediów: a) wie, że praca przy komputerze męczy wzrok, nadwereża kręgosłup, ogranicza kontakty społeczne [...]; 5c) stosuje się do ograniczeń dotyczących korzystania z komputera, internetu i multimediów.

Etyka. Uczeń: 2) zastanawia się nad tym, na co ma wpływ, na czym mu zależy, do czego może dążyć, nie krzywdząc innych [...].

Formy, metody i techniki pracy

Burza mózgów, dyskusja, debata, mapa myśli, zabawa.

MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

Komputer z dostępem do internetu, kłębek wełny, sznurka, arkusze papieru (flipchart), mazaki, flamastry, kredki, karteczki samoprzylepne.

PRZEBIEG ZAJĘĆ

Temat 1: Przeglądamy strony internetowe

1. Co to jest internet?

   Zabawa z wełną: Dzieci siedzą w kręgu. W środku koła nauczyciel kładzie kartę z rysunkiem, zdjęciem komputera. Nauczyciel trzyma w ręku kłębek wełny. Nawija nitkę na palec wskazujący lewej ręki i rzuca prawą ręką do wybranego dziecka, mówiąc, np. *Ja lubię czytać książki, a ty Basiu?* Basia nawija nitkę na swój palec, rzuca do Kuby, mówiąc: *Ja lubię skakać na skakance, a ty?* Po rzuceniu kłębka do wszystkich dzieci powstaje sieć. To tak, jak gdyby każdy z nas był komputerem, a nitka to coś, co łączy wszystkie komputery na świecie. Uczniowie próbują odpowiedzieć na pytanie: *Co to jest internet?*

2. Konkluzja: Internet, to wszystkie komputery, które w danej chwili są połączone ze sobą za pomocą różnych łączy: telefonicznych, internetowych i radiowych.

3. Do czego używamy internetu? – burza mózgów: zapisujemy na tablicy wszystkie pomysły dzieci, np.: przeglądanie stron internetowych, gry, zakupy, korzystanie z poczty, korzystanie z komunikatora *gadu-gadu,* szukanie informacji, inne.

4. Podsumowanie: Komputer z dostępem do internetu to jedno z wielu narzędzi, które możemy wykorzystać do nauki i zabawy. To bogate źródło informacji. Będziemy się uczyć, jak bezpiecznie i mądrze korzystać ze stron WWW w internecie.

5. Nauczyciel korzystając z tablicy interaktywnej lub projektora multimedialnego prezentuje, w jaki sposób otwiera się i przegląda stronę internetową; zwraca uwagę m.in. na: przejście do poprzedniej strony, przejście do następnej strony, korzystanie z suwaków, klikanie wyróżnionego tekstu, zdjęcia.

6. Uczniowie samodzielnie lub w parach wykonują działania podane przez nauczyciela.

7. „Debata” – internet to przyjaciel czy wróg? Dzielimy klasę na dwie grupy. Jedna grupa to fani internetu, druga grupa – to przeciwnicy.

Dobre strony internetu	Zagrożenia, jakie ze sobą niesie
– poznajemy świat – zdobywamy informacje – robimy zakupy – poznajemy innych ludzi – …	– długie korzystanie z komputera szkodzi zdrowiu – ktoś nas oszuka, skrzywdzi… – nie wiem, kim jest mój rozmówca – …

- Po skończonej debacie nauczyciel pyta, czy uczniowie wiedzą jak tworzy się strony internetowe? Rozmawia z dziećmi o tym, że nawet jeśli nikogo po drugiej stronie nie widzimy, to i tak nie jesteśmy anonimowi, ponieważ każdy ruch w internecie jest rejestrowany. Może to robić administrator strony, nasz komputer – dysk twardy itp.
- Nauczyciel pyta, jakimi cechami odznacza się człowiek umiejętnie korzystający z internetu? Za pomocą pytań pomocniczych w dyskusji zostaje wyjaśnione pojęcie *odpowiedzialności*.

Temat 2: Wyszukiwanie informacji na stronie internetowej

1. Praca w grupach: „Dużo już wiem, dużo już umiem”. Nauczyciel dzieli klasę na 4-osobowe zespoły. Każdy zespół ma do dyspozycji dużą kartę papieru (flipchart). Dzieci rysują dużą postać chłopca lub dziewczynki. Dobrze, by rysunek był bogaty w szczegóły: ręce, nogi, oczy, uszy, włosy itp.
2. Nauczyciel proponuje, aby uczniowie za pomocą rysunków (piktogramów) opowiedzieli, co już potrafią robić, jakie czynności potrafią wykonać, co już umieją, czego się nauczyli itp. Każdą czynność przyporządkowują określonej części ciała, np.: obok nogi rysują piłkę (umiem grać w piłkę), obok palców ręki rysują flet (umiem grać na flecie), obok oczu – książkę (umiem czytać).
3. Po wykonaniu pracy wszystkie plakaty wieszamy na ścianie tak, by były widoczne. Przedstawiciele grup kolejno prezentują wyniki wspólnej pracy.
4. Nauczyciel: Popatrzcie, jak dużo już umiecie, potraficie robić. Kto was tego nauczył, skąd to wiecie, kto wam w tym pomógł itp. Podczas dyskusji z dziećmi odpowiemy na te pytania. Dzieci powinny dojść do wniosku, że uczymy się różnych rzeczy od wielu osób (mamy, taty, babci, kolegi, wujka, w szkole; uzyskujemy informacje, oglądając telewizję, czytając książki, encyklopedie; korzystamy z internetu itd.). Ważne jest uświadomienie dzieciom, że aby się czegoś nauczyć, korzystamy i możemy korzystać z różnych źródeł informacji.
5. Uczniowie dzielą się swoją wiedzą na temat wyszukiwania informacji w internecie, np. opowiadając, z jakiej strony internetowej korzystali i jakie informacje znaleźli w internecie.

6. Nauczyciel na przykładzie wybranej strony internetowej omawia, w jaki sposób zapisane są w internecie informacje i jakie programy umożliwiają ich przeglądanie. Wyjaśnia sposób otwierania w przeglądarce internetowej strony o podanym adresie, pokazuje, gdzie wpisuje się adres internetowy, poleca odczytać konkretne informacje.
7. Porównanie informacji z różnych źródeł: Nauczyciel prezentuje wybrane przez siebie wiarygodne źródła informacji (słowniki, encyklopedie) i stronę internetową, na której są informacje sprzeczne z informacjami zawartymi w tych źródłach.
8. Konkluzja: *Nie można wierzyć we wszystko, co jest napisane w internecie. Pamiętajcie, że wiadomości znalezione w internecie, trzeba sprawdzić w kilku źródłach, na przykład korzystając z kilku adresów stron internetowych lub z encyklopedii. Najlepiej zawsze rozmawiać z rodzicami o tym, co znaleźliście w internecie*.
9. Zabawa z karteczkami: Nauczyciel prosi, żeby uczniowie na karteczkach samoprzylepnych odpowiedzieli na pytanie: jak nazwiemy osobę, która umieszcza nieprawdziwe informacje? Następnie karteczki mogą przykleić na postacie narysowane na początku zajęć. Pozytywne określenia na jedną, negatywne (zapewne ze słowem „kłamstwo") na drugą. Po skończonym zadaniu nauczyciel pyta, co jeszcze może być kłamstwem oraz co zrobić, aby sprawdzić, czy informacje zamieszczone w internecie zawsze są prawdziwe.
10. Korzystając z informacji zamieszczanych m.in. w sieci, zawsze trzeba podać ich źródło, autora.

Temat 3: Bezpieczeństwo w sieci

1. Wprowadzenie: po co są regulaminy? Wspólne odszukanie i przeczytanie np. regulaminu ucznia, pracowni informatycznej itp. Uczniowie odczytują zapisy w regulaminach, analizują je pod kątem przydatności, dyskutują o potrzebie (bądź nie) tworzenia w szkole takich zapisów, formułują wnioski itd. Można zaproponować zabawę w tworzenie wesołego regulaminu klasy, na przykład:
   - *Mały człowiek, tak jak duży, wie do czego komputer służy*,
   - *Jesteś ważny w szkole, w domu, nie daj skrzywdzić się nikomu*.
2. Wprowadzenie do tematu – „burza mózgów": Uczniowie siedzą na krzesełkach wokół dywanu, na dywanie rozłożony jest duży arkusz papieru z narysowaną pajęczyną. W środku sieci napis „INTERNET".

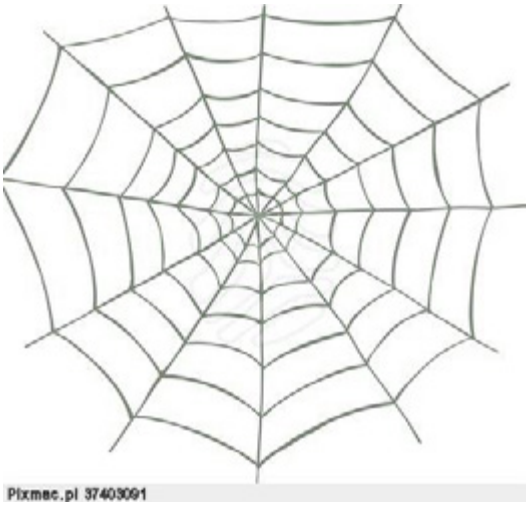

Nauczyciel rozdaje dzieciom małe kartony w formie cegiełek. Uczniowie piszą na nich hasłowo, krótko, to co im się kojarzy z tym pojęciem, wszystkie pomysły są ważne, dobrze, gdy jest ich dużo. Nauczyciel pyta *Jakie obowiązują zasady korzystania z internetu?*

3. Co nam wolno?

Na przykład możemy wspólnie z rodzicami przeglądać strony WWW, korzystać z poczty internetowej, szukać informacji na dany temat.

4. Czego nie wolno robić?

Na przykład nie publikujcie w internecie rzeczy, których musielibyście się wstydzić; nie pozwalajcie, aby robiono wam zdjęcia i nagrywano, aby was ośmieszyć; nie podawajcie swoich danych; zabezpieczcie swój komputer; nie ufajcie osobom w sieci; mówcie, jeżeli czujecie, że coś jest nie w porządku.

5. Porządkowanie skojarzeń – analiza treści cegiełek.

Uczniowie odczytują kolejno to, co zapisali, jeżeli zapisy powtarzają się, układają je „promyczkowo", wybierają te zapisy, które ich zdaniem są najważniejsze i które powinny być przestrzegane przez wszystkich (dzieci i dorosłych), a odrzucają te, które im się nie podobają. Nauczyciel proponuje, aby nakleiły te, ważne według nich, zasady na kontur sieci. Uczniowie głośno odczytują wybrane „cegiełki", uzasadniają ich wybór, naklejają na papier (po naklejeniu wszystkie cegiełki, które mówią co wolno, kolorują na kolor żółty, a te zasady, które ostrzegają, które mówią czego nie wolno robić – na szaro). Mogą zatytułować pracę, na przykład: *Jestem bezpieczny w sieci, bo przestrzegam zasad korzystania z internetu*.

6. Praca w edytorze graficznym Paint. Uczniowie wykorzystując poznane narzędzia edytora wykonują piktogramy – znaki bezpieczeństwa w sieci.

Zmieniamy tekst utworzony w edytorze tekstu – scenariusz zajęć w klasie 3

Eugenia Mathea, Anna Warzocha

Wartości: PRZYJAŹŃ, SZACUNEK, TOLERANCJA

Cele

Uczeń:

- zapoznaje się z możliwością zmiany parametrów – rozmiaru i koloru czcionki;
- rozwija umiejętności zapisywania dokumentu tekstowego w pliku;
- rozwija umiejętności otwierania dokumentu tekstowego z pliku, modyfikowania go i ponownego zapisywania pod tą samą nazwą;
- rozwija umiejętności korzystania z zasobów tablicy interaktywnej;
- kształtuje potrzeby dbania o własne zdrowie;
- pogłębia wiedzę o przyjaźni.

Odniesienie do podstawy programowej

Zajęcia komputerowe. Uczeń: 1) posługuje się komputerem w podstawowym zakresie; 2) posługuje się wybranymi programami i grami edukacyjnymi, rozwijając swoje zainteresowania; korzysta z opcji w programach; 4) tworzy teksty i rysunki: 4a) wpisuje za pomocą klawiatury litery, cyfry i inne znaki, wyrazy i zdania, 4b) wykonuje rysunki za pomocą wybranego edytora grafiki, np. z gotowych figur; 5) zna zagrożenia wynikające z korzystania z komputera, internetu i multimediów: a) wie, że praca przy komputerze męczy wzrok, nadwereża kręgosłup, ogranicza kontakty społeczne [...]; 5c) stosuje się do ograniczeń dotyczących korzystania z komputera, internetu i multimediów.

Etyka. Uczeń: 2) zastanawia się nad tym, na co ma wpływ, na czym mu zależy, do czego może dążyć, nie krzywdząc innych [...]; 6) nawiązuje i pielęgnuje przyjaźnie w miarę swoich możliwości.

Formy pracy

Indywidualna, zespołowa.

Metody pracy

Eksponująca, programowa, praca z tekstem.

Materiały dydaktyczne

Kostka myśli (wg K. Witerskiej), tekst Ewy Mathea *Bajka o Księżycu*, muzyka relaksacyjna.

PRZEBIEG ZAJĘĆ

1. O czym będziemy dzisiaj mówić? – wykorzystanie narzędzia reflektor z tablicy interaktywnej – podanie tematu lekcji.

2. Praca z komputerem.

   Ćwiczenie 1

   Uczniowie uruchamiają komputery, otwierają umieszczony na pulpicie plik o podanej przez nauczyciela nazwie, a następnie czytają jego zawartość – treść bajki E. Mathea pt. *Bajka o Księżycu.*

   Bajka o Księżycu

   Daleko, na końcu świata albo jeszcze dalej, zapadła ciepła, wiosenna noc. Roztańczone gwiazdki mrugały do siebie wesoło, majestatycznie sunął między nimi srebrny Księżyc. Z dumą spoglądał na lśniące wokół niego gwiazdki. Zdawać by się mogło, iż to on nauczył je tak pięknie tańczyć. Jakby od niechcenia rzucał srebrne promyki na spowitą mrokiem Ziemię, zaglądając w różne zakamarki swojego nocnego królestwa.

   Nagle coś go zaciekawiło. Usłyszał cichutki śpiew. Zjechał na swoim promyczku trochę niżej, by lepiej słyszeć i widzieć. Ujrzał dziewczynkę. Siedziała sama w pokoju na wózku inwalidzkim. Na biurku jaśniał kolorami ekran monitora.

   – Komputer to taki świat w pudełku, ale brakuje mi moich przyjaciółek, ich śmiechu, wspólnych rozmów o wszystkim – powiedziała do siebie dziewczynka. Zrozumiał, że była chora, a nie mogąc poruszać się o własnych siłach, czuła się osamotniona.

   – Nie mogę napisać nic o wiośnie, bo jej jeszcze nie ma. Dlaczego nie przychodzi? – mówiła do siebie dziewczynka. Ekran komputera milczał, bo przecież nie mógł odpowiedzieć na jej pytanie.

   Księżyc zatrzymał swoje promyczki na parapecie okna i uważnie słuchał, jak dziewczynka swym cichym śpiewem przywoływała wiosnę. Tak się zasłuchał, że o mały włos nie uszkodził kilku gwiazdek, które stanęły mu na drodze.

   – Jak pomóc? Co mogę zrobić, aby jej marzenie się spełniło? Zamyślił się głęboko.

   – Już wiem – wykrzyknął nagle!

   I nie minęła północ, a on miał już gotowy plan. Nim wstał ranek, zwołał tajną naradę. Zaprosił na nią Słońce, Obłok i Wiatr. Wkrótce wszyscy zabrali się do pracy.

   Słońce wstało bardzo wcześnie. Zaczęło wysyłać swoje promyki na Ziemię, głaskać pąki kwiatów rosnących w ogródku dziewczynki. Wiatr poruszał promyczkami Słońca w lewo i w prawo, a Obłoczek zaczął płakać z radości. Wszystkie kwiaty poczuły ciepło na swoich listkach, napiły się kropelek deszczu i zaczęły rozchylać kielichy. Gdy dziewczynka obudziła się i wyjrzała przez okno, wszystkie kwiaty jak na komendę uśmiechnęły się do niej, a w drzwiach pokoju zobaczyła swoje

przyjaciółki, Marysię i Olę. Przyszły, jak co dzień, aby zabrać ją na wiosenny spacer, porozmawiać o tym, co było w szkole, pobawić się z nią. Dziewczynka była bardzo szczęśliwa.

3. Analiza treści bajki.

4. Kostka myśli. Uczniowie siedzą w kręgu z zamkniętymi oczami i podają sobie kostkę – sześcian, na bokach którego napisane są następujące wyrażenia:
   - zastanawiam się czy komputer…
   - zgadzam się z tym, że …
   - porównałbym tę sytuację do…
   - nie zgadzam się z tym, że…
   - obawiam się, że komputer…
   - wierzę, że dziewczynka…

   Na hasło prowadzącego *stop,* kostka zatrzymuje się. Dziecko, które trzyma w ręku kostkę odczytuje hasło z boku sześcianu. Zabawa może zostać przerwana, gdy nauczyciel wspólnie z dziećmi będzie mógł zdefiniować pojęcie *przyjaźń*.

5. Uczniowie w małych grupach, z białych kartonów i kolorowych bibuł tworzą wizualizację przyjaźni. Po wykonanym zadaniu przedstawiają swoje prace.

6. Definiowanie pojęcia przyjaźni: Rozmowa w kręgu na temat tego, na czym polega przyjaźń. Nauczyciel zadaje pytania nawiązujące do tekstu, które pozwolą dopracować pojęcie przyjaźni kształtujące się w rozmowie, np.: Czy przyjaźń jest taka sama w przypadku osób niepełnosprawnych?

   Warto zaznaczyć, że są sytuacje, w których niektórym ludziom przysługują prawa specjalne, np. ludziom z niepełnosprawnościami, na wózkach inwalidzkich, chorym. Uprawnienia te służą wyrównaniu szans dla tych, którym z różnych względów trudniej jest żyć. Dla tych osób ważna jest przyjaźń, obecność bliskich i znajomych, szacunek i tolerancja.

7. Praca z komputerem.

   Ćwiczenie 2

   Korzystając z tablicy interaktywnej, nauczyciel analizuje zmianę parametrów (rozmiar) czcionki, pokazuje praktyczną realizację metody i wyjaśnia uczniom, co oznacza domyślne ustawienie parametrów. Uczniowie śledzą przykład i samodzielnie wykonują zadanie.

   Nauczyciel sprawdza wykonanie ćwiczenia.

Ćwiczenie 3

Nauczyciel, korzystając z tablicy interaktywnej, analizuje zmianę parametrów czcionki po wcześniejszym zaznaczeniu tekstu. Pokazuje praktyczną realizację metody. Uczniowie śledzą i samodzielnie wykonują zadanie, licząc wiersze, które tekst zajmował przed zmianą rozmiaru czcionki, a ile zajmuje po jej zmianie.

Ćwiczenie 4

Działanie metodyczne podobne do ćwiczenia 2 i 3. Uczniowie zmieniają kolor tekstu.

Ćwiczenie 5

Nauczyciel prosi, aby dzieci kolorem czerwonym zaznaczyły ten fragment bajki, która przedstawia działania przyjaciela.

Ćwiczenie 6

Nauczyciel prosi, aby uczniowie zmodyfikowali tekst i zapisali w pliku pod tą samą nazwą.

8. Ćwiczenie relaksacyjne: Drzewo.

Nauczyciel przypomina uczniom o szkodliwości długiej pracy z komputerem. Prosi, aby dzieci stanęły na jednej nodze, stopę drugiej oparły na wewnętrznej stronie łydki, ręce złączyły wysoko nad głową i zamknęły oczy.

rozdział 19

Wychowanie fizyczne z elementami etyki

Rozdział 19

Wychowanie fizyczne z elementami etyki

Gdy jestem uczciwy, czuję się dobrze sam ze sobą, inni mi ufają – scenariusz zajęć w klasie 3

Ewa Osiecka

Wartość: UCZCIWOŚĆ

CEL OGÓLNY

Uczeń:

- zapoznaje się z pojęciami: uczciwość, fair play, przekupstwo.

CELE SZCZEGÓŁOWE

Wiedza

Uczeń:

- rozumie, co znaczy fair play w sporcie, w zabawie;
- potrafi wskazać, na czym polegają uczciwość, doping i przekupstwo.

Umiejętności

Uczeń:

- określa, co cechuje człowieka uczciwego;
- dostrzega i określa skutki nieuczciwości;
- ćwiczy umiejętność kulturalnego dyskutowania – wyrażania własnego zdania z użyciem prostej argumentacji oraz słuchania wypowiedzi koleżanek i kolegów bez przerywania.

ODNIESIENIE DO PODSTAWY PROGRAMOWEJ

Wychowanie fizyczne i edukacja zdrowotna. Uczeń: 3) w zakresie sportów całego życia i wypoczynku: c) bierze udział w zabawach, mini grach i grach terenowych, zawodach sportowych, respektując reguły i podporządkowując się decyzjom sędziego; d) wie, jak należy zachować się w sytuacjach zwycięstwa i radzi sobie z porażkami w miarę swoich możliwości.

Etyka. Uczeń: 2) zastanawia się nad tym, na co ma wpływ, na czym mu zależy, do czego może dążyć nie krzywdząc innych; stara się nieść pomoc potrzebującym; 4) wie, na czym polega prawdomówność i jak ważna jest odwaga przeciwstawiania się kłamstwu i obmowie; potrafi z tej perspektywy oceniać zachowania bohaterów baśni, opowiadań, legend, komiksów**.**

FORMY I METODY PRACY

Praca w grupach, zabawa ruchowa: „bitwa gazetowa”, pytania, dyskusja (lub rozmowa), mapa pojęciowa, inscenizacja, praca z tekstem.

MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

Tekst internetowy o Lancie Armstrongu (Załącznik 2), papier, kredki, zestaw wypowiedzi na temat uczciwości (Załącznik 1).

PRZEBIEG ZAJĘĆ

1. Powitanie.
2. Podanie tematu lekcji.

   Uczniowie odczytują temat z rozsypanki wyrazowej.
3. Zabawa ruchowa „gazetowa bitwa”.

   Nauczyciel dzieli uczniów na dwa zespoły. Dzieci z gazet przygotowują kule, które będą służyć jako amunicja.

   Na hasło uczniowie zaczynają przerzucać papierowe kule na część przeciwnej drużyny. Wygrywa ta drużyna, która będzie miała najmniejszą liczbę gazetowych kul, gdy zabrzmi hasło „stop".

   Kule wędrują z pola na pole w czasie określonym przez nauczyciela (4 razy).

   Nauczyciel obserwuje zabawę, sprawdzając, czy dzieci przestrzegają zasad, np. czas na rzucanie kul, bezpieczny sposób rzucania.
4. Rozmowa. Pytamy uczniów: Jak czuliście się, gdy wygraliście rundę? Jak, gdy przegraliście rundę? Co było dla was ważne w czasie zabawy? Uczniowie określają swoje emocje, jakie towarzyszyły im w czasie zabawy.
5. Ćwiczenie – zgromadzenie pomysłów uczniów – odpowiedzi na pytania nauczyciela.
   - Co gotowi bylibyście zrobić, żeby wygrać nagrodę w takiej zabawie?
   - Jak trzeba zachowywać się w czasie gier i zabaw z innymi?

   Uczniowie zgłaszają swoje pomysły.

   Prawdopodobne pomysły: uczciwie, bezpiecznie, ostrożnie, przestrzegać zasad i reguł, być wyrozumiałym dla tych, którzy gorzej sobie radzą w grze lub zabawie.
6. Ćwiczenie „Jedna minuta odwagi”: wymyślanie haseł o uczciwości i krótka dyskusja.
   - Co to znaczy być uczciwym?
   - Czy uczciwość jest doceniana? Czy znasz kogoś uczciwego?
   - Co powoduje, że stajemy się nieuczciwi?

Uczniowie wymyślają hasła o uczciwości. Odczytują wypowiedzi na temat uczciwości podane przez nauczyciela.

Nauczyciel zapisuje na planszy hasła uczniów, tak by były dla wszystkich widoczne. Następnie dodaje Załącznik 1 – wypisane na planszy wypowiedzi o uczciwości, do powieszenia w sali.

7. Ćwiczenie: Co to znaczy „czysty sport" albo „gra fair play"? Zebranie propozycji uczniów.

Przypuszczalne propozycje: uczciwy, bez dopingu, bez oszukiwania, bez zawiści, bez chęci nieuczciwego zysku, bez dążenia do wygranej w nieuczciwy sposób (nauczyciel może dopisać swoją propozycję).

Uczniowie zawieszają karty z propozycjami lub układają je na wykładzinie.

8. Dyskusja i ćwiczenie (wykonanie mapy pojęciowej): Doping i jego skutki. Nauczyciel przedstawia uczniom tekst o dyskwalifikacji słynnego kolarza.

- Czym jest doping – jak go zdefiniujemy?
- Czy może być dobry doping? Jakie skutki może przynosić zły doping, a jakie dobry?

Uczniowie, dyskutując, próbują ustalić, co to jest doping, co może być złym i dobrym dopingiem i jakie skutki może mieć jeden i drugi.

Następnie wykonują mapę pojęciową na temat skutków złego i dobrego dopingu.

Nauczyciel lub uczniowie odczytują tekst z Załącznika 2. Nauczyciel zapisuje propozycje uczniów.

9. Uczniowie przedstawiają wyniki prac w grupach.

Zawieszenie map na tablicy.

10. Dyskusja.

Próba odpowiedzi na pytania:

- Czy można kogoś w sporcie przekupić? Jak?
- Czy znacie takie przykłady?
- Co zrobić, gdy to się zdarzy?
- Czym różni się w sporcie przekupstwo od dopingu?
- Jaka jest ich wspólna cecha?

Uczniowie podają przykłady i sposoby reagowania na takie sytuacje; określają różnicę między dwoma rodzajami nieuczciwego postępowania w sporcie.

Nauczyciel zapisuje propozycje uczniów.

11. Podsumowanie zajęć.

Załącznik 1. Wypowiedzi na temat uczciwości

1. Uczciwość to mówienie prawdy.
2. Gdy jestem uczciwy czuję się dobrze sam ze sobą.
3. Osoba godna zaufania jest uczciwa i prawdziwa.
4. Uczciwe myśli, słowa i uczynki tworzą harmonię.
5. Uczciwość to najlepszy sposób postępowania.
6. Niekiedy u źródeł nieuczciwości tkwi chciwość.

Źródło: Diane Tillman, *Wychowanie w duchu wartości. Poszerzanie świata*,. s. 8-14.

Załącznik 2. Tekst z internetu o dyskwalifikacji Lanca Armstronga – słynnego kolarza, który stosował niedozwolony doping.

Lance Armstrong wyraził skruchę z powodu stosowania dopingu i okłamywania opinii publicznej na ten temat. Powiedział jednak, że nie uważa, by zasługiwał na dożywotnią dyskwalifikację. Armstrong opowiadał obszernie i z widocznym przejęciem o tym, jak boleśnie jego rodzina przeżywała wiadomości o jego wykroczeniach i przeprosił za nie. Powiedział, że czuje się "okryty hańbą, upokorzony i zawstydzony" z powodu używania środków dopingujących. Okryty niesławą kolarz zdawał się bliski płaczu, gdy opowiadał, że jego 13-letni syn nie chciał wierzyć informacjom o dopingu ojca. – *Wiedziałem, że sam muszę mu to powiedzieć. On nigdy mnie nie zapytał: Tato, czy to prawda? Ufał mi. Powiedziałem w końcu: nie broń mnie więcej*– relacjonował Armstrong rozmowę z synem.

Powiedział, że „oczywiście ma wyrzuty sumienia" i że jego wyznania są „pierwszym krokiem".

– *Płacę cenę i zasługuję na nią* – dodał, nawiązując do kary dożywotniej dyskwalifikacji i odwrócenia się od niego sponsorów.

Jednocześnie jednak podkreślił, że chciałby powrócić do sportowej rywalizacji i wyraził opinię, że swoją karę uważa za zbyt surową.

– *Zasługuję na karę, ale nie jestem pewien czy na tak wysoką* – oświadczył, mając na myśli dożywotni zakaz startów. – *Bardzo chciałbym mieć jeszcze szansę współzawodnictwa* – dodał.

Przypominając jak sponsorzy zrezygnowali z reklam z jego udziałem, powiedział, że "stracił wszystkie swoje przyszłe dochody".

Telewizja CNN pytała żonę i znajomych kolarza, czy są w stanie mu wybaczyć. Niektórzy odpowiadali, że wątpią w szczerość jego skruchy.

Gospodarz popularnego wieczornego programu telewizji CNN Piers Morgan nazwał Armstronga "przestępcą". Przypomniał, że zastraszał on swoich kolegów z drużyny, żeby nie ujawniali dopingu, i pozwał do sądu brytyjskiego dziennikarza zarzucając mu oszczerstwo, gdy ten go zdemaskował. Poprzedniego dnia, w pierwszej części wywiadu, Armstrong przyznał się, że przez lata kłamał, zaprzeczając, jakoby korzystał z dopingu. Sugerował jednak, że stosują go prawie wszyscy zawodnicy.

W USA przeważa pogląd, że wyznania kolarza to "za mało i za późno", aby w oczach milionów odzyskał sympatię i prestiż. Tylko niektórzy komentatorzy próbują go bronić, przypominając, że po wyleczeniu z raka założył fundację pomocy dla chorych na tę chorobę.

Źródło: http://www.polskieradio.pl/43/265/Artykul/765605,Zasluguje-na-kare-ale-nie-jestem-pewien-czy-na-kare-smierci

rozdział 20

Zajęcia korekcyjno-kompensacyjne dla uczniów edukacji wczesnoszkolnej, zintegrowane z etyką

Rozdział 20

Zajęcia korekcyjno-kompensacyjne dla uczniów edukacji wczesnoszkolnej, zintegrowane z etyką

Ćwiczenia na materiale werbalnym usprawniające percepcję słuchową i koordynację wzrokowo-słuchowo-ruchową

Wiesława Kuban

Wartość: SZACUNEK DLA UCZUĆ INNYCH

Cele

Uczeń:

- usprawnia percepcję słuchową i koordynację wzrokowo-słuchowo-ruchową oraz ćwiczy analizę i syntezę słuchową;
- kształtuje pojęcia szacunku dla innych;
- zwraca uwagę na sytuacje związane z okazywaniem szacunku dla uczuć innych.

Odniesienia do podstawy programowej

W procesie kształcenia ogólnego szkoła podstawowa kształtuje u uczniów postawy sprzyjające ich dalszemu rozwojowi indywidualnemu i społecznemu, takie jak: [...] szacunek dla innych ludzi [...].

Edukacja społeczna. Uczeń: 1) odróżnia, co jest dobre, a co złe w kontaktach z rówieśnikami i dorosłymi.

Etyka. Uczeń: 2) zastanawia się nad tym, na co ma wpływ, na czym mu zależy, do czego może dążyć, nie krzywdząc innych [...].

Formy pracy

Zajęcia korekcyjno-kompensacyjne, praca w grupach, indywidualna, zbiorowa.

Metody pracy

Podające, problemowe – aktywizujące.

Materiały dydaktyczne

Wiersz *Na straganie* J. Brzechwy, dwa pudełka, 14 kartoników obrazujących warzywo z miejscem na wpis jego nazwy, koło ,,hula-hop".

PRZEBIEG ZAJĘĆ

Uczniowie otrzymują pudełko z warzywami – wyodrębniają nazwy warzyw i zapisują je na kartonikach będących wizerunkiem danego warzywa: burak, kalarepa, fasola, groch, pietruszka, seler, marchewka, kapusta, brukselka, cebula, pomidor, ogórek, sałata, rzodkiewka.

1. Wyodrębniają głoskę w nagłosie ; np. b-urak, (b), f-asola, itd.
2. Wyodrębniają głoskę w wygłosie; np. bura-k (k), fasol-a, itd.
3. Słuchają wiersza J. Brzechwy: *Na straganie*.
4. Nauczyciel prosi o posegregowanie warzyw do dwóch oddzielnych pudełek: do jednego kartoniki z warzywami z wiersza, a do drugiego z tymi, których nie wymienił autor w wierszu.
5. Analiza wiersza – sytuacja etyczna.
   Dyskusja nad wierszem Brzechwy:
   Jakie relacje występują między warzywami z wiersza?
   Czy takie stosunki możliwe są między prawdziwymi warzywami? A między ludźmi?
   Nazywanie przez dzieci postaw, które przedstawiają sobą poszczególne warzywa.
6. Układanie scenek, w których dzieci przyjmują takie same postawy w odniesieniu do ludzi i spraw ludzkich.
7. Odgrywanie scenek przez dzieci.
8. Dyskusja: Które postawy warzyw z wiersza *Na straganie* są przykre dla innych i dlaczego?
   Dzieci dzielą warzywa z wiersza *Na straganie* na dwie grupy: te, które w wierszu prezentowały postawy przykre dla innych, i te, których postawy nie były przykre dla innych. Każde dziecko indywidualnie dokonuje podziału i uzasadnia swój wybór.
9. Zabawa w ,,sałatkę warzywną".
   Uczniowie wybierają do zabawy nazwy warzyw, które zostały przez uczniów umieszczone w pudełku „nie były przykre dla innych". Każde dziecko zabiera jeden kartonik z nazwą warzywa. Nauczyciel prosi o uwagę i zaprasza do zrobienia sałatki warzywnej. Wymienia kilka warzyw – uczniowie, którzy przybrali nazwę danego warzywa, siadają na podłodze w kręgu oznaczającym naczynie. Uczeń, który nie zdążył usiąść w kręgu w wyznaczonym czasie (odliczanie: 1, 2, 3), zostaje wywołany do robienia sałatki warzywnej.
10. Nauczyciel dziękuje za udział w zajęciach i na koniec zadaje pracę domową:
    Wypisz w zeszycie prac domowych nazwy warzyw, które nie występowały w wierszu *Na straganie*.

Usprawnianie motoryki rąk – scenariusz zajęć w klasach 2–3

Wiesława Kuban

Wartości: WSPÓŁPRACA, WSPÓŁDZIAŁANIE

CELE:

Uczeń:

- ćwiczy i usprawnia małą motorykę oraz orientację przestrzenną;
- angażuje się we współpracę i zastanawia się nad znaczeniem współpracy.

ODNIESIENIE DO PODSTAWY PROGRAMOWEJ

Edukacja społeczna. Uczeń: 4) współpracuje z innymi w zabawie, w nauce szkolnej i w sytuacjach życiowych [...].

Etyka. Uczeń: 7) przestrzega reguł obowiązujących w społeczności dziecięcej (grzecznie zwraca się do innych, współpracuje w zabawach i w sytuacjach zadaniowych) [...].

FORMA PRACY

Zajęcia korekcyjno-kompensacyjne, praca w grupach, indywidualna, zbiorowa.

METODY PRACY

Podające, problemowe – aktywizujące.

POMOCE DYDAKTYCZNE

Sztalugi, papier, farby plakatowe.

PRZEBIEG ZAJĘĆ

1. Dzieci siadają parami naprzeciw siebie, na sygnał nauczyciela rzucają woreczkami i piłeczkami raz prawą, raz lewą ręką .
2. „Kolorowe dłonie”.

   Dzieci pracują w parach – malują pędzlem i farbami obraz. Zadanie polega na tym, żeby skomponowały obraz, na którym znajdą się m. in. obrysowane dłonie obojga, w dowolnych układach, czyli nie tylko ułożone równo obok siebie, ale też, na przykład, jedna ułożona częściowo na drugiej (nauczyciel demonstruje układ swoich dłoni, zaznaczając, że mogą wymyślać sobie różne układy). Dzieci ustalają między sobą kompozycję obrazu i sposób jego wykonania, dzielą się zadaniami.

Prezentacja obrazów wykonanych w parach. Dzieci przedstawiają swoje prace, używając określeń dotyczących położenia elementów obrazu – na górze, na dole, po prawej stronie, po lewej stronie.

3. Nauczyciel zachęca do dyskusji.

- *Czy sprawiło wam trudność wspólne zaplanowanie pracy?*
- *Co było ważne, kiedy staraliście się osiągnąć zamierzony cel, czyli wspólnie namalować obraz?*
- *Czy możliwe byłoby wspólne namalowanie obrazu bez zgody i porozumienia?*
- *Jaki by mógł być wynik malowania obrazu przez dwie osoby, które ze sobą nie współpracowały?* Można zorganizować „wypowiadanie się parami" – mówią osoby, które razem malowały, potem następne dwie itd.

Nauczyciel prosi o odwołanie się przez dzieci do własnych przeżyć i doświadczeń oraz przedstawienie przykładów wspólnej pracy w zgodzie i porozumieniu z innymi osobami (np. wspólne odrabianie lekcji, wspólne sprzątanie pokoju, itp.).

- *Jakie możecie podać przykłady sytuacji, kiedy dorośli robią coś wspólnie i mogą osiągnąć cel dzięki temu, że ze sobą dobrze współpracują? (Jeżeli dzieci same nie podały takich przykładów.)*
- *Czy są takie cele, których osiągnięcie wymaga współpracy dzieci i dorosłych?*
- *Czy są takie rzeczy, które lepiej jest robić samemu, jeżeli mamy osiągnąć cel, jaki sobie wyznaczyliśmy?*

Analizowanie przykładów, dyskusja nad tym, w jakich sytuacjach tylko współpraca pozwala osiągnąć cel, a w jakich można się bez niej obejść albo wręcz trzeba. Na przykład: Czy są takie zabawy, w które można się bawić tylko z kimś? Czy są takie, w które tylko samemu? Czy są takie, że można się w nie bawić i z kimś, i samemu?

4. Dzieci urządzają wystawę obrazów namalowanych w parach.

5. Nauczyciel dziękuje za udział w zajęciach. Na zakończenie, w formie krótkiego ćwiczenia, przedstawia uczniom zabawę w parach „Wskaż lewą ręką prawe ucho, wskaż prawą ręką…". Proponuje, żeby pobawili się w nią później z rodzeństwem, kolegą czy koleżanką.

Usprawnianie procesu czytania – scenariusz zajęć w klasach 2–3

Wiesława Kuban

Wartości: ŻYCZLIWOŚĆ, WRAŻLIWOŚĆ NA UCZUCIA I POTRZEBY INNYCH, EMPATIA

Cele

Uczeń:

- ćwiczy czytanie głośne ze zrozumieniem;
- rozwija się w zakresie etyczno-społecznym poprzez uwrażliwienie się na uczucia i potrzeby innych;
- kształtuje pojęcie życzliwości.

Odniesienie do podstawy programowej

Edukacja społeczna. Uczeń: 1) odróżnia, co jest dobre, a co złe w kontaktach z rówieśnikami i dorosłymi; 2) [...] stara się być sprawiedliwym i prawdomównym, nie krzywdzi innych, pomaga słabszym i potrzebującym; 4) współpracuje z innymi w zabawie, w nauce szkolnej i w sytuacjach życiowych [...].

Etyka. Uczeń: 2) zastanawia się na tym, na co ma wpływ, na czym mu zależy, do czego może dążyć, nie krzywdząc innych [...].

Formy pracy

Zajęcia korekcyjno-kompensacyjne dla dzieci 7–8 letnich, praca w grupach, indywidualna, zbiorowa.

Metody pracy

Podające, problemowe – aktywizujące.

Materiały dydaktyczne

Wiersz „Urodziny Śnieżki” z: E. Stadtmuller, *Czytanie ze zrozumieniem. W królestwie bajek*, Wydawnictwo WIR, Kraków 2006 r.

Przebieg zajęć

1. Nauczyciel wyświetla tekst na tablicy multimedialnej. Zaprasza do wspólnego czytania. Czytanie wiersza rozpoczyna nauczyciel – czyta cały tekst głośno, po czym zaprasza do ponownego czytania, naprzemiennie jedno dziecko po drugim, każde dziecko czyta po jednym zdaniu.

Urodziny Śnieżki

Wszystkie małe krasnoludki
tajemnicze stroją miny
i szukają niespodzianki
na królewny urodziny.
Apsik wybrał się na łąkę,
tam gdzie rosną śliczne kwiaty.
Bardzo piękny bukiet zebrał,
no i kichnął – jak z armaty.

Mędrek wiersz napisał czuły
i życzenia rymowane.
Śnieżka pewno się ucieszy,
kiedy prezent ten dostanie.

Łasuch w kuchni już od rana
piecze tort urodzinowy
– z rodzynkami, czekoladą
i nadzieniem orzechowym.

Śpioszek uszył poduszeczkę,
by się Śnieżce słodko śniło.
Ledwo ją pod głowę wsunął,
zaraz chrapnął, że aż miło.

Gburek zrobił lemoniadę,
dobrze zmieszał, dobrze schłodził,
ale skrzywił się próbując,
bo jej wcale nie posłodził.

Gapcio pyta: co się dzieje?
i nastawia pilnie ucha.
Już wie wszystko i dla Śnieżki
przeogromny balon dmucha.

Bardzo martwi się Nieśmiałek,
bo prezentu nie ma wcale.
Nagle ujrzał jarzębinę
i zakrzyknął: dam korale!

Śnieżka aż klasnęła w ręce
i każdego całowała.
Z krasnalami cały wieczór
urodziny świętowała.

2. Nauczyciel zadaje pytania do tekstu, które również wyświetla na ekranie tablicy multimedialnej (lub zapisuje na tablicy):
   - Jakie niespodzianki przygotowały krasnoludki dla królewny?
   - Dokąd wybrał się krasnoludek Apsik po prezent dla Śnieżki i co to był za prezent?
   - Co wykonał dla Śnieżki krasnoludek Mędrek?
   - Jakie przyprawy do tortu urodzinowego dodał Łasuch?
   - Co przygotował dla Śnieżki Śpioszek?
   - O czym zapomniał Gburek podczas przygotowywania lemoniady dla Śnieżki?
   - Co przygotował Gapcio dla królewny?
   - Jaką niespodziankę wymyślił Nieśmiałek?
   - Jak zareagowała Śnieżka, kiedy otrzymała niespodzianki Krasnoludków?
3. Nauczyciel zachęca do dyskusji, zadaje pytania:
   - Czy sprawianie niespodzianek jest przyjemne i komu sprawia przyjemność?
   - Jakie uczucia pojawiają się w nas, kiedy otrzymujemy prezent czy miłą niespodziankę?
   - Jakie uczucia towarzyszą nam, kiedy sprawiamy komuś miłą niespodziankę lub dajemy prezent?
   - Czego wyrazem jest ,,gest'' wręczania prezentu lub niespodzianki?

   Nauczyciel komentuje wypowiedzi dzieci, podkreślając te ich składniki, które wiążą się z wartościami (np. życzliwością, wrażliwością na potrzeby innych, szacunkiem dla innych, empatią). Na przykład parafrazuje wypowiedź i pyta: *Czy to, o czym mówiłeś: że..., można nazwać okazywaniem życzliwości?* Rozmowa może skupiać się bardziej na jednej wartości lub na wielu.
4. Dzieci przygotowują w parach scenki: życzliwe gesty będące przejawem życzliwości wobec drugiej osoby.
5. Odegranie scenek i skomentowanie ich przez dzieci.
6. Nauczyciel dziękuje za udział w zajęciach i na koniec proponuje uczniom wykonanie w domu pracy plastycznej ilustrującej **życzliwość** ludzi dla siebie nawzajem.

rozdział 21

Zajęcia socjoterapeutyczne dla uczniów edukacji wczesnoszkolnej, zintegrowane z etyką

Rozdział 21

Zajęcia socjoterapeutyczne dla uczniów edukacji wczesnoszkolnej, zintegrowane z etyką

Jestem członkiem grupy – scenariusz zajęć w klasie 2

Wiesława Kuban

Wartości: WSPÓŁPRACA, SZACUNEK DLA ODMIENNOŚCI JEDNOSTKI

Cele

Uczeń:

- wzmacnia poczucie bezpieczeństwa w grupie;
- uświadamia sobie, że ludzie są sobie wzajemnie potrzebni;
- wzmacnia poczucie odpowiedzialności za siebie i za innych, szacunku dla odmienności jednostki;
- docenia współpracę.

Odniesienie do podstawy programowej

W procesie kształcenia ogólnego szkoła podstawowa kształtuje u uczniów postawy sprzyjające ich dalszemu rozwojowi indywidualnemu i społecznemu, takie jak: [...] poczucie własnej wartości, szacunek dla innych ludzi, [...] kreatywność, gotowość do [...] podejmowania inicjatyw oraz do pracy zespołowej.

Edukacja społeczna. Uczeń: 4) współpracuje z innymi w zabawie, w nauce szkolnej i w sytuacjach życiowych [...].

Etyka. Uczeń: 7) przestrzega reguł obowiązujących w społeczności dziecięcej (grzecznie zwraca się do innych, współpracuje w zabawach i w sytuacjach zadaniowych) [...].

Formy pracy

Zajęcia socjoterapeutyczne w 10-osobowej grupie, praca w grupach, praca indywidualna, praca zbiorowa.

Metody pracy

Podające, problemowe – aktywizujące.

MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

Tablica magnetyczna, flamaster do pisania po tablicy magnetycznej, obraz (wspólne zdjęcie lub inny obraz) – pocięty na części w formie puzzli, z możliwością zapisu na odwrotnej stronie każdej części, długopisy.

PRZEBIEG ZAJĘĆ

1. Nauczyciel zaprasza uczestników do pracy indywidualnej:

   Dzieci wybierają spośród kolorowych kartonowych kształtów – części typu puzzle, z których można ułożyć obraz – po jednym elemencie. Na odwrocie swojego kawałka zapisują jakąś swoją mocną stronę, swoją pozytywną cechę lub zaletę – pisząc np.: jestem koleżeńska, pomagam innym, lubię się bawić z innymi, lubię się uczyć, lubię czytać, lubię grać w piłkę; nauczyciel wyjaśnia – poszukaj u siebie tego co lubisz i jest to dla ciebie przyjemne, tego, co umiesz robić, lub tego co inni uważają za twoją mocną stronę czy twoją zaletę.

   Po zapisaniu nauczyciel prosi o komentarz – dzieci wskazują argumenty świadczące o tym, że coś jest ich ,,mocną stroną". Te, które mają trudność z wykonaniem polecenia, mogą postawić znak zapytania.

2. Nauczyciel zaprasza uczestników do pracy w parach.

   Prosi, żeby każde dziecko poszukało osoby, która ma kawałek puzzli pasujący do jego kawałka, i żeby w parach dzieci porozmawiały o tym, co zapisały na odwrocie swoich części obrazu. Ci, którzy postawili znak zapytania, mogą poprosić o pomoc kolegę w znalezieniu swojej mocnej strony, następnie zapisują ją na odwrocie swojej części obrazu. Dzieci bawią się poszukując pary, prowadzą rozmowy z odnalezioną drugą osobą.

3. Nauczyciel zaprasza uczestników do zabawy zespołowej: połączenia wszystkich elementów kartonowych w całość i ułożenia całego obrazu.

4. Nauczyciel zadaje pytania i zachęca do dyskusji:
   - Czy zanim zaczęliśmy układać obraz, udało wam się znaleźć osobę, która ma pasującą część układanki?
   - Czy ktoś potrzebował pomocy w odszukaniu swojej mocnej strony? Czy druga osoba umiała mu pomóc w znalezieniu swojej zalety czy pozytywnej cechy?
   - Czy komuś zdarzyło się, że druga osoba zapisała podobną lub nawet taką samą cechę jak ta, którą sam u siebie znalazł? Jaka to była cecha?
   - Kto był w parze z osobą, która zapisała cechę zupełnie niepodobną do tej, którą sam zapisał? (Ostatnie dwa pytania stwarzają okazję do zastanowienia się, co oznacza jakaś cecha lub cechy, np. dlaczego „jestem koleżeńska" nie jest lub jest podobne do „lubię grać w piłkę".)

- Jak czułeś się (czułaś się), kiedy odnalazłeś (odnalazłaś) swój pasujący element?
- Co czułeś (czułaś), gdy wszyscy razem, w tym również Ty, „utworzyliście obraz”?
- Czy nasz zabawa zespołowa udałaby się, gdybyśmy wszyscy nie wzięli w niej udziału? Co by było, gdyby ktoś wyszedł z klasy razem ze swoją częścią obrazu?

5. Nauczyciel prosi o odkrycie wszystkich elementów obrazka i przyczepienie każdego elementu z zapisem mocnych stron lub zalet do tablicy magnetycznej obrazującej okrąg (zespół – grupa). Dzieci przyczepiając kartoniki w dowolnym miejscu, ponownie odczytują swoje ,,mocne strony”. Po przyczepieniu odwróconych puzzli do tablicy magnetycznej, nauczyciel dzieli dzieci na mniejsze grupy (np. trójki). Praca w grupach: wymyślcie jakąś czynność, działanie, zadanie, do wykonania którego będą potrzebne mocne strony lub zalety każdego z was trojga.

6. Na zakończenie wspólnie omawiamy wszystkie pomysły.

Aneks

Mały słownik wartości etycznych

Katarzyna Kuczyńska

Świat wartości jest bardzo skomplikowany – zarówno od strony samych wartości, w tym ich liczebności i wzajemnych relacji, jak też możliwych interpretacji filozoficznych, jakich się doczekały. Opracowane poniżej hasła są zatem skrótowe i wskazują kierunek myślenia o danym pojęciu, natomiast nie wyczerpują jego sens. Katalog pojęć jest w pewnej mierze arbitralny, ponieważ odnosi się wyłącznie do wartości obecnych w zamieszczonych powyżej scenariuszach zajęć, jako skromne wsparcie merytoryczne z zakresu etyki. Scenariusze powstawały jako wyraz indywidualnych zainteresowań i wrażliwości autorek, zatem nie wszystkie wartości moralne doniosłe w procesie kształcenia dzieci się w nich pojawiły. Osoby gotowe rozwijać swoją wiedzę etyczną zachęcam do sięgnięcia po wskazane w przypisach lektury, które rzetelnie omawiają te i inne pojęcia etyczne oraz stanowią skarbnicę informacji bibliograficznych.

Autonomia

Bardzo wielu etyków uważa, że ludzka zdolność dokonywania wyborów i postępowania zgodnie z nimi, jest warunkiem moralności. Nie podlega ocenie moralnej istota, która nie posiada świadomości tego, co i dlaczego czyni, jak też ta, która nie może uczynić inaczej. Na podstawie takich przekonań nie ocenia się moralnie zachowań zwierząt, bardzo małych dzieci, jak też osób chorych psychicznie. Wśród wielu ujęć autonomii jedno z najbardziej radykalnych stanowisk reprezentował Immanuel Kant, który za czyny autonomiczne uznawał tylko takie, które wolne są zarówno od przymusu zewnętrznego, jak też od osobistych pragnień i pobudek, ich jedyną podstawą może być racjonalna zasada, którą rozumna wola wyprowadza niezależnie od wszystkich potrzeb i namiętności człowieka. Współczesny filozof Jacek Hołówka twierdzi z kolei, że autonomię ma ten człowiek, który rozumie, co wybiera, oraz rozpoznaje motywy, pod wpływem których dokonują się jego wybory[41]. Niezależnie od różnorodności definicji autonomii zawsze wiąże się ona z wiarą w ludzką zdolność samostanowienia, uznaniem, że człowieczeństwo, jakkolwiek rozumiane, związane jest z **wolnością**, bo tylko w jej ramach może się urzeczywistnić. Warunkiem autonomii jest **refleksja moralna**, czyli świadome zastanawianie się zarówno nad wartościami, jak też wnikliwe przyglądanie się sobie i intencjom, jakie nami kierują[42].

[41] Zob. J. Hołówka, *Etyka w działaniu*, Warszawa 2001, 2002, s. 42-52. Por. J. Baggini, P. S. Fosl, dz. cyt., s. 13–16.
[42] Por. J. Baginii, P. S. Fosl, *Przybornik etyka. Kompendium metod i pojęć etycznych*, tłum. P. Borkowski, Warszawa 2010, s. 13–16.

Dobroć

Dobroć przypisujemy komuś, kto świadomie działa na rzecz cudzego dobra. Wykazuje się zarówno **życzliwością** w nastawieniu i wrażliwością na cierpienie innych (kieruje się **empatią**), jak też gotowością do podejmowania w pewnym zakresie działań na rzecz innych. Człowiek dobry przekracza elementarną zasadę etyki: „unikaj szkodliwych działań" na rzecz wysiłku realizacji dobra (nie tylko nie kradnie, ale potrafi np. wesprzeć okradzionego; poczuwa się do odpowiedzialności za warunki życia osób bezdomnych czy troszczy się o karmę dla ptaków zimą). Jakkolwiek w różnych systemach etycznych i przekonaniach moralnych słowo „dobro" może oznaczać coś innego, to większość z nich we wskazaniach praktycznych koncentruje się na postulatach dotyczących unikania zła: „Nie kradnij"; „Nie kłam". W pewnym sensie można powiedzieć, że „bycie dobrym" to wyższy poziom etyczny – etyka nie nakazuje powszechnie „bycia dobrym", bo do tego nie każdy jest zdolny[43].

Swoistym wyrazem dobroci jest **szczodrość** – kiedy człowiek poprzez hojne dzielenie się posiadanymi dobrami (materialnymi, ale także osobowymi – na przykład talentem) działa na rzecz cudzego dobra.

Godność i szacunek

Szacunek to postawa wobec kogoś lub czegoś, co uznajemy za cenne, wartościowe. Łączy w sobie elementy podziwu, respektu, afirmacji, poważania.

Na gruncie różnych moralnych znaczeń **pojęcia godności** pojawiają się trzy istotne i powszechne sposoby jej rozumienia[44]:

1) Godność ludzka – to pojęcie abstrakcyjne, którego synonimem może być „człowieczeństwo". Nie jest stopniowalna, nie można jej ani nabyć w toku życia, ani się jej pozbyć. Nie zależy od tego, kim jesteśmy i co robimy, czy inni nas szanują albo kochają. Myśliciele religijni upatrują źródeł ludzkiej godności w podobieństwie człowieka do Boga; racjonaliści wywodzą ją z rozumu i zdolności do samostanowienia; jeszcze inni – z ludzkiej potrzeby życia moralnego. Niezależnie od różnic (przytoczone przykłady na pewno nie są wyczerpujące) dotyczących podstaw uznania ludzkiej godności za istniejącą, dla wszystkich zwolenników tej idei założenie o niezbywalnej wyjątkowości każdego osobnika gatunku ludzkiego jest fundamentem uznania niezbywalnych praw człowieka. **Szacunek dla człowieczeństwa** sprawia, że nawet wyjątkowych złoczyńców należy traktować zgodnie z określonymi standardami nienaruszającymi ich godności.

[43] Por. J. Baggini, P. S. Fosl, dz. cyt., s. 213–217; M. Środa, *Etyka dla myślących. Podręcznik dla szkół ponadpodstawowych*, Warszawa 2010, s. 130-133.
[44] Oprac. na podstawie: M. Środa, dz. cyt., s. 166–170.

2) Poczucie godności – to subiektywne doświadczenie **szacunku do samego siebie**, poczucia własnej wartości, szczególnie silnie przeżywanego w sytuacji zagrożenia, upokorzenia, zniewolenia. Samo w sobie nie wystarcza, by inni darzyli nas szacunkiem.
3) Godność osobista – bliska pojęcia **honoru**, przypisuje się ją osobom, które posiadają **cechy godne szacunku** w danej społeczności, czyli takie, które spotykają się z dużym publicznym uznaniem. M. Środa wskazuje, że współcześnie w Polsce za osoby o wysokiej godności osobistej są uważane jednostki, które mają silny charakter: postępują zgodnie z własnym systemem wartości, nie zwracając uwagi na doraźne korzyści, nie ulegają łatwo manipulacji, panują nad emocjami. Wbrew pozorom osoby godne nie są cenione za prospołeczną postawę, bo nierzadko takiej nie zachowują, ale za wierność samemu sobie, choćby kosztem własnym i cudzym.

Odpowiedzialność

Pojęcie **autonomii** wyjaśnialiśmy w kontekście **wolności** – jako świadome korzystanie człowieka z możliwości dokonywania wyborów i postępowania zgodnie z nimi. Pojęcie odpowiedzialności jest poniekąd dopełnieniem pojęcia autonomii – oznacza dokonywanie wyborów i działanie w warunkach wolności, ale takich wyborów i decyzji, które zmierzają do ochrony ważnych wartości i związanych z nimi stanów rzeczy. Istotnymi dyspozycjami intelektualnymi, bez których trudno sobie wyobrazić odpowiedzialność, są zdolność rozumowania i wyobraźnia: człowiek odpowiedzialny, aby wybierać to, co dla niego wartościowe, musi umieć przewidywać skutki swoich działań. Jeśli ktoś odpowiedzialnie troszczy się o swoje zdrowie, to, pomimo że nie odczuwa żadnych doraźnych negatywnych skutków wypalenia jednego papierosa, przewiduje dalekosiężne skutki „popalania” (prawdopodobieństwo nałogu i jego konsekwencji zdrowotnych). Z kolei odpowiedzialny rodzic nie tylko dba o codzienne posiłki potomstwa, ale stara się finansowo zabezpieczyć byt rodziny, dalece wykraczając poza bieżącą potrzebę. Dzięki zdolności myślowego wyprzedzania wypadków nasza odpowiedzialność (lub jej brak) jest istotnym czynnikiem kształtowania rzeczywistości – potrafimy zarówno rozpoznać możliwość realizacji ważnej wartości (np. podejmując się zbiórki funduszy na leczenie poważnie chorego człowieka chcemy chronić ludzkie życie), jak też zlekceważyć zagrożenie unicestwienia czegoś bardzo wartościowego (np. nie przestrzegając reguł ruchu drogowego doprowadzimy do zniszczenia ludzkiego życia).

W życiu codziennym i prawie najczęściej korzystamy z tzw. pouczynkowej odpowiedzialności, czyli pociągania kogoś do odpowiedzialności za to, co uczynił – najczęściej poprzez wymierzenie mu kary. Na przykład: Krzyś ciągle słyszy, że jest odpowiedzialny za bałagan w swoim pokoju i dlatego nie wyjdzie na podwórko; z kolei Grzegorz ponosi odpowiedzialność za rozpad swojego

małżeństwa i dlatego spotyka go ostracyzm towarzyski. Jednak – choć w życiu codziennym bardziej wyraźna – odpowiedzialność rozumiana jako ponoszenie konsekwencji za swoje czyny jest wtórna wobec odpowiedzialności jako człowieczej dyspozycji do troski o to, co ważne[45].

Piękno

Filozoficzna nauka o pięknie to estetyka. Należy ją odróżnić od potocznego znaczenia estetyki jako pięknego, eleganckiego, schludnego wyglądu czegoś. Ma także szersze znaczenie od estetyki jako dziedziny wiedzy dotyczącej sztuki (działalności artystycznej): określania jej walorów i kryteriów oceny, istoty tworzenia, związku sztuki z rzeczywistością oraz z metodami artystycznego wyrazu[46]. Starożytni filozofowie nie posługiwali się pojęciem estetyki, choć nierzadko korzystali z kategorii piękna, która służyła im do opisu moralności. Według Arystotelesa piękno poezji pozwalało kształcić zmysł moralny skuteczniej niż wszelkie pouczenia rozumu i osobiste doświadczenia[47]. Choć Platon nie zgodziłby się z poglądem swojego ucznia, to właśnie założyciel Akademii ugruntował w tradycji myśli europejskiej przekonanie, że to, co dobre, jest zarazem piękne. W „Uczcie" opisał ludzką drogę ku doskonałości osiąganą dzięki miłości do piękna. Oglądanie „piękna samego w sobie", ku któremu dusza wznosi się – od zmysłowego postrzegania piękna ciał ludzkich, poprzez podziwianie pięknych postępków oraz pięknych nauk – pozwala człowiekowi zrodzić dzielność, czyli osiągnąć taki poziom moralnej doskonałości, która zrównuje go z bogami. W świecie idei Dobro i Piękno są nierozdzielne.

Sprawiedliwość

Autorzy *Przybornika etyka* zaczynają charakterystykę sprawiedliwości od tego, że jest ona jedną z tych dziwnych rzeczy, które najlepiej widać wtedy, kiedy ich brakuje[48]. Wskazują, że zazwyczaj sprawiedliwość przywołujemy wtedy, gdy doznajemy niesprawiedliwości. Nazwanie czegoś niesprawiedliwym jest najpowszechniejszą formą protestu moralnego, co wiąże się z tym, że pojęcie niesprawiedliwości jest wieloznaczne i może oznaczać różne rzeczy. Dla pozytywistów prawniczych sprawiedliwość to tyle co **praworządność**, respektowanie ustalonych reguł prawnych. Zwolennicy istnienia określonych praw naturalnych, choć nierzadko różnią się między sobą

[45] Istnieje pewien kłopot językowy, którego świadomość pozwala unikać nieporozumień: z jednej strony mówi się o odpowiedzialności jako pewnej właściwości ogólnoludzkiej, w tym sensie odpowiedzialny za swoje czyny jest każdy, kto spełnia warunek działania autonomicznego (morderca jest tak samo odpowiedzialny za mord jak troskliwa nauczycielka za, z trudem wypracowaną, promocję swoich uczniów). Z drugiej strony traktujemy odpowiedzialność jako pojęcie nie tylko opisowe, ale także oceniające – oznacza pozytywne wykorzystanie tej ogólnoludzkiej właściwości na rzecz realizowania ważnych wartości. Por. R. Ingarden, *O odpowiedzialności i jej podstawach ontycznych,* w: R. Ingarden, „Książeczka o człowieku", Kraków 1987; M. Środa, dz. cyt., s. 294–299.

[46] Zob. hasło „estetyka" w słowniku języka polskiego - http://sjp.pl/estetyka [dostęp 20 VIII 2014 r.]

[47] Arystoteles, *Poetyka* [w:] *Trzy poetyki klasyczne, Arystoteles – Horacy – Pseudo-Longinos*, tłum. T. Sinko, Wrocław 1951, s. 19–20.

[48] Zob. J. Baggini, P. S. Fosl, dz. cyt., s. 258–265.

w kwestii charakterystyki natury człowieka i wynikających stąd jego przywilejów oraz obowiązków, za sprawiedliwe uważają porządek prawny i działanie, które pozostają w zgodzie z prawami naturalnymi. Z kolei zwolennicy prawa zwyczajowego ugruntowują sprawiedliwość w historii, tradycji i obyczajach danej kultury – to, co jest zgodne z kulturowym dorobkiem wspólnoty, jest sprawiedliwe.

Szczególny obszar, w którym kategoria sprawiedliwości często jest stosowana, to dystrybucja dóbr, głównie ekonomicznych. Mówi się w tym wypadku o sprawiedliwości rozdzielczej. Można wyróżnić trzy podstawowe sposoby ustalania kryteriów sprawiedliwości rozdzielczej: a) kryterium zasługi – sprawiedliwie jest wtedy, gdy ludzie otrzymują to, na co zasłużyli; b) kryterium potrzeb – sprawiedliwie jest wtedy, gdy ludzie otrzymują to, czego potrzebują; c) kryterium zgodności proceduralnej – sprawiedliwie jest wtedy, gdy w dystrybucji dóbr przestrzegamy ustalonych procedur. Oczywiście przedmiotem rozlicznych sporów zarówno teoretycznych, jak też praktycznych są interpretacje poszczególnych kryteriów, zwłaszcza dwóch pierwszych (np.: hierarchii zasług i odpowiadających im gratyfikacji, wyboru istot, których potrzeby są respektowane w pierwszym rzędzie).

Uczciwość

Uczciwość jest pojęciem określającym cechę jakiegoś czynu lub czyjegoś charakteru – odnosi się do postępowania zgodnie ze społecznie ustalonymi zasadami, na które świadomie się przystało. Człowiek może postępować uczciwie okazjonalnie lub w pewnych sferach życia (można bardzo uczciwie wykonywać swoją pracę a równocześnie nie być uczciwym wobec swojej żony lub męża). Jeśli chęć i wysiłek na rzecz uczciwego działania są trwałym i obejmującym wszystkie aspekty życia rysem osobowym, to mówimy o uczciwości jako cesze charakteru. Z perspektywy jakości dokonanych uczciwie czynów możemy mówić o rzetelności jako synonimie uczciwości – ktoś rzetelny wkłada serce w to, aby wyniki jego działań były jak najlepsze, z powagą traktuje swoje obowiązki. Z perspektywy zgodności działań uczciwych z określonymi normami możemy mówić o prawości lub sprawiedliwości jako synonimach uczciwości. Biorąc natomiast pod uwagę to, że człowiek uczciwy przedkłada dobro społeczne (i chroniące je ustalone normy) nad korzyść osobistą, która kłóciłaby się z porządkiem społecznym, możemy uczciwość określać jako szlachetność.

Jedną z form uczciwości, jaką przyjmuje ona w obszarze mowy i komunikacji międzyludzkiej, jest **prawdomówność**, czyli wygłaszanie sądów i opinii, co do których człowiek jest przekonany, że są prawdziwe. Człowiek prawdomówny w trosce o wierność prawdzie nie jest pochopny w sądach, stara się np. być rzetelny w odróżnianiu opisu jakiegoś zdarzenia od swojej o nim oceny. Innym

aspektem uczciwości w sferze działań językowych jest **dotrzymywanie danego słowa**, „nie rzucanie słów na wiatr".

Umiar

Arystoteles uczynił umiar podstawową zasadą etyczną w postaci „zasady złotego środka", która w odniesieniu do folgowania ludzkim namiętnościom i pragnieniom nakazuje wyważenie między nadmiarem a niedostatkiem. Każda namiętność ma swoje skrajności: na przykład w zakresie dysponowania dobrami spotykamy z jednej strony skąpstwo, z drugiej rozrzutność; gotowość do walki może przyjąć skrajną postać tchórzostwa lub brawury itd. Ludzie są różni i ku różnym skrajnościom się skłaniają. Zasada złotego środka podlega zatem indywidualizacji: każdy człowiek powinien poznać siebie, zorientować się, w którym kierunku ciąży jego wrodzona natura, by następnie podjąć wysiłek zbudowania równowagi przez ćwiczenia w tym, co w danej sferze jest mu bardziej obce. Ktoś, kto z natury jest bardzo bojaźliwy, powinien podjąć ćwiczenia w działaniach mężnych; ktoś, kto ma skłonność ku nadmiernemu oddaniu pracy zawodowej, winien wyznaczyć sobie kres takiej aktywności i ćwiczyć się w sztuce odpoczywania. Tak rozumiany umiar nie jest jednak kategorią moralną, ale formalną zasadą, narzędziem „mierzenia" ludzkich zachowań tak, aby stały się etyczne. Innymi słowy, nie należy zmierzać do umiaru jako wartości samej w sobie, ale do umiaru jako właściwej proporcji w poszczególnych sferach życia, którą wyrażają takie wartości jak na przykład: męstwo, umiarkowanie, szczodrość czy uzasadniona duma[49].

Umiar jako Arystotelesową zasadę złotego środka należy zatem odróżnić od tego, co sam Arystoteles nazywa umiarkowaniem, a co w polszczyźnie bywa stosowane zamiennie. **Umiarkowanie**, czyli wstrzemięźliwość, jest umiarem w zakresie doświadczania przyjemności i przykrości zmysłowych, jest dyspozycją do zachowania właściwych proporcji pomiędzy unikaniem przyjemności a poddaniem się popędom. We współczesnym kontekście konsumpcjonizmu cenny może być następujący wątek z nauki Arystotelesa: cnota umiarkowania wiąże się z korzystaniem z dóbr zgodnie z ich przeznaczeniem.

Wolność

Potocznie pojęcie wolności kojarzone jest z brakiem ograniczeń. Zwykle konkretyzuje się wobec określonych ograniczeń, jakim podlegamy. W czasach PRL-u np. wolność była kojarzona z możliwością swobodnego poruszania się, opuszczania granic kraju, jak też z możliwością publicznego wygłaszania poglądów politycznych. Dorastającym dzieciom wolność kojarzy się przede wszystkim z anulowaniem zakazów i nakazów ze strony rodziców. Z kolei im więcej

[49] Oprac. na podstawie: M. Środa, dz. cyt., s. 74–76. Por. Arystoteles, *Etyka nikomachejska*, tłum. D. Gromska, Warszawa 2007.

wolności, tym bardziej jest ona „niewidoczna". Dla współczesnych polskich nastolatków możliwość decydowania o swoim wyglądzie i szeroka gama wyboru w tym względzie jest oczywista, podczas gdy ich ojcowie będąc w tym samym wieku nie mogli, na przykład, nosić długich włosów.

Można wyróżnić rozmaite rodzaje wolności w zależności od rzeczy, których dotyczą. Wolność polityczna oznacza dostęp do czynnego i biernego prawa wyborczego, czyli możliwość pośredniego lub bezpośredniego udziału w rządzeniu państwem. W odróżnieniu od tej wolności, nastawionej na życie społeczne, rozumienie wolności zapoczątkowane przez stoików odnosi się do życia wewnętrznego. Wolny jest ten, kto jest niezależny od własnych uczuć, a tym samym od pragnień wiążących nas ze światem, lecz rozumnie akceptuje to, co los mu przynosi i zabiera. Myśl chrześcijańska z kolei związała wolność z właściwym wyborem – nie jest zatem według niej wolny ten, kto może i wybiera wszystko, ale ten, kto wybiera właściwe środki do zbawienia. Potwierdzeniem własnej wolności jest wybór dobra, pokonanie zniewolenia złem, któremu podlega człowiek ze względu na grzech pierworodny. Współczesne rozumienie wolności, kojarzone z nieograniczonym wyborem, przyniósł utylitaryzm. J. S. Mill wskazywał, że wolność jednostki oznacza wyzwolenie spod dyktatu władzy, ale także religii, powszechnej opinii; ogólnie rzecz ujmując: każdy człowiek w sprawach dotyczących tylko jego jest niezależny i podlega wyłącznie sobie; nikt nie ma prawa narzucać życiowych celów, jak też związanych z nimi jakichkolwiek obowiązków. Zabezpieczeniu tej wolności, według twórcy utylitaryzmu, powinno służyć państwo. W jego ramach jednostka natrafia na trzy rodzaje granic swojej wolności: a) prawo; b) moralność (krzywda drugiego człowieka); c) osobista godność (pewne zachowania są poniżej godności).

Różnorodność ujęć wolności zdecydowanie wykracza poza przytoczone powyżej przykłady. Pozwalają one jednak wskazać trzy charakterystyczne sposoby myślenia o wolności: a) wolność „od", czyli tak zwana wolność negatywna, oznacza postulaty związane z uwolnieniem jednostek „od czegoś", na przykład tyranii politycznej, dogmatów obyczajowych, więzienia itd.; b) wolność „do", czyli tak zwana wolność pozytywna, oznacza możliwość osiągania określonych celów (np. życia zgodnego z dekalogiem, podjęcie zgodnej z własnymi zainteresowaniami pracy, wystartowanie w wyborach prezydenckich itd.); c) wolność wewnętrzna – związana z uzyskaniem wewnętrznej autonomii, emocjonalnej niezależności i zgody na to, co przynosi nam życie[50].

Wspólnotowość i tolerancja

Arystoteles nazwał człowieka *zwierzęciem politycznym*, co oznaczało, że człowiek żyje we wspólnocie, wśród innych ludzi, z którymi łączą go wspólne sprawy, na przykład prawo, tradycja.

[50] Oprac. na podstawie: M. Środa, dz. cyt., s. 231–234.

Człowieczeństwo w starożytnej Grecji uzyskiwało się dzięki wychowaniu, czyli przygotowaniu do życia w *polis*.

Komunitaryzm to współczesna myśl polityczna, która bardzo mocno akcentuje rolę społeczeństwa, wspólnot w życiu człowieka. Pojedynczy ludzie zawsze rodzą się i kształtują na tle rozmaitych grup społecznych. Przyznanie tak dużego znaczenia społeczeństwu wiąże się z uznaniem, że poza dobrami indywidualnymi i indywidualną przyzwoitością istnieją dobra publiczne oraz **cnota obywatelska**. Etyczne obowiązki człowieka obejmują **odpowiedzialność społeczną i obywatelską** – poza zabieganiem o dobra osobiste powinien on włączać się w działania związane z troską o dobra wspólne i kształtujące życie polityczne.

Odmienna od komunitaryzmu jest perspektywa zwana indywidualizmem, w której społeczeństwo to zrzeszenie jednostek. Indywidualizm wiąże się z przekonaniem o wartości każdego człowieka jako **istoty ludzkiej**, ale **odrębnej od innych ludzi**, częściowo do nich podobnej, częściowo różnej; z **szacunkiem** dla jego prywatności oraz **własności prywatnej**. Ważną wartością dla zwolenników indywidualizmu jest wolność w zakresie poglądów, obyczajów i stylu życia. Państwo powinno służyć zabezpieczaniu pluralistycznego społeczeństwa, które składa się z ludzi zróżnicowanych i ceniących swoje zróżnicowanie. Taka wizja porządku społecznego zakłada tolerancję jako wartość[51].

Tolerancja to postawa szacunku wobec drugiego człowieka i respektowanie jego prawa do odmienności. Tolerancja nie opiera się na sympatii i solidarności z tym, co inne od nas i naszych poglądów, ale na cierpliwej zgodzie na to, że nasza wola nie musi być obowiązująca dla wszystkich ludzi. Niezwykle istotnym zagadnieniem etycznym jest problem granic tolerancji: czego nie wolno tolerować. Nawet wielcy entuzjaści postawy tolerancji nie zgodzą się na nią w stosunku do wrogów tolerancji[52].

Wytrwałość

Wytrwałość definiowana jest przez słownik języka polskiego jako cierpliwe, konsekwentne dążeniem do celu[53]. Jako cecha pewnego działania może więc być moralnie pozytywna (kiedy cel jest moralnie słuszny – np. ktoś wytrwał w wierności małżeńskiej) lub negatywna (kiedy cel jest moralnie naganny – np. członkowie gangu wytrwale walczą o przejęcie dzielnicy). Jako cecha charakteru wytrwałość – czyli zdolność do zmierzania do celu na przekór przeciwnościom – jest zazwyczaj moralnie pozytywnie oceniania, co zapewne ma swoje korzenie w heroicznych ideałach, które od zarania dziejów stanowiły element kultury etycznej Zachodu: od mężnych bohaterów

[51] Oprac. na podstawie: J. Baggini, P. S. Fosl, dz. cyt., s. 163–165.
[52] Por. M. Środa, dz. cyt., s. 179–185.
[53] http://sjp.pwn.pl/slownik/2541127/wytrwa%C5%82y [dostęp 30 VIII 2014 r.]

Iliady, poprzez etos rycerski, po żołnierski kodeks honorowy. Także obowiązujący przez stulecia ideał cnoty żeńskiej, pojmowanej jako określona dyscyplina seksualna, zakładał wytrwałość (w czystości lub wierności mężowi) jako istotny komponent. Praktykowanie wytrwałości jest wyrazem siły wewnętrznej i zewnętrznej, a ponadto jej efekty mogą budzić szacunek jako triumf ludzkiej woli i człowieczej zdolności tworzenia. Człowiek wytrwały przeciwstawia się doraźnym bodźcom i korzyściom, żeby osiągnąć cel, który pierwotnie był tylko marzeniem. Dzięki wytrwałości potrafimy zmieniać siebie i świat, choć o moralnym wyniku tych działań ostatecznie decydują wartości, które nami powodują, i ku którym wytrwale zmierzamy.

Internetowe zasoby dydaktyczne z zakresu etyki

Portale edukacyjne

http://www.etykawszkole.pl

- dane dotyczące nauczania etyki w szkołach, porady prawne dotyczące nauczania;
- artykuły;
- materiały edukacyjne – scenariusze lekcji, porady nauczycieli, pomoce dydaktyczne;
- recenzje podręczników, książek, publicystyki;
- forum.

http://etykapraktyczna.pl

- materiały dydaktyczne – scenariusze lekcji, prezentacje multimedialne, recenzje podręczników;
- katalog filmów – naukowych, publicystycznych, zaangażowanych;
- Encyklopedia Etyki – ogólnodostępny zbiór autorskich haseł z zakresu etyki ogólnej, etyki praktycznej, metaetyki, psychologii moralności, historii etyki;
- zasoby: informacje o książkach z etyki, artykułach naukowych i publicystycznych, podręcznikach, polskich etykach i filmach dotyczących dylematów etycznych;
- blog, forum.

http://www.scholaris.pl

- materiały dydaktyczne: scenariusze lekcji, pakiety edukacyjne;
- wykaz podręczników.

http://www.profesor.pl

- artykuły;
- materiały dydaktyczne, programy nauczania.

http://www.interklasa.pl

- artykuły;
- materiały dydaktyczne.

http://www.edux.pl

- artykuły;
- materiały dydaktyczne.

http://www.racjonalista.pl/kk.php/d,245/q,Etyka

- historia etyki;
- artykuły z zakresu etyki.

http://phronesis.org.pl

- materiały edukacyjne: artykuły, scenariusze lekcji;
- materiały związane z „Modelem Minimalnych Kompetencji Myślowych";
- informacje o książce dla dzieci i młodzieży, program nauczania.

http://www.nauczaniefilozofii.uni.wroc.pl

- materiały edukacyjne: scenariusze zajęć, projekty, recenzje podręczników, programy nauczania;
- adresy artykułów i inicjatyw dotyczących nauczania filozofii;
- multimedia.

http://e-myslnik.ore.edu.pl

- serwis informacyjno- warsztatowy;
- serwis informacyjno-komentujący.

http://academicon.pl/serwisy/nauczanie-filozofii

Blogi

http://lekcje-etyki.blogspot.com

http://etykwszkole.blogspot.com

http://etykapraktyczna.pl

http://blogfilozoficzny.blox.pl

http://chetkowski.blog.polityka.pl

Czasopisma internetowe

http://www.edukacjaetyczna.pl

http://etykapraktyczna.pl/pismo.html

Projekty edukacyjne

http://issuu.com/igo1/docs/zrozum_swiat_igo

- materiały z zakresu edukacji globalnej dla szkół podstawowych.

http://etykawdzialaniu.pl

- projekty dydaktyczne z zakresu etyki społecznej, etyki zawodowej, cyberprzemocy itd.

http://www.bezuprzedzen.org

- program z zakresu edukacji antydyskryminacyjnej *Nikt nie rodzi się z uprzedzeniami*.

http://www.dlatolerancji.e.org.pl

- program dla tolerancji *To, co wspólne/to, co różne*.

http://wartosci-zycia.org

- program edukacyjny *Wartości życia*.

http://ethicsinprogress.org

- bajki w warsztacie nauczyciela etyki.

Komiksy filozoficzne

http://filozofy.blox.pl/html

Memy filozoficzne

http://thephilosopher.soup.io

Wykłady

http://etyka.wyklady.org/

O Autorach

Katarzyna Kuczyńska

dr filozofii, nauczycielka i metodyk przedmiotów filozoficznych (Wrocławskie Centrum Doskonalenia Nauczycieli, Gimnazjum nr 14, Uniwersytet Wrocławski). Pomysłodawczyni i współkoordynatorka grupy *Anima(cje) Filozofii*, realizującej projekty propagujące krytyczne myślenie i orientację na wartości w życiu społecznym.

Współprowadzi stronę internetową *Nauczanie Filozofii* Uniwersytetu Wrocławskiego http://www.nauczaniefilozofii.uni.wroc.pl.

Sebastian Wachowiak

filozof, pedagog, nauczyciel etyki oraz filozofii we wrocławskich szkołach podstawowych i gimnazjalnych.

Wojciech Ostrowski

dr filozofii, kierownik Pracowni Dydaktyki Filozofii Instytutu Filozofii Uniwersytetu Wrocławskiego, współtwórca projektu *Anima(cje) Filozofii* oraz innych przedsięwzięć edukacyjnych, autor prac i programów dotyczących nauczania filozofii.

Robert Lizak

funkcjonariusz Gabinetu Szefa Centralnego Biura Antykorupcyjnego. Absolwent studiów doktoranckich w Instytucie Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk. Dwukrotny stypendysta INP PAN dla najlepszego doktoranta. Biegły ds. przestępstw i nadużyć gospodarczych *Certified Fraud Examiner*. Autor wielu publikacji naukowych z zakresu przeciwdziałania korupcji i „praniu" pieniędzy.

Jadwiga Czyżewska

pracownik Centrum Edukacji Nauczycieli w Białymstoku.

Renata Małycha-Duda

nauczyciel doradca metodyczny ds. edukacji wczesnoszkolnej w Wałbrzyskim Zespole Doradców Metodycznych.

Barbara Grzegorczyk

pracownik Świętokrzyskiego Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Kielcach.

Ewa Węgrzyn-Jonek

wicedyrektor Zespołu Szkół Fundacji SGMK.

Krystyna Karpińska

pracownik Kujawsko-Pomorskiego Centrum Edukacji Nauczycieli w Bydgoszczy.

Wiesława Kuban

pracownik Kujawsko-Pomorskiego Centrum Edukacji Nauczycieli w Toruniu.

Eugenia Ewa Mathea

nauczyciel doradca metodyczny m. st. Warszawy w zakresie edukacji wczesnoszkolnej, pracownik Warszawskiego Centrum Innowacji Edukacyjno-Wychowawczych i Szkoleń.

Agata Muńko

pracownik Wojewódzkiego Ośrodka Metodycznego w Gorzowie Wielkopolskim.

Bożena Osik

pracownik Warmińsko-Mazurskiego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli w Olsztynie.

Barbara Papierz

pracownik Wojewódzkiego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli w Łodzi.

Elżbieta Pawlińska

nauczyciel doradca metodyczny ds. edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej Miasta i Gminy Nowe Brzesko przy MCDN ODN w Krakowie.

Bogusława Rajska

pracownik Wojewódzkiego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli w Łodzi.

Grażyna Szczepańczyk

pracownik Kujawsko-Pomorskiego Centrum Edukacji Nauczycieli w Bydgoszczy.

Marzenna Wierzbicka

pracownik Kujawsko-Pomorskiego Centrum Edukacji Nauczycieli w Toruniu.

Lidia Wollman

pracownik fundacji „Elementarz”.

Wanda Strzelec

pracownik Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Pile.

Anna Warzocha

doradca metodyczny, Samorządowy Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Częstochowie.

Więcej informacji i kontakty do Autorek scenariuszy na stronie internetowej Ośrodka Rozwoju Edukacji http://www.ore.edu.pl.

Ośrodek Rozwoju Edukacji

ISBN 978-83-65450-45-6